

ISBN: 978-99976-764-0-5

ISSN 2637-1944 (Online)

11. Naučno-stručna konferencija
Studenti u susret nauci – StES 2018

ZBORNIK RADOVA

**Društvene nauke
Evropske (dez)integracije**

11th scientific conference
Students encountering science – StES 2018

PROCEEDINGS

**Social sciences
European (dis)integration**

Banja Luka
2018.

Izdavač:
Univerzitet u Banjoj Luci

Za izdavača:
prof. dr Goran Latinović

Urednici:
Aleksandar Vučković
Aleksandra Savić

Lektor za srpski jezik:
Aleksandra Savić

Lektor za engleski jezik:
Milica Guzijan

Štampa:
Komesgrafika, doo. Banja Luka

Tiraž:
50

Naučno-programski odbor i recenzenti:

prof. dr Valerija Šaula
prof. dr Dragana Vilić
doc. dr Slavojka Beštić-Bronza
prof. dr Vladimir Turjačanin
doc. dr Sanja Partalo
doc. dr Matej Savić

Sadržaj:

Predgovor	5
Дејан Дугић ПОЛИТИЧКО-ПРАВНИ АСПЕКТИ КРИЗЕ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ И СТРАТЕГИЈА ЗА ЗАПАДНИ БАЛКАН	6
Stefan Andonović EVROPSKI UPRAVNI PROSTOR – ZLATNA TAČKA EVROPSKIH INTEGRACIJA	18
Ana Jovanović RAZVOJ EVROPSKE IDEJE I ULOGA FRANKOFONIH INTELEKTUALACA	35
Милан Дајић, Бобан Станковић ТРАНЗИЦИЈА СРПСКОГ ДРУШТВА КА ЕУ – АНАЛИЗА СТАВОВА ГРАЂАНА О КОРИСТИ И ТРОШКОВИМА ПРИСТУПАЊА СРБИЈЕ ЕУ	60
Miloš Pralica, Gordana Ružić POVEZANOST KARAKTERISTIKA AFEKTIVNE VEZANOSTI, DIMENZIJA LIČNOSTI I IZBORA MJESTA STUDIRANJA KOD STUDENATA UNIVERZITETA U BANJOJ LUCI	76
Eldar Ćerim IGRA KAO DIO ŠKOLE	99

PREDGOVOR

Nakon više vijekova rasparčanosti i sukoba, projekat ujedinjene Evrope pokušao je da na Starom kontinentu uspostavi jedinstvo i mir među narodima. Međutim, sve očiglednije razlike među interesima i kulturama tih naroda na početku 21. vijeka dovode do toga da se sve više govori o neuspjehu tog projekta. Sa druge strane, na Balkanu je proces pristupanja Evropskoj uniji posebno vrednovan. U jednu ruku, Evropa se smatra sinonimom za obilje, uređenost, visoku kulturu i prosvećenost, ali, istovremeno, balkanski narodi teže da u takvoj Evropi zadrže sve svoje navike i postojeći pogled na svijet. Usljed očiglednih razlika među regijama Evrope, posebnog geopolitičkog položaja zemalja na Balkanu, te vidljivih identitetskih razlika, sasvim opravdano možemo reći da je proces pristupanja ovoj zajednici istovremeno i integrativan i dezintegrativan.

U tom smislu, treba odgovoriti na mnogo pitanja – Da li su pomenute razlike dovoljne da se smatramo različitim od Evrope ili one mogu biti prevaziđene? Da li su balkanske zemlje voljne da riješe unutrašnje nesuglasice ili očekuju da ih riješi neko drugi? Da li se kriterijumi prilikom pristupanja smatraju nevažnim ili su oni ne samo obavezan, nego i prijeko potreban korak u razvoju balkanskih zemalja? Da li su dezintegrativni procesi jači od integrativnih i da li je uzrok tome „krivi“ istorijski trenutak ili pak sama ideja evropskih integracija u sebi sadrži sjeme svoje dezintegracije?

Uredništvo

ПОЛИТИЧКО-ПРАВНИ АСПЕКТИ КРИЗЕ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ И СТРАТЕГИЈА ЗА ЗАПАДНИ БАЛКАН

Дејан Дугић

*Правни факултет
Универзитет у Бањој Луци
peroznato2013@gmail.com*

Сажетак

Земље тзв. Западног Балкана немају дилему, Европска унија (ЕУ) је њихова судбина, иако је очигледно да је она у великој кризи и да се налази пред огромним искушењима која доводе у питање њену егзистенцију. Проблеми са мигрантима, „Брегзит“, институционална криза, криза еврозоне, јачање деснице широм Европе, потенцијални трговински рат са Америком су само неки од проблема с којима се ЕУ данас суочава. Питање које се поставља је то да ли ЕУ има капацитет и вољу да прими ове земље у своју заједницу и који су услови за то. У раду се анализира тренутна ситуација, али и перспектива земаља у региону, а све то имајући у виду стратегију ЕУ за Западни Балкан која је материјализована кроз документ Европске комисије (Комисија) под називом „Вјеродостојна перспектива проширења и појачана сарадња ЕУ са Западним Балканом“, донијетим почетком ове године. Њиме се потврђује европска будућност региона као геостратешко улагање у стабилну, јаку и уједињену Европу која се темељи на заједничким вриједностима. Комисија у документу ставља акценат на рјешавање одређених проблема карактеристичних за овај регион, а чије рјешавање уједно представља и услов за улазак у ЕУ. Првенствено се помињу темељне реформе и добросусједски односи. Међутим, развој и стабилизација нису искључиво задаци ових земаља, већ и саме ЕУ. Корелативан појам ширењу (енг. widening) је „продубљење“ (енг. deepening), односно јача интеграција ЕУ, што значи да она у свом садашњем облику нема капацитет да функционише са више од 30 држава, те су неопходне одређене, прије свега институционалне промјене, те рјешавање актуелних проблема.

Кључне ријечи: земље Западног Балкана, Европска унија, криза, стратегија, услови

УВОД

„Европа нема алтернативу“ – то је „la pensée unique“ међу водећим политичарима свих земаља у региону познатом као Западни Балкан. Тај политичко-географски појам обухвата новоформиране државе бивше Социјалистичке Федеративне Републике Југославије минус Словенија и Хрватска, плус Албанија. Тако формиран појам Западног Балкана, дакле, чине: Босна и Херцеговина, Србија, Црна Гора, Македонија и Албанија. Иначе, у нацрту стратегије за „Вјеродостојну перспективу проширења и појачану сарадњу Европске уније са Западним Балканом“ (у даљем тексту: Стратегија за Западни Балкан) помињала се скраћеница *WB6*, што значи да су одређене државе Европске уније (у даљем тексту: ЕУ) покушале да и тзв. Косово третирају као државу, али те скраћенице у финалној верзији текста, понајвише на иницијативу Шпаније, нема. У овом документу, ЕУ подржава европску перспективу свих ових земаља. Истина, оне се налазе на различитим дистанцама од ЕУ. Наиме, најближе циљу да постану пуноправне чланице Уније су Србија и Црна Гора, јер су то једине двије земље са којима су преговори о приступању у току. Чак се помиње и 2025. година као година у којој би ове земље могле довршити процес приступања, али та година представља само најбољи сценарио и не имплицира никакав аутоматизам. Ипак, треба узети у обзир да је рок од 7 година довољан за конкретне резултате. Примјера ради, Бугарска и Румунија су 7 година прије пријема имале мањи бруто домаћи производ од Македоније или Србије данас. Што се тиче Албаније и Македоније, те државе још нису отвориле преговоре о приступању. Македонија мора да ријеша, прије свега, проблем званичног назива те земље. Иако је споразум између премијера Македоније и Грчке недавно постигнут, препреке тек треба да се превазиђу при прихватању тог споразума у обје државе. У случају Босне и Херцеговине, Европска комисија (у даљем тексту: Комисија) и даље чека потпуне и свеобухватне одговоре на свој упитник, тако да она нема ни статус кандидата за приступање. Тзв. Косово не може да буде кандидат док га не признају све чланице. Тренутно њих 5 имају негативан став о државноправном статусу тог субјекта.

Да би све ове државе постале чланице ЕУ, неопходно је испуњење одређених услова. Према одредбама члана 49. Уговора о Европској унији *„Свака европска држава која поштује вриједности предвиђене чланом 2. и која се обавезује да их унапређује може да упути захтјев за приступање Унији“*. Поред тог географског услова, државе кандидати морају да испуне и тзв. копенхашке критеријуме, али и мадридски критеријум. Ипак, у одређеним случајевима, ЕУ може постављати и додатне услове као што је то урадила у случају Србије. Од свих услова, Комисија је у поменутом акту посебно нагласила два, а то су темељне реформе и добросусједски односи. Очигледно да је неефикасност у спровођењу реформи и низ неријешених билатералних питања, нешто по чему су ове земље препознатљиве у Европи.

С друге стране, ЕУ се налази у једном веома изазовном периоду. Често се помиње изјава првог предсједника Комисије, Волтера Халштајна, у којој је он упоредио ЕУ са бициклом: *„да би избјегла пад, Унија мора да се креће напријед“*. У овом тренутку, Унија се свакако не креће напријед. У својој дугој историји, она је имала неколико познатих криза, попут кризе „празне столице“, нафтне кризе 70-тих година и сличне. Међутим, док су те кризе имале сингуларне узроке, данашња општа криза ЕУ има много узрока. Такође, ако су те пређашње биле кризе развоја интеграције, онда је тренутна у најмању руку криза стагнације, са тенденцијом ка кризи дезинтеграције. Од неколицине узрока болести ЕУ, ми ћемо поменути само неке, који би по нашем скромном мишљењу, могли изазвати фаталне посљедице. Излазак Уједињеног Краљевства Велике Британије и Сјеверне Ирске (у даљем тексту: Уједињено Краљевство) из заједнице, мигрантска криза, криза еврозоне и институционална криза су проблеми ЕУ којима се данас највише пажње посвећује, како у дневној штампи тако и у стручним расправама. Ако је ово дијагноза око које се слажу многи аутори, поставља се питање терапије.

УСЛОВИ ЗА ЧЛАНСТВО У ЕВРОПСКОЈ УНИЈИ СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ЗЕМЉЕ ЗАПАДНОГ БАЛКАНА

Да би једна европска држава постала чланица ЕУ, потребно је да испуни одређене услове. Први и основни је већ поменути услов из члана 49. Уговора о ЕУ према којем захтјев за чланство може поднијети свака европска држава чије се уређење темељи на вриједностима поштовања људског достојанства, слободе, демократије, пошто-

вања људских права и темељних слобода, укључујући и права мањина као и владавине права. Међутим, као основни услови за чланство у теорији се помињу тзв. копенхашки критеријуми. Они су формулисани на састанку Европског савјета у јуну, 1993. године у Копенхагену. Често се означавају као правни, економски и политички, а подразумевају:

1. Стабилне институције које гарантују демократију, владавину права, поштовање људских права и заштиту мањина.

2. Постојање функционалне тржишне економије и способност да се носи са притисцима слободног тржишта у оквиру Уније.

3. Способност да преузме обавезе које произилазе из чланства, као и посвећеност циљевима политичке, економске и монетарне уније. (Вукадиновић, 2014, стр. 481)

Европски савјет у Мадриду је 1995. године закључио да спровођење политичких, економских и правних реформи мора пратити одговарајућа административна структура па је, у складу са тим, наведеним критеријумима додао још један тзв. мадридски критеријум за прилагођавање административне структуре. Административни критеријум, као предуслов за чланство, односи се на прилагођавање одговарајућих административних структура с циљем осигуравања услова за поступну и складну интеграцију (као што су јачање административне способности, стварање ефикасног система државне управе с циљем осигуравања ефикасног процеса усвајања и спровођења правне тековине ЕУ). То прилагођавање је нужно како би се омогућила ефикасна примјена и спровођење правне тековине ЕУ. Иначе, појам правна тековина, или оригиналан француски израз *acquis communautaire*, односи се на сва правна, политичка, економска и административна достигнућа ЕУ до данас. Дакле, у првом реду на цјелокупно право које је до данас акумулирано. Свака земља која подноси захтјев за чланство у ЕУ мора бити спремна да прихвати *acquis* у потпуности. Она се на то обавезује приликом потписивања Споразума о стабилизацији и придруживању, што значи да су земље Западног Балкана већ започеле процес усклађивања свог законодавства са правом ЕУ. Иначе, тих прописа ЕУ које треба ускладити са домаћим законодавством има на око 100.000 страница.

У испуњавању ових услова државе имају стручну и финансијску помоћ која се остварује кроз претприступне фондове. Како наводи угледни пословни часопис из Велике Британије, *Financial Times*, претприступна помоћ у овој години ће износити преко милијарду евра,

док је у претходних 10 година уложено скоро 9 милијарди евра.

Међутим, поставља се питање колико је ЕУ заиста рестриктивна по питању да ли је испуњење ових критеријума *conditio sine qua non* за чланство? Одговор на ово питање је, чини нам се, одричан. Конкретније, уколико ЕУ има и додатне мотиве за пријем неке државе или држава у чланство, није искључено да буде релативно блага по питању ових критеријума. Ово је било очигледно при великом проширењу 2004. године које је било више геополитичко него економско-тржишно. За највећи број држава испуњење критеријума приступања из Копенхагена и Мадрида било је проблематично у вријеме када су били отворени и пребрзо завршени преговори о приступању. Наиме, сама ЕУ је ове јасне и строге критеријуме, уз то и релативно лако мјерљиве, помијешала са безбједносним и геополитичким условима који су по природи ствари политички арбитрарни и самим тим непрозрачунљиви. О овоме најбоље говори околност да су ове државе листом биле најприје експресно примљене у пуноправно чланство НАТО савеза, што је била ексклузивна улазница за потоње пуноправно чланство у Европској унији. (Самарџић, 2012, стр. 22) Што се тиче земаља Западног Балкана, неријетко се у одређеним анализама могло прочитати да би исти аршини могли бити примијењени и у њиховом случају. Као разлог за то помиње се бојазан да би се те земље могле окренути Кини и Русији као примарним геостратешким партнерима. Међутим, изјаве високих званичника како ЕУ тако и земаља лидера те заједнице, категорички искључују такву могућност.

Дакле, испуњење претходно поменутих, у њиховом случају ригорозних, услова је једини начин да земље Западног Балкана постану чланице. У Стратегији за Западни Балкан се то и наглашава. Напредак на европском путу објективан је процес који се темељи на заслугама, те зависи од конкретних резултата сваке државе. Другим ријечима, ЕУ ће бити строга, али поштена. Од свих услова које морају испунити, ЕУ је ставила акценат на два. То су темељне реформе и добросусједски односи. Што се првих тиче, оне обухватају прије свега реформе у циљу спровођења владавине права, односно правосудне реформе, борбу против корупције, организованог криминала, те реформу јавне управе. Те реформе морају имати стварне резултате који се огледају у јачању и ефикаснијем функционисању демократских институција. Економске реформе нису ништа мање битне, те се оне морају одлучно наставити, те за резултат имати побољшање структурних слабости, ниског нивоа конкурентности и ниске стопе запослености. Све земље

морају се недвосмислено обавезати, и ријечју и дјелом, на превладавање насљеђа прошлости постизањем помирења и рјешавањем отворених питања, посебно граничних спорова, знатно прије приступања заједници. Лоши билатерални односи су једна од карактеристика по којима је Балкан препознатљив. Међутим, ЕУ захтијева компромисе и рјешавање билатералних питања прије уласка у заједницу, јер она није спремна да увози проблеме. Уосталом, економски односи су условљени политичким. Иако значај безбједносних интереса ЕУ за политику проширења није новина, оно што је у случају Западног Балкана другачије јесте чињеница да је она много више него у претходним проширењима инволвирана у унутрашњи политички процес земаља потенцијалних кандидата (проглашење независности Косова, међунационално помирење и институционална реорганизација у БиХ, политичка сарадња националних заједница у Македонији), а често и сама задужена да осигура безбједност и/или владавину права на тим истим територијама (Македонија, тзв. Косово, БиХ). (Ковачевић, 2016, стр. 88) Нагласак на граничне спорове је свакако посљедица искуства са Словенијом и Хрватском. Иако је то билатералан спор, он утиче и те како на ЕУ, а посредно и на земље Западног Балкана. Наиме, Арбитражни споразум је био дио споразума о приступању Хрватске ЕУ, а неприхватање арбитражне одлуке од стране Хрватске за посљедицу је имало, између осталог, опрез Уније при будућим проширењима. Оно што је врло битно за рјешавање тих спорова јесу дипломатска средства. У теорији међународног права, постоји више врста дипломатских средстава, а за рјешавање билатералних питања земаља Западног Балкана, осим преговора на билатералној основи, битан је и дипломатски начин пружања добрих услуга или посредовања. Конкретно, то значи да су земље које имају такве спорове кључни субјекти и у њиховом рјешавању, али имају и одређену врсту помоћи ЕУ у виду посредника. Другим ријечима, ЕУ или тачније Комисија, нема надлежности да рјешава овакве спорове, него је то искључиво билатерално питање, а улога Комисије се огледа у покушају да помири становишта супротних страна и евентуално предлаже рјешења која за стране нису обавезујућа. Међу мноштвом тих спорова, један има примат. Нормализација односа Србије и тзв. Косова је за ЕУ од велике важности. У том смислу, ЕУ је условила њихов напредак на европском путу постизањем правно обавезујућег и свеобухватног споразума. Иако не постоји експлицитан рок за постизање овог споразума, у документу се помиње да се конкретне мјере у одређеним

областима, међу којима су и добросусједски односи, предвиђају за период од 2018. до 2020. године. Много је посла пред земљама региона како би могле испунити услове и критеријуме за чланство у ЕУ. У стратегији се наглашава да челници земаља региона морају бити одлучни у погледу своје стратешке оријентације и преданости. Они су ти који на крају морају преузети одговорност да ову историјску прилику претворе у стварност.

ЕВРОПСКА УНИЈА – СИСТЕМ У КРИЗИ

У уводу је већ констатовано тренутно стање ЕУ, те је наглашено да ће бити анализирана дешавања која најтеже погађају овај систем у овом тренутку. Међутим, овај рад не би био потпун када не бисмо понудили трајно рјешење за стабилну Унију у наредним деценијама. Свака парцијална и привремена рјешења, по нашем мишљењу, само одлажу коначни крах Уније пред изазовима који јој сљедују. Зато смо трамо да је неопходно да се предузму храбри и одлучни кораци ка коначној стабилизацији ове наднационалне творевине. Но, прије тога, кренимо од садашње ситуације. Један од највећих, ако не и највећи, потрес по ЕУ био је позитиван став грађана Уједињеног Краљевства на референдуму о изласку из ЕУ. Међутим, тај излазак представља процес који траје и трајаће до краја марта наредне године. У том периоду, постоји потреба како Уједињеног Краљевства, тако и ЕУ да се постигне договор око тога колико блиски економски односи треба да буду након изласка те државе. Ни у самом Уједињеном Краљевству не постоји јединствен став о том питању, што је за посљедицу имало оставке појединих министара због неслагања са премијерком по том питању. Сљедећи, али не мање важан, проблем је мигрантска криза. Једнострано рјешење у виду политике „отворених врата“, наметнуто од стране Њемачке није наишло на одобравање осталих држава, што је за посљедицу имало затварање граница за избјеглице од стране неколицине земаља. Чак ни једна Њемачка нема капацитет да сама буде уточиште за све избјеглице. Ту долазимо до сржи проблема. Државе чланице се одричу заједничког рјешења зарад посебних. Такав сценарио је погубан за ЕУ. Уколико постоји воља, а тренутно је то врло дискутабилно, да се ЕУ извуче из кризе, потребно је да за овакве проблеме постоји јединствено, европско рјешење, које захтијева оно најболније по државе, а то је одрицање дијела своје суверености. Слична ствар је један од разлога кризе еврозоне, гдје је

поред низа предложених рјешења, најсигурнија али и најконтроверзнија идеја централизације економских политика на нивоу ЕУ. И тада би то рјешење било далеко од оног крајњег домета који апсолутно задире у национални суверенитет, а то је фискална унија као прави неопходни услов за монетарну унију. (Самарџић, 2012, стр. 19) И на крају, најбитније рјешење за земље Западног Балкана – рјешење институционалног функционисања. Ово се између осталог помиње и у Стратегији за Западни Балкан. ЕУ треба из институционалне и финансијске перспективе бити спремна за нове чланове породице када они испуне услове. Прије проширења, ЕУ мора бити јача, чвршћа и ефикаснија. Како би се осигурало ефикасно доношење одлука, у подручјима политике у којима је то већ предвиђено треба почети примјењивати гласање квалификованом већином у Савјету. Савјет је главни орган за доношење одлука у ЕУ, а уједно и тијело у којем су заступљени интереси држава чланица и у којем оне изражавају свој суверенитет. Гласање у Савјету несумњиво осликава стање у коме се налази процес европских интеграција. Формални услови гласања у Савјету не представљају само резултат компликованих преговора и преламање интереса држава чланица ЕУ, већ и јасан индикатор колико су у ствари оне спремне да иду даље у процесу продубљивања интеграција. Закључак је врло јасан, реформа гласања у најважнијој институцији ЕУ треба да буде посљедица воље држава чланица за, како је у Стратегији наглашено, јачом, чвршћом и ефикаснијом ЕУ.

Имајући све наведено у виду, чини се да постоји само једно, *prima facie* једноставно рјешење за ЕУ. Међутим, то је управо супротно – најкомпликованије рјешење. Јасно је да се ради о јачој интеграцији Уније, односно пренос надлежности са националног на комунитарни ниво. Такво рјешење своју компликованост изводи из потребе за одрицањем дијела суверенитета држава, како је то већ наглашено. Јасно је да је готово немогуће да тренутних 28, а у будућности и већи број држава чланица, има јединствени интерес о било ком питању. Одатле слиједи да је неопходан већи ниво солидарности и компромиса међу тим државама, а који би се огледао управо у поменутој реформи система одлучивања, гдје би консензус као начин одлучивања био примјењиван само изузетно. Оно што је потребно за то спасоносно рјешење је да Унија и њени лидери у овим тешким временима покажу снагу и заједништво. Осим тога, потребно је да се формирају дугорочне стратегије о продубљењу ЕУ, те да државама чланицама буде предочена неопходност заједничког дјеловања на међународној сцени

у овим турбулентним временима, односно формулисање заједничке спољне политике, док на унутрашњем плану главни кохезиони фактор остаје економски интерес, што значи да је неопходно и да се припреми стратегија одрживог економског раста, како би се у будућности избјегле економске и финансијске кризе. Међутим, предуслов за такав сценарио је воља лидера земаља чланица за остварење тјешње сарадње. Данас постоји очигледан тренд раста евроскептицизма и јачање десничарских партија широм Европе. Међутим, претходни избори у земљама лидерима ЕУ су ипак показали да и даље највеће повјерење имају политичари који се залажу јаку ЕУ. Пред њима је историјски изазов да оправдају то повјерење.

ЗАКЉУЧАК

Не улазећи у дискусију да ли је то добро како за земље Западног Балкана тако и за ЕУ, овај рад се заснива на анализирању неопходних корака на путу ка заједничкој будућности ових држава и ЕУ. Разлог за то је исказана обострана жеља за таквим слиједом догађаја. С обзиром на то, обје стране имају обавезу да раде на себи како би биле спремне за такав подухват. Кроз читав рад акценат је на земљама Западног Балкана као групом држава, што је у складу са спољном политиком ЕУ гдје она углавном користи тзв. регионални приступ. Ипак, врло је јасно да су те државе посебно ближе или даље од ЕУ. То надаље значи да она неће у случају Западног Балкана примијенити приступ сличан ономе када је 2004. године заједници приступило чак 10 држава. Када ће која земља приступити, засигурно зависи од објективних критеријума и испуњења услова о којима се говори у првом дијелу рада. Поред услова за чланство који су се у теорији искристалисали као копенхашки и мадридски, дио овог рада смо базирали на Стратегији за Западни Балкан, која је ставила акценат на кључне препреке за ове земље ка свом замишљеном циљу. Као и у овом раду, у том акту се начелно говори о заједничким проблемима ових држава, а изузетно о специфичним проблемима за поједину државу. Тако је Србија једина држава која у својим приступним преговорима има поглавље 35, а оно се односи на рјешавање односа са тзв. Косовом. С друге стране, ЕУ мора да буде спремна за пријем ових држава. То значи излазак из тренутне кризе и институционална припрема. Механизми важећег Лисабонског уговора једноставно не познају кризу оваквих димензија, те нису ни подобни за њено рјешавање. Дакле, неопходна је ревизија

Лисабонског уговора. Та ревизија ће морати да иде у правцу продубљења и ширења комунитарних надлежности. Због осјетљивости таквог рјешења по државе чланице, оправдано је сумњати у такав сценарио. Ипак, колико год да су државе шкрте по питању преноса дијела суверенитета, све оне знају шта им доноси јака ЕУ. То даље имплицира неколико могућих солуција за будућу ЕУ. Осим консензуса свих држава о јачој интеграцији, могуће је да неколико њих буде заинтересовано, а неколико не, за такву будућност. То би у крајњем случају могло довести до јаче интеграцији неколицине држава, што је у складу са одредбама о појачаној сарадњи које се налазе у члану 20. Уговора о Европској унији и члановима 326. до 334. Уговора о функционисању ЕУ. О институту ближе сарадње у правној теорији су подијељена мишљења. Једни у њој виде спасоносни рецепт за опстанак ЕУ макар и у тзв. концентричним круговима или ЕУ са више брзина. Други аутори сматрају да се ближом сарадњом заправо отвара процес дефинитивног раслојавања ЕУ који може довести у питање и њен опстанак. (Вукадиновић, 2014, стр. 66) Трећа могућност је незаинтересованост држава за одрицањем од свог суверенитета. То не мора дефинитивно да значи формални распад ЕУ, али свакако значи слабију ефикасност. Јасно је да се ЕУ налази пред можда највећим изазовом у својој историји. На путу ка јачој интеграцији је већ једном пала на референдумима у Француској и Холандији. Да ли је сада чека иста судбина или је вријеме за револуционаран корак? Вратимо се поново на Халштајна – бицикл се и даље креће, али не може више да убрзава. А како успорава, тако скреће удесно. Европа се налази на раскрсници.

ЛИТЕРАТУРА

- Доберт, С., Лоренцмајер, С. The EU needs a new constitution. <https://www.zeit.de/politik/2018-06/european-union-integration-eu-new-constitution-law-asylum> (21.8.2018)*
- Хрњаз, М. Једногласно и већинско одлучивање у Савету Европске уније: Пре и после Уговора из Лисабона. <http://probni.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2010/05/31-Milo%C5%A1-Hrnjaz-Jednoglasno-i-ve%C4%87insko-odlu%C4%8Divanje-u-Savetu-Evropske-Unije-pre-i-posle-Ugovora-iz-Lisabona.pdf> (21.8.2018)*
- Ковачевић, М. (2016): Криза у Европској унији и политика проширења.*

- У: Самарџић, С. и Радић Милосављевић, И. (ур). *Европска унија: Нове и старе димензије кризе*. Факултет политичких наука Универзитета у Београду. Београд, стр. 83–91.
- Ромеи, В. *How far from EU admission standards are the Balkan western states?* <https://www.ft.com/content/1b4dc812-2d0f-11e8-9b4b-bc4b9f08f381> (21.8.2018)
- Самарџић, С. (2012): *Европска унија између кризе и дезинтеграције*. *Право и друштво*. Број 2012/1. Службени гласник Републике Србије, стр. 9–26.
- Самарџић, С. (2016): *Да ли је Европска унија наша судбина?* У: Самарџић, С. и Радић Милосављевић, И. (ур). *Европска унија: Нове и старе димензије кризе*. Факултет политичких наука Универзитета у Београду. Београд, стр. 103–113.
- Вукадиновић, Р. (2014): *Увод у институције и право Европске уније*. Шесто издање. Удружење за европско право. Крагујевац.

POLITICAL AND LEGAL ASPECTS OF EUROPEAN UNION CRISIS AND STRATEGY FOR WESTERN BALKANS

Dejan Dugic

*Faculty of Law
University of Banja Luka
nepoznato2013@gmail.com*

Abstract

The Western Balkans does not have a dilemma, the European Union (EU) is its destiny, although it is obvious that the EU is in a great crisis and is facing great challenges that call into question its existence. Refugee crisis, "Brexit", institutional crisis, euro zone crisis, strengthening of the right-wing political parties throughout Europe, and a potential trade war with America are just some of the problems that the EU faces today. The question is whether the EU has the capacity and the will to accept these countries into its community and what the conditions for that are. In this paper we analyze the current situation, as well as the perspectives of the countries in the region, bearing in mind the EU Strategy for the Western Balkans, which is materialized through the European Commission (Commission) document entitled "A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans", adopted at the beginning of this year. It confirms the region's European future as a geostrategic investment in a stable, strong and united Europe based on common values. In the document, the Commission puts emphasis on solving some problems specific to the region, which is set as a condition for joining the EU. Primary problems are reforms and good neighborly relations. However, development and stabilization are not exclusively the tasks of these countries, but also the EU itself. A notion closely related to expansion is deepening or strengthening the integration in the EU, which means that the EU in its current form does not have the capacity to function with more than 30 countries and some institutional changes and the resolution of current problems are necessary.

Keywords: *Western Balkans, European Union, crisis, strategy, conditions*

EVROPSKI UPRAVNI PROSTOR – ZLATNA TAČKA EVROPSKIH INTEGRACIJA

Stefan Andonović

Pravni fakultet

Univerzitet u Beogradu

stefan.adnonovic91@gmail.com

Sažetak

Rad je posvećen evropskom upravnom prostoru kao skupu principa, načela i odluka upravnog prava na prostoru Evropske unije. Osnovni cilj rada jeste da ukaže na moguće pozitivne efekte evropskih integracija, posebno u oblasti upravnog prava i funkcionisanja javne uprave u državama Zapadnog Balkana. Autor je došao do zaključaka koji upućuju na to da i pored svih problema u procesu pridruživanja Evropskoj uniji, države Balkana (koje još nisu članice EU) mogu da iskoriste ovaj proces kako bi transformisale društvo i javnu upravu. Zbog toga, kao osnovni zaključak, iskazan je stav da se i pored pesimističkog pogleda na evropske integracije i njihovog neizvesnog završetka, mogu iskoristiti pojedini segmenti radi napretka celokupnog društva. To se postiže usvajanjem i implementacijom evropskog upravnog prostora u domaće pravne sisteme. U radu su primenjeni metodi jezičkog, uporedno i sistemskog tumačenja normi različitih pravnih izvora, korišćen je statistički metod radi uvida u praksu i korišćena je praksa Suda pravde Evropske unije.

Ključne reči: EU, evropske integracije, upravno pravo, evropski upravni prostor

Uvod

EU i proces pridruživanja država Zapadnog Balkana

Poslednjih 20 godina na Zapadnom Balkanu možda i najaktuelnija pravno-politička tema jesu procesi u okviru evropskih integracija. Evropske integracije predstavljaju heterogeni skup različitih ekonomskih, socijalnih, pravnih, političkih i drugih pitanja čiji je osnovni cilj da udruže sve, ili barem većinu, evropskih zemalja pod demokratske vrednosti, principe vladavine prava i pravne države, ljudskih prava itd. Kao najvažniji element evropskih integracija, a ujedno i jedan od najvećih međunarodnih projekata javlja se Evropska unija (u daljem tekstu: EU). EU i evropske integracije predstavljaju pokušaj udruživanja evropskih zemalja i evropskog stanovništva koje broji preko 500 miliona ljudi u jedinstvenu tržišnu i pravno-političku zonu, koja će biti ujedinjena u svojoj različitosti.

Tokom razvoja, EU je izmenila nekoliko materijalno-formalnih oblika svog postojanja, od obične ekonomske zajednice nekolicine evropskih zemalja, pa sve do super sile oličene u paradržavnoj tvorevini koja donosi svoje pravne propise, na svojoj teritoriji, usmerene prema evropskom stanovništvu. Danas, politika EU odnosi se na mnogobrojne oblasti društvenog života. Tako se uređuju pitanja poput slobodnog kretanja ljudi, dobra, usluga i kapitala unutar jedinstvenog tržišta EU, pitanja regionalnog razvoja u okvirima unije, održavanje zajedničke spoljne i bezbednosne politike, itd.

Zaista, ukoliko se posmatra iz ove perspektive, projekat EU predstavlja „novo buđenje Evrope“, „obećanu zemlju Evropljana“ i tvorevinu koja ima moć da zbliži evropske narode i države, ako ne i da ih ujedini pod jednom zastavom, himnom, monetom, jedinstvenim propisima i drugim zajedničkim obeležijima.

Međutim, teorijska postavka i praktična primena vrednosti i želja, ne idu pod ruku. U javnom mnjenju sve su glasniji oprečni stavovi u vezi sa funkcionisanjem EU. Glomazna administracija, loše upravljanje migrantskim krizama i evropskim novcem, korupcija u samom rukovodstvu i drugi činoci samo doprinose nepostojanju vizije i razočaranosti u ideje. Poseban vetar u leđa tzv. evroskepticima podarila je Velika Britanija, koja je posle više od 40 godina odlučila da se odrekne svog članstva u EU i da napusti ovaj projekat.¹ Slični pokreti bude se i u drugim državama

¹ Ova akcija Velike Britanija je u kolokvijalnom nazivu poznatija pod terminom „Brexit“, složenicom koja sugerše na BR – Britaniju i exit – engleski pojam za

članicama. Oni koji se zalažu za napuštanje EU, argumentuju time da je ovaj projekat osuđen na propast, da se demokratija oličena u evropskoj administraciji otrgla kontroli i postala alat za izvlačenje državnih para, dok iste te države i njihovi narodi vode borbu za opstanak na ivici ekonomske i socijalne propasti.²

Pesimistični stavovi u vezi sa ovim projektom, možda i više nego u drugim državama, mogu se čuti na prostoru zemalja Zapadnog Balkana, koje čine Bosna i Hercegovina, Srbija, Crna Gora, Hrvatska, Makedonija i Albanija. Sve ove države (izuzimajući Hrvatsku) nisu članice EU, iako su se već davno strateški opredelile i pravno odlučile da postanu deo unije evropskih zemalja, budući da njima istorijski, kulturalno, geografski i na mnoge druge načine pripadaju. Da bi postale države članice EU, postavljaju im se različiti uslovi kako od administracije EU, tako i od država članica. Svaka država koja želi da postane članica EU mora da osigura stabilnost demokratskih institucija, vladavinu prava, osiguranje ljudskih prava, funkcionalnu tržišnu privredu i privrženost političkim, ekonomskim i monetarnim ciljevima EU.³ Naravno, u praksi se zahtevaju i druge stvari, usko povezane sa političkim ciljevima.

Konstantno odlaganje pristupa EU ovim evropskim državama razvija pesimističan stav prema ulasku u Uniju, pa čak stvara i odbojnost za ulazak u Uniju. Dugotrajni i mukotrpn pregovori sa novim zahtevima i traženjima čine najveći izazov državama kandidatima za članstvo. Zbog toga, proces evropskih integracija potencijalno može da se preokrene u svoju suprotnost – proces dezintegracija.

I pored trenda rasta otpora prema priključenju EU, i otvorenim debatama o tome da li treba ili ne treba postati član EU, postavlja se pitanje da li države Zapadnog Balkana mogu da izvuku pozitivne stvari iz tog procesa, čak i da se ne odluče na pristupanje, ili prekinu pregovore? Iako je takav scenario malo verovatan, proces priključivanja EU krije u sebi zlatne elemente za države i posebno građane država kandidata i potencijalnih kandidata. Ti elementi odnose se na državne činioce koji nisu funkcionalni i koji zahtevaju reforme i inovacije za kvalitetniji rad. To se izlazak, napuštanje nečega.

² Tome u prilog govori i stav jednog od čelnih ljudi EU, predsednika Evropske komisije Žana Kloda Junkera, koji je zabrinut za EU i koji je „upozorio na jačanje desnice na sledećim izborima za Evropski parlament“. Nezavisne novine, Junker zabrinut za EU, dostupno na: <https://www.nezavisne.com/novosti/svijet/Junker-zabrinut-za-EU/492254>, pristup: 13.08.2018.

³ Ovi kriterijumi su podeljeni u tri grupe: političku, ekonomsku i pravnu. Videti, Kriterijumi pridruživanja iz Kopenhagena, 1993.

posebno odnosi na funkcionisanje javne (državne) uprave. Preobražajem sistema jedne države moguće je preobraziti i samo njegovo društvo, naravno u pozitivnom smislu. Zbog toga, autor rada smatra da se zlatna poluga evropskih integracija nalazi u evropskom upravnom prostoru.

Materijal i metode

Osnovni materijal i polaznu tačku u pisanju ovog rada predstavlja evropski upravni prostor kao skup načela, principa, sudskih i upravnih odluka u vezi sa normama upravnog prava. Najveći značaj između svih elemenata dat je odlukama Suda pravde EU, kao ključnim gradivnim elementima evropskog upravnog prostora.

Da bi se razumela važnost evropskog upravnog prostora, u radu su korišćeni i statistički podaci u vezi sa zadovoljstvom građana u pružanju javnih usluga od strane organa javne uprave. Takođe, rad se koristio i opštim izvorima prava, odnosno zakonima pojedinih država Zapadnog Balkana, kao što su Bosna i Hercegovina i Srbija.

U pisanju ovog rada najviše su korišćeni metodi pravnih nauka. Među njima korišćeni su u manjoj meri sociološki, aksiološki, lingvistički i dogmatski metod, kako bi se povezali pravni standardi, pravna praksa, statistička istraživanja i pravne norme. Svaki od ovih metoda pomogao je u potvrđivanju osnovne premise ovog rada, a to je da evropski upravni prostor može biti od velike koristi za države Zapadnog Balkana i da predstavlja važan aspekt evropskih integracija koji treba usvojiti bilo da do završne faze evropskih integracija dođe ili ne.

Rezultati i diskusija

Uloga javne uprave i zadovoljstvo građana njenim uslugama na Zapadnom Balkanu

Javna uprava predstavlja jednu od osnovnih odlika države. Kroz organe javne uprave država obavlja važan deo svojih izvršnih ovlašćenja, primenjujući zakone i druge propise na pojedinačne slučajeve, čime pravni propisi dobijaju praktičnu dimenziju. Organi javne uprave obavljaju brojne poslove od kojih zavisi normalno funkcionisanje države i društva. Javna uprava donosi podzakonske opšte pravne akte, donosi pojedinačne pravne akte, preduzima materijalne akte u obliku upravnih radnji, itd. Primera

radi, u Republici Srbiji državna uprava, ali se isto može reći i za veliki deo javne uprave, učestvuje u oblikovanju politike Vlade, prati stanje u svojim oblastima, izvršava zakone, druge propise i akte (rešava u upravnim stvarima, vodi evidencije, izdaje javne isprave, primenjuje upravne radnje), vrši inspeksijski nadzor, stara se o javnim službama, obavlja razvojne i ostale stručne poslove.⁴ Identične poslove obavljaju i organi javne uprave u Bosni i Hercegovini⁵, i entitetu Republici Srpskoj⁶. Ovakvo stanje je i u ostalim državama Zapadnog Balkana koje nisu članice EU.

Svi navedeni poslovi usko su vezani sa svakodnevnim funkcionisanjem društva, javnih službi i građana. Da bi se život u zajednici normalno odvijao po uobičajenim tokovima, neophodno je da organi javne uprave valjano, precizno i efikasno obavljaju poslove u njihovoj nadležnosti. U suprotnom, spora, neefikasna i neopremljena javna uprava ne može da odgovori na izazove i potrebe savremenog društva.

Javna uprava postoji i obavlja svoje poslove prevashodno zbog građana. U istom pravcu idu i teorijska shvatanja javne uprave kao javne službe, koja posmatraju aparat javne uprave kao sredstvo za zadovoljenje osnovnih potreba društva i građana. Na toj osnovi bismo mogli reći da je zadovoljstvo građana jedno od osnovnih merila funkcionalnosti i kvaliteta rada organa javne uprave.

Gledano sa praktične strane gledišta, istraživanja pokazuju da su građani na Zapadnom Balkanu u većini slučajeva nezadovoljni pružanim uslugama javne uprave. U jednom istraživanju u Republici Srbiji, koje se odnosilo na kontakt sa organima unutrašnjih poslova, a u vezi izdavanja ličnih karata, vozačkih dozvola, pasoša i drugih usluga administrativne službe policije, uočen je veliki procenat nezadovoljnih građana. Naime, 57% građana bilo je nezadovoljno prema pruženim administrativnim uslugama.⁷ Velika većina građana (68%) je izjavila da administrativne službe nisu delotvorne i efikasne, te da je to osnovni uzrok nezadovoljstva, a osim toga, kao negativne stvari građani su izdvojili odnos zaposlenih prema strankama, korupciju i korišćenje veza, uslove rada, pristup informacijama

⁴ Čl. 12–21 Zakona o državnoj upravi Republike Srbije, „Sl. Glasnik RS“, br. 79/2005, 101/2007, 95/“010, 99/2014 i 47/2018 – dr. zakon.

⁵ Čl. 10–21, Zakona o upravi Bosne i Hercegovine, „Sl. Glasnik BiH“, br. 32/02, 102/09 i 72/17.

⁶ Čl. 65–79, Zakona o republičkoj upravni Republike Srpske, „Sl. Glasnik RS“, br. 118/2008, 11/2009, 31/2018.

⁷ Tadić K., Lazarević M. (2018), Siva knjiga javnih usluga, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, str. 14.

i diskriminaciju.⁸ Sličnog stava su bili i građani u Bosni i Hercegovini, gde je prema istraživanjima čak 36,7% izjavilo da nije zadovoljno pruženim uslugama javne uprave, delimično zadovoljnih je bilo 12.8%, veoma nezadovoljnih 7%, dok je onih sa delimično pozitivnim stavom bilo 33.1%.⁹ Slična je situacija sa zadovoljstvom građana u vezi sa javnim uslugama u Republici Srpskoj. Ovi primeri predstavljaju pokazatelje funkcionalnosti javne uprave u zemljama Zapadnog Balkana, gde je situacija manje-više slična.

Evropski upravni prostor kao zlatni element evropskih integracija

Upravo zbog poboljšanja funkcionisanja i postavljanja zdravih temelja važno je koristiti se iskustvima drugih država i primerima dobre prakse reforme i ustrojstva javnih uprava, koje su prošle proces digitalizacije, usavršavanja i osposobljavanja. Budući da je strateška usmerenost zemalja Zapadnog Balkana usmerena na EU, postavlja se pitanje da li EU predstavlja primer dobre prakse za uređenjem i funkcionisanjem organa javne uprave?

Pre svega, treba naglasiti da EU nema jedinstvenu politiku po pitanju funkcionisanja javne uprave na svojoj teritoriji. Postoji centralizovana evropska administracija, ali ona je pretežno fokusirana na poslove EU, dok decentralizovani oblici evropske administracije ne postoje u smislu organa javne uprave u svakoj državi članici. To znači da EU nema organe javne uprave koji vrše upravnu delatnost u državama članicama. I pored velike saradnje i težnje za ujedinjenjem i unifikacijom u različitim oblastima društvenog života (jedinstveno tržište, jedinstveni sistem bezbednosti, jedinstvena carinska politika, jedna evropska policija, jedan evropski sud, i dr.), države članice i administracija EU nisu do danas uspele da naprave obrise jedinstvene i decentralizovane evropske javne uprave koji bi obavljale svoje funkcije u državama članicama EU.¹⁰ Otuda, države članice imaju veliku samostalnost na polju javne uprave u svojoj državi, pa se

⁸ *Ibid.*, str. 15.

⁹ Transparency International, *Percepcija javne uprave- Bosna i Hercegovina 2017*, Transparency International Bosna i Hercegovina, Sarajevo, Banja Luka, 2017, str. 12.

¹⁰ Davitkovski B., Gocevski D., Davitkovska E. (2014), Uticaj EU integracija na samostojnost – zavisnost domaće legislative (poseban osvrt na Upravno pravo), u: Marković G. (ur.) Zbornik radova „Vladavina prava i pravna država u regionu“, Istočno Sarajevo, str. 200–201.

„domaći“ propisi upravnog prava primenjuju na njihovom području.¹¹

I pored toga, javna uprava u državama članicama predstavlja izuzetno važan šraf u funkcionisanju EU, tačnije u primeni evropskih i na njima sazdanih unutrašnjih propisa. Bez kvalitetne javne uprave na nivou država članica ne može se očekivati razvoj evropskog tržišta, ali i primena ostalih principa na kojima se zasniva postojanje EU. Principi na kojima se zasniva EU treba da budu primenjeni i u javnom sektoru, odnosno od organa javne uprave. U tom smislu, EU se zasniva na vrednostima poput slobode, demokratije, jednakosti i digniteta svih ljudi, vladavine prava i poštovanja ljudskih prava, a sve u društvu koje teži pluralizmu, jednakosti, toleranciji, pravdi, i solidarnosti.¹² Ove vrednosti ne predstavljaju samo teorijski princip, već i temelje na kojima treba da funkcionišu sve institucije i organizacije EU. Takođe, ove vrednosti predstavljaju načela i vodilje u obavljanju poslova organa javne uprave, kako na nivou EU, tako i na nivou država članica.

Ipak, višedecenijski procesi unifikacija prava i prakse, imali su odjeka i u materiji upravnog postupanja. Ovde se pre svega misli na javnu upravu država članica EU, koja je stvorila bogatu praksu i principe na kojima treba da se obavljaju poslovi za koje je javna uprava nadležna, a koji su postali svojevrsno pravno nasleđe EU. Zbog toga, proces evropskih integracija i usvajanje pravnih i upravnih principa EU od strane država Zapadnog Balkana može doprineti razvoju javnih uprava u ovim državama, a time i njihovoj boljoj saradnji.

Naime, u EU postoji skup pravnih i upravnih principa i vrednosti na kojima bi trebalo da se temelji kvalitetna i valjana javna uprava. Ovaj skup poznat je pod nazivom evropski upravni prostor. Kako se u literaturi navodi, „koncept evropskog upravnog prostora rezultat je praktičnih potreba budućih članica Evropske unije i predstavlja okvir definisanih smernica koje njihove uprave treba da prate kako bi postale sposobne za budući koherentan rad, kako sa upravom članica Unije, tako i sa upravom Evropske unije“.¹³ To znači da evropski upravni prostor ne predstavlja formalno određenu politiku EU koju moraju da slede države kandidati, već

¹¹ Šimac N. (2012), Evropski upravni prostor i Europska načela javne uprave, u Grabovac I. (ur.), *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, br. 49, 2/2012, Split, str. 354.

¹² Čl. 2 Lisabonskog ugovora, Official Journal of the European Union C 326/15, od 16.10.2012. godine.

¹³ Lilić S. (2011), Evropsko upravno pravo – Sa posebnim osvrtom na upravno pravo Srbije u kontekstu evropskih integracija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, str. 63.

svojevrsan skup principa, vrednosti i standarda ustanovljenih kao osnove neophodne za kvalitetan rad javne uprave. Implementacijom tog vrednosnog skupa u svoja nacionalna zakonodavstva, države povećavaju šansu za kvalitetnijom i boljom upravom, koja će adekvatno obavljati svoj posao.

Evropski upravni prostor je zato usko povezan sa ostalim činionicima EU, kako institucionalno, tako i materijalno, kroz povezanost pravnih normi kojima se uređuju različite oblasti društva. Zbog toga, veliki uticaj na razvoj i sadržinu evropskog upravnog prostora ima *acquis communautaire* (u prevodu se koristi termin pravno nasleđe EU ili pravne tekovine EU) kao jedinstven naziv za objedinjene vrednosti iz zakonodavnih akata, EU regulative i prakse sudova EU, koje stvaraju obrise prava EU. *Acquis* predstavlja sliku razvoja prava i stavova tokom razvijanja institucija i prava EU, a danas je stavljen u rang ustavnog principa.¹⁴ Ova evropska pravna tekovina je od izuzetnog značaja i velikog uticaja na evropski upravni prostor, budući da se pomoću nje vrši konceptualizacija evropskog upravnog prava i postavljaju temelji na kojima bi trebala da se zasniva, organizaciono i funkcionalno moderna državna (javna) uprava u Evropi.¹⁵

Kako se formira i obogaćuje evropski upravni prostor? Možda i najveću ulogu u formiranju principa i vrednosti evropskog upravnog prostora ima Evropski sud pravde.¹⁶ U svojoj bogatoj praksi ovaj sud je formulisao brojne principe i vrednosti u primeni prava EU. Neki od najvažnijih principa su: princip potčinjenosti uprave pravu, princip proporcionalnosti, pravne izvesnosti, zaštite legitimnih očekivanja stranaka, princip jednakosti, pravo na saslušanje, pravo svih na pristup upravnim i sudskim organima, itd.¹⁷ Ovi principi se mogu sistematizovati u 4 različite vrednosne grupe i to:

1. Pouzdanost i predvidljivost (pravna sigurnost),
2. Otvorenost i transparentnost,
3. Odgovornost i

¹⁴ Direkcija za evropske integracije, *Acquis Communautaire*, dostupno na: <http://www.dei.gov.ba/dokumenti/default.aspx?id=4533&langTag=bs-BA>, pristupljeno 14.08.2018. god.

¹⁵ Kavran D. (2004), Evropski upravni prostor, reforma i obrazovanje državne uprave, *Pravni život*, br. 9/2004, Beograd, str. 1063.

¹⁶ Evropski sud pravde predstavlja vrhovni sud EU za pitanja koja se tiču primene prava EU i njegove jednake primene u državama članicama. Ovaj sud sačinjava 28 sudija (iz svake države članice po jedan sudija), a sedište mu je u Luksemburgu.

¹⁷ Nav. prema: Sigma Paper No. 27 (1999), *European Principles for Public Administration*, OECD, str. 8.

4. Efikasnost i delotvornost.¹⁸

U teoriji se javljaju i drugačije podele principa u okvirima evropskog upravnog prostora. Tako, javlja se podela na osnovu toga da li je povreda tog principa razlog za poništavanje pojedinačne odluke (materijalna načela) ili će povreda principa voditi poništavanju pojedinačne odluke (procesna načela), pa su osnovne kategorije: 1. Materijalna načela i 2. Procesna načela.¹⁹ Prema ovoj podeli u materijalna načela spadaju: načelo zakonitosti, proporcionalnosti, zaštite legitimnih očekivanja i konzistentnosti, dok u procesna načela spadaju: načelo saslušanja stranke, načelo dostupnosti informacija i načelo brižljivog vođenja postupka.²⁰

Pomenuta načela predstavljaju osnove na kojima treba da bude postavljeno funkcionisanje i obavljanje poslova javne uprave. To znači da zakoni i drugi propisi iz raznih upravnih oblasti treba da se oslanjaju na ove principe u regulisanju materije iz svoje oblasti, kako bi se osigurala vladavina prava i pravna sigurnost u njihovoj primeni. Takođe, načela evropskog upravnog prostora treba da služe i na nižim i užim nivoima važenja prava – kod stvaranja pojedinačnih pravnih akata. Tako ona služe i kao „vodilje“ prilikom upravnog i sudskog odlučivanja u upravnim stvarima, odnosno usmeravajući element kod donošenja pojedinačne odluke.

Nezaobilaznu tačku u analizi evropskog upravnog prostora predstavlja Evropski ombudsman²¹. Evropski ombudsman predstavlja nezavisno EU, čiji je osnovni zadatak da štiti ljudska prava i slobode građana u odnosu na delovanje evropskih administrativnih institucija. Osnovna nadležnost Evropskog ombudsmana tiče se ispitivanja pravilnosti i celishodnosti rada i akata institucija EU, gde spadaju sva tela Evropske komisije, Saveta Evropske unije i Evropskog parlamenta. On može postupati po sopstvenoj inicijativi ili po žalbama građana. Nakon izvršenog ispitivanja pravilnosti i celishodnosti rada, Ombudsman dostavlja nacrt odluke, odnosno preporuku u kom pravcu bi telo moglo da poboljša svoj rad. Suštinski značaj ove institucije ogleda se u njenoj nezavisnosti od svih spoljnih uticaja i

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ Lilić S. (2008), Primena koncepta Evropskog upravnog prostora u procesu pristupanja Evropskoj Uniji, u Lilić S. (ur.) Zbornik radova „Pravni kapacitet Srbije za evropske integracije, knjiga III, Beograd, str. 28.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Za više o instituciji zaštitnika građana (Ombudsmana) vid. Mijodrag Radojević, Preobražaj ombudsmana u savremenim pravnim sistemima s posebnim osvrtom na instituciju zaštitnika građana u Republici Srbiji, doktorska disertacija (neobjavljeno), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2016.

faktora. Na taj način, on čuva svoj integritet i omogućava ostvarivanje ljudskih prava i sloboda građana. Posredno, značajan uticaj ima i na evropski upravni prostor, budući da su mnoge njegove odluke uticale na način primene prava i sloboda u okvirima evropskih institucija, kao i institucija država članica. Svojom praksom, Evropski ombudsman je uticao na transparentnost, pružanje informacija od javnog značaja, dostupnost javnih dokumenata, zaštitu ličnih podataka, ravnopravno postupanje institucija prema građanima i tome slično.²² Na taj način Ombudsman je imao važnu ulogu u kreiranju evropskog upravnog prostora, budući da predlaže načine ispravljanja loše prakse institucija EU, stvarajući snagom svog autoriteta pozitivne promene u društvu.

Principi evropskog upravnog prostora su dobili svoju razradu kroz rad i praksu sudova država članica EU i posebno kroz funkcionisanje Evropskog suda pravde. U praksi Suda pravde EU nalazimo konkretne načine primene principa evropskog upravnog prostora, koji su sada utkani u *acquis*, odnosno u pravni život i osnove EU. Navešćemo samo neke od primera, budući da konkretna analiza prakse Suda pravde EU u vezi sa principom evropskog upravnog prostora prevazilazi obim i predmet ovog rada. Tako, načelo proporcionalnosti je i uvedeno u pravni sistem EU kroz sudsku praksu. U slučaju *Liselotte v. Land Rheinland-Pfalz*²³. U ovo slučaju, uzgajivač vina iz Nemačke je želeo da konkuriše za dozvolu radi sađenja novih vrsta vinove loze. Dok je trajao proces davanja dozvole, Evropska komisija je zabranila uzgajanje novih vrsta vinove loze na tri godine, što je i dovelo do spora pred Evropskim sudom pravde. U ovom slučaju sud je zaključio da je neophodno da zakonske i druge upravne mere (restrikcije) odgovaraju ciljevima javnog interesa Evropske zajednice, pri čemu one ne smeju nesrazmerno i nedopušteno zadirati u subjektivna prava građana, imajući u vidu cilj koji žele postići.²⁴ Na ovaj način spor oko prava na korišćenje svoje imovine iznedrio je jedan od osnovnih principa upravnog prava, načelo proporcionalnosti.

Još jedna važna odluka Evropskog suda pravde u vezi je sa načelom saslušanja stranke. U slučaju *Transocean Marine Paint Association v. Commission of the European Communities*²⁵, sud je stao na stanovište da svako

²² Marko Davinić, Evropski ombudsman i loša uprava, Zaštitnik građana, Beograd, 2013, 312–363.

²³ Case 44/79, *Liselotte Hauer v. Land Rheinland Pfalz*, E.C.R., 1979.

²⁴ Case 44/79, *Liselotte Hauer v. Land Rheinland Pfalz*, E.C.R., 1979, 3747.

²⁵ Case 17/74, *Transocean Marine Paint Association v Commission of the European Communities*, E.C.R., 1974.

lice mora imati pravo da se izjasni o činjenicama konkretnog slučaja, kada se predmet postupka odnosi na to lice. Ovaj princip sudskog postupka „transferisan“ je na upravni postupak, čime je data važna pravna potpora upravnom odlučivanju.

Sud je postavljao i načela u vezi sa funkcionisanjem tela javne uprave. U slučaju *Commission of the European Communities v. Italian Republic*²⁶, sud je procenjivao adekvatnu primenu evropskog prava u slučaju odlaganja otpada koji može ugroziti ljudsko zdravlje i zdravu okolinu. Međutim, sud je procenio da upravni organi Italije nisu preduzeli sve adekvatne mere, čime je prekršen princip efikasnosti i delotvornosti upravnih organa, posebno u važnim oblastima društvenog života, kakve su ljudsko zdravlje i ekologija, čime je stavljeno do znanja organima javne vlasti da moraju biti efikasni i delotvorni u obavljanju svojih zadataka.

Dakle, Sud pravde EU umnogome je doprineo postojanju i razvijanju evropskog upravnog prostora. Mnoge odluke koje nisu direktno povezane sa upravnim pravom, uspele se da iz korena utiču na upravni postupak, upravno odlučivanje i rad organa javne uprave država članica EU. Sve to iskustvo predstavlja dragoceno znanje koje treba primeniti i prihvatiti u procesu evropskih integracija na Zapadnom Balkanu. U tom pravcu, važno je pomenuti SIGMU i njen indikatore i principe procene spremnosti javne uprave kandidata da prihvate pravnu baštinu EU, ali i implementiranju iskustvo evropskog pravnog prostora u svoje pravne sisteme.

SIGMA i implementacija evropskog upravnog prostora kao element evropskih integracija

SIGMA (Program podrške za unapređenje upravljanja u zemljama Centralne i Istočne Evrope)²⁷ predstavlja zajedničku inicijativu OECD-a (Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj) i EU. Osnovni cilj ovog programa jeste da pruži podršku državama u razvoju i tranziciji, a sve u sklopu težnje za članstvom u EU, gde se ubrajaju i države Zapadnog Balkana. Radi ostvarivanja podrške u reformi javnih uprava, SIGMA pruža analizu stanja različitih oblasti javne uprave, u težnji da poveže relevantne faktore u oblasti reformi.

26 Case C-135/05, *Commission of the European Communities v Italian Republic*, 2007.

27 Na engleskom jeziku, SIGMA predstavlja skraćenicu za Support for Improvement in Governance and Management in Central and Eastern European Countries.

Kao što se navodi u SIMGA dokumentima, povezanost evropskog upravnog prostora, EU i reforme javne uprave država u tranziciji je zaista velika. „Države kandidati moraće da razviju svoje javne uprave, kako bi ostvarile sigurnost evropskog upravnog prostora i prihvatljivog praga zajedničkih principa, pravila postupka i upravnih strukturnih aranžmana. Zbog toga, postoje minimalni standardi kvaliteta i pouzdanosti javne uprave, koju države kandidati treba da postignu...“²⁸

Upravo radi ostvarivanja minimalnog praga zajedničkih evropskih vrednosti u oblasti uprave i upravnog prava, ali i radi efikasnog obavljanja svog posla, SIGMA je posebno usmerena na analizu stanja i ostvarenost reformi u sledećim oblastima i elementima:

- Princip zakonitosti i njegovu važnost, kao i princip vladavine prava u unutrašnjem pravnom poretku država,
- Pravne okvire koji garantuju odgovornost javnih službenika, zaštitu nezavisnosti i integriteta javnih službi i njihovih zaposlenih, radi ostvarivanja profesionalne nezavisnosti,
- Pravne okvire donošenja upravnih akata u zakonom regulisanim postupcima, koji omogućavaju predvidljivost i pravnu sigurnost u odlučivanju, kao i mogućnost kasnije sudske kontrole nad upravnim aktima i postupcima,
- Pravne okvire upravljanja i kontrolisanja javnih fondova, koji garantuju transparentnost i odgovornost i
- Snagu upravnog i sudskog sistema da primene i izvrše izložene pravne aranžmane i okvire.²⁹

Ove oblasti predstavljaju bazu daljoj analizi ostvarenih rezultata u reformama. Dalja analiza se zasniva na indikatorima koji se razvrstavaju u 4 različite grupe, a to su: 1. Indikatori vezani za zakonski okvir opšteg upravnog prava i javnih službi, 2. Indikatori vezani za finansijsku kontrolu javnog sektora, 3. Indikatori vezani za spoljnu reviziju, 4. Indikatori vezani za upravljanje budžetom i javnim rashodima. Svaka od ovih grupa usmerena je na važnu oblast obavljanja poslova u javnoj upravi, čime se pokriva celokupni sistem uprave jedne države, u materijalnom, vrednosnom, ekonomskom i funkcionalnom aspektu. Iako su svi indikatori povezani, navešćemo jedino indikatore prve grupe, koji se odlikuju čistom upravno-pravnom prirodom. Indikatori vezani za pravni okvir opšteg

²⁸ SIGMA (1999), str. 15.

²⁹ Lilić S. (2011), str. 85.

upravnog prava i javnih službi kontorlišu elemente od kojih je sazdano upravno pravo država u tranziciji i kroz njih analiziraju reformski napredak u ovoj oblasti, u pravnim aspektima. Indikatori se posmatraju i odnosu na njihovu prisutnost i primenljivost u sledećim oblastima:

- Vladavina prava kao načelo državne vlasti,
- Jednakost pred zakonom kao ustavni princip,
- Vezanost javnih vlasti zakonom,
- Pravo građana da ostvare naknadu kroz žalbu sudu za štetu prouzrokovanu od strane javnih vlasti,
- Obavezu države da nadoknadi građanima štetu nastalu iz nezakonite odluke ili postupka javnog tela i
- Određene institucije nadležne za obezbeđenje zakonitosti i odgovornosti, uz navođenje njihovih nadležnosti.³⁰

Svi pomenuti indikatori predstavljaju strukturalne stubove jake i efikasne javne uprave koja služi građanima. Zbog toga, proces evropskih integracija u vidu usvajanja pravnog nasleđa EU i prihvatanja principa evropskog upravnog prostora, predstavljaju korak napred u odnosu na funkcionisanje javne uprave. Usvajanjem vrednosti poput zakonitog i brižljivog rada, posvećenosti demokratskim vrednostima, ljudskim pravima i slobodama, zajedno sa efikasnim izvršavanjem obaveza, javna uprava postaje spremna za nove izazove 21. veka i sve brži tempo društvenog života.

Zaključna razmatranja

Procesi evropskih integracija na Zapadnom Balkanu ušli su u mnoge sfere društvenog života. Bezbednost, poljoprivreda, ekologija, kultura, sport i druge oblasti usmerene su na evropsku regulativu, ali i na evropske modele razvoja ovih oblasti. Uz to, države Zapadnog Balkana pokazuju, makar formalno, tendenciju da se integrišu u veće zajednice, poput EU, gde će morati da usklade svoja zakonodavstva sa evropskim, ali i sa drugim državama koje su članice EU. Takvi procesi su već znatno odmakli, i čine veoma značajan uticaj na države u tranziciji.

Ipak, ovi procesi imaju i svoju drugu stranu, koja je malo manje optimistična. Ona se tiče „konačnog završetka“ evropskih integracija. U javnom diskursu raste zabrinutost za evropsku perspektivu država Evrope koje još

³⁰ Lilić S. (2011), str. 85-86.

nisu postale članice, a to žele, što se prevashodno odnosi na države Zapadnog Balkana. Uz to, i pored težnje za potpunom integracijom, države sa ovih prostora nisu u potpunosti spremne da se odreknu tradicije, običaja, i drugih posebnosti koje ih odlikuju.

I pored pitanja da li države Zapadnog Balkana treba ili ne treba da postanu članice EU, autor rada smatra da se iz procesa evropskih integracija mogu izvući pozitivne stvari, bez obzira na konačnost ishoda integriranja. Smatramo da integracije nude kvalitetne stvari koje mogu biti usvojene u sisteme država i biti od velike koristi građanima. To se posebno odnosi na reformu javne uprave koja treba da predstavlja javnu službu i da svakodnevno koristi građanima u vršenju njihovih delatnosti.

Zbog toga, evropski upravni prostor i principi na kojima je on zasnovan, predstavljaju „zlatni element“ evropskih integracija. Taj element može reformisati javnu upravu, uz kontrolu od strane spoljnog i nezavisnog faktora u vidu SIGME i administracije EU u vezi sa konkretnim poglavljima evropske pravne baštine. Usvajanjem najboljih stvari i njihovom implementacijom dolazi do napretka društva, bez obzira na to da li će taj boljitak i napredak biti formalno iskazani u obliku EU članstva. Važno je prihvatiti najbolje elemente i iskoristiti sve što proces integracija pruža, a posebno u oblastima koje su tradicionalno boljka građana na ovim prostorima, kao što je funkcionisanje javne uprave. Upravni organi ovih država treba da počivaju na istim vrednostima, kako bi olakšale saradnju i uzajamno pomaganje na putu ka kvalitetnijim društvima. Zbog toga, bilo da se proces evropskih integracija i ulazak u EU dogodi ili ne, države Zapadnog Balkana će morati da sarađuju i žive na istim prostorima. To znači da će morati da dele zajedničku istoriju ali i budućnost i zato je neophodno da sarađuju, privatno i javno, posebno u oblasti uprave koja pokriva različite grane društvenog života.

Literatura

Knjige i članci

- Borče Davitkovski, Dragan Gocevski, Elena Davitkovska, Uticaj EU integracija na samostojnost- zavisnost domaće legislative (poseban osvrt na Upravno pravo), Zbornik radova „Vladavina prava i pravna država u regionu“, Istočno Sarajevo, 2014.*
- Dragoljub Kavran, Evropski upravni prostor, reforma i obrazovanje državne uprave, Pravni život, br. 9/2004, Beograd, 2004.*
- Katarina Tadić, Milena Lazarević, Siva knjiga javnih usluga, Evropski pokret u Srbiji, Beograd, 2018.*
- Marko Davinić, Evropski ombudsman i loša uprava, Zaštitnik građana, Beograd, 2013, 312 –363.*
- Mijodrag Radojević, Preobražaj ombudsmana u savremenim pravnim sistemima s posebnim osvrtom na instituciju zaštitnika građana u Republici Srbiji, doktorska disertacija (neobjavljeno), Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2016.*
- Neven Šimac, Evropski upravni prostor i Europska načela javne uprave, U: Grabovac I. (ur.), Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, br. 49, 2/2012, Split, 2012.*
- Sigma Paper No. 27, European Principles for Public Administration, OECD.*
- Stevan Lilić, Primena koncepta Evropskog upravnog prostora u procesu pristupanja Evropskoj Uniji, U: Stevan Lilić (ur.)Zbornik radova „Pravni kapacitet Srbije za evropske integracije, knjiga III, Beograd, 2008.*
- Stevan Lilić, Evropsko upravno pravo - Sa posebnim osvrtom na upravno pravo Srbije u kontekstu evropskih integracija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2011.*
- Transparency International, Percepcija javne uprave- Bosna i Hercegovina 2017, Transparency International Bosna i Hercegovina, Sarajevo, Banja Luka, 2017.*
- Sigma Paper No. 27, European Principles for Public Administration, OECD.*

Pravni propisi

Zakon o državnoj upravi Republike Srbije, „Sl. Glasnik RS“, br. 79/2005, 101/2007, 95/“010, 99/2014 i 47/2018 – dr. zakon.

Zakon o upravi Bosne i Hercegovine, „Sl. Glasnik BiH“, br. 32/02, 102/09 i 72/17

Lisabosnki ugovor, Official Journal of the European Union C 326/15, od 16.10.2012. godine,

Kriterijumi pridruživanja iz Kopenhagena, 1993.

Sudske odluke

Case 44/79, Liselotte Hauer v. Land Rheinland Pfalz, E.C.R, 1979,

Case 44/79, Liselotte Hauer v. Land Rheinland Pfalz, E.C.R, 1979.

Case 17/74, **Transocean Marine Paint Association v Commission of the European Communities, E.C.R, 1974,**

Case C-135/05, Commission of the European Communities v Italian Republic, 2007.

EUROPEAN ADMINISTRATIVE SPACE - FOCAL POINT OF EUROPEAN INTEGRATION

Stefan Andonovic

*Faculty of Law
University of Belgrade
stefan.adnonovic91@gmail.com*

Abstract

The paper is focused on the European Administrative Space as a set of values, principles and decisions in the administrative law of the European Union. The main goal of this paper is to point out the possible positive effects of European integration, especially in the area of administrative law and the functioning of public administration in the Western Balkan countries. The author came to the conclusion that despite all the problems in the process of joining the European Union, the Balkan countries (which are not EU member states yet) could take advantage of this process in order to transform their society and public administration. Therefore, the main conclusion is that despite the pessimistic view of European integration and the uncertainty of its completion, some of the segments could be used to develop the whole society. This can be achieved through the adoption and implementation of the European Administrative Space in domestic legal systems. This paper used linguistic, comparative and systemic interpretation of legal norms focused on different legal sources. In order to gain insight into practice, we used the statistical method. Practice of the Court of Justice of the European Union was also used.

***Keywords:** EU, European integration, European Administrative Space*

RAZVOJ EVROPSKE IDEJE I ULOGA FRANKOFONIH INTELEKTUALACA

Ana Jovanović

*Univerzitet u Sarajevu
Filozofski fakultet
ana.joovanovic@gmail.com*

Sažetak : Ovaj rad pokušava da sa historijskog aspekta sagleda razvoj ideje o evropskom zajedništvu kroz djela i akcije frankofonih intelektualaca. Analiza počinje dva stoljeća ranije, sa Saint-Simonom i Bečkim kongresom. Njegovi prethodnici su već stoljeće ranije, XVIII, počeli razmišljati o ujedinjenju Evrope u konfederaciju. Nakon ovoga, prećićemo na Victora Hugoa i Proljeće naroda. Victor Hugo je u govoru pokušao inspirisati svoje savremenike da mir mogu postići ujedinjenjem Evrope. Poslije ovoga slijedi vremenski skok na XX stoljeće i događaje koji će uslijediti tokom i nakon Drugog svjetskog rata. Ovaj period obilježili su Jean Monnet, Denis de Rougemont i formiranje Evropske zajednice za ugalj i čelik. Kada postavimo ove temelje za analizu, diskutovaćemo o strukturama, mehanizmima, nedostacima, potencijalnoj budućnosti Evropske unije i ulozi Francuske i modernih intelektualaca u njoj.

Ključne riječi : Evropska unija, francuski intelektualci, historija evropskog zajedništva

Uvod

Pokušaćemo naći traga kako se razvijala ideja o evropskom zajedništvu i kakvu su to ulogu igrali frankofoni intelektualci. Dakle, hronološki ćemo analizirati događaje i tekstove koji su ih pratili.

Počecemo sa Saint-Simonom i Bečkim kongresom. U tom dijelu ovog rada ćemo spomenuti i njegove prethodnike koji su već u XVIII stoljeću počeli razmišljati o ujedinjenju Evrope u konfederaciju. Saint-Simon je u XIX stoljeću počeo razmišljati o ustavnom uređenju konfederativne

Evrope. Uz ovu analizu napravićemo kratki osvrt i na historijski značaj Bečkog kongresa za Evropu. Ovo je bila prva multilateralna konferencija tog tipa i donijela je koliko dobrog toliko i lošeg za današnje društvo.

Sljedeći jako bitan frankofoni intelektualac je Victor Hugo. Njegov govor dolazi tokom turbulentnog Proljeća naroda. Dakle, to će biti vremenski okvir. Victor Hugo je pokušao inspirisati svoje savremenike da mir mogu postići ujedinjenjem Evrope. Ovo je i danas najvažnija, ako ne i osnovna, ideja Evropske unije – kooperacija u svrhu mira na kontinentu. Smatra se da je Victor Hugo prvi put iskoristio termin *Etats Unis d'Europe* ili Sjedinjene Evropske Države.

Poslije ovoga slijedi vremenski skok na XX stoljeće i događaje koji će uslijediti tokom i nakon Drugog svjetskog rata. Ovaj period obilježili su Jean Monnet, Robert Schuman, Denis de Rougemont i formiranje Evropske zajednice za uglj i čelik. U ovom periodu nastaju prvi ozbiljniji federalni pokreti koji su aktivni i danas. Ove dvije ličnosti su možda najbitniji frankofoni intelektualci koji su se bavili idejom Evrope kao zajednice. Jedan se bavio idejom kroz diplomatiju – Jean Monnet. Drugi je primijetio nedostatke u tom pristupu još u prošlom stoljeću – Denis de Rougemont. Ti nedostaci su najžustriji argument protiv Evropske unije i dan-danas.

Na kraju, osvrnućemo se na savremene francuske intelektualce i njihove stavove o Evropi kao ideji. U ovom poglavlju postaje jasno da ne postoje više centri progresivne misli kao ranije. Za razliku od optimističnih tekstova na temu ideje o Evropi koji su dospjeli u ovo stoljeće, imamo nefiltrirane informacije iz današnjeg doba. Naime, u svijetu u kojem informacije cirkuliraju skoro pa brzinom svjetlosti, definicija ko je intelektualac nije što je bila ranije. Danas mnogi dobijaju medijsku pažnju zbog kontraverznih stavova koji nisu do kraja razvijeni kao ideje. Moderni mediji daju platformu za razmjenu ideja, pa i onih manje konstruktivnih, i oni su pristupačniji masama nego ranije. Kratki osvrt na tu temu će biti i zadnje poglavlje ovog rada.

Saint-Simon (1760–1825), njegovi prethodnici i Bečki kongres

Po riječima Metternicha¹, diplomate iz tog vremena: „Kada Francuska kihne, Evropa se razboli”, Francuska revolucija je za ciljeve imala: ukidanja privilegija i feudalizma, uvođenje građanskog zakona, individualne

¹ Klemens Wanzel, grof, a zatim princ Metternich-Winneburg-Beilstein, rođen u Coblencu 1773. godine, umro 1859. u Beču. Njegova politika bila je fokusirana na ponovno uspostavljanje i održavanje „starog režima” nakon Francuske revolucije.

slobode, i sl. Francuska je proizvela, na neki način, lančanu reakciju u Evropi ukidanjem monarhije.^{2,3} Napoleon je došao na vlast 1799, državnim udarom. Četiri godine kasnije počinju Napoleonski ratovi koji će trajati do 1815. Ovi ratovi ostavili su Evropu u potpunom haosu. Tokom ovog perioda ostatak Evrope nije beskompromisno prihvatio demokratiju i ukidanje privilegija. Naprotiv, nastala je burna reakcija, revolt i pokret za restauraciju monarhija. U Beču 1814. diplomate velikih evropskih sila sastaju se kako bi pregovarali za mir nakon Napoleonovih osvajanja. Tadašnji državni vrhovi vidjeli su mir kroz restauraciju monarhije i starih sistema. Takođe, Napoleon, koliko god bio značajan za svjetsku historiju, za ideju ujedinjene Evrope značajan je koliko i Karlo Veliki. Oni se nisu nadali ujedinjenju naroda već prevlasti nad drugima, tako da ćemo ih za svrhu ovog rada samo spomenuti u tom kontekstu.

Mišljenje dva nekadašnja francuska ministra vanjskih poslova, Huberta Vedrina i Dominika Villepina je da je Bečki kongres bio jedan od najznačajnijih događaja za konstrukciju ideje o Evropskoj uniji.⁴ Ova ideja se zasnivala, po njima, na zajedničkim vrijednostima rasprostranjenim Francuskom revolucijom: sloboda, jednakost, bratstvo (*liberté, égalité, fraternité*) i dodatnih vrijednosti: demokratija i vladavina zakona. Ovo je možda romantizirani pogled na kongres sa gledišta diplomata dvadesetog stoljeća. Zapravo, većina zemalja je i dalje imala monarhe koji nisu planirali tako lako da predaju svoju vlast. D. de Villepin konstatuje da je Bečki kongres uspostavio tradiciju velikih konferencija, kongresa i sporazuma u svrhu održavanja mira u Evropi. Neosporivo je da su diplomate i vladari 1814. pokazali do tada neviđenu volju za multilateralnu saradnju. Ipak, ova saradnja zapravo je izrodila podjelu evropskih država u takozvane nacionalne države. Ovakve države karakterisala je prevlast jednom nacijom u demografskom i kulturološkom smislu. Na ovaj način se privremeno spriječilo širenje zemalja sa pretenzijom integrisanja teritorija drugih zemalja. To se postiglo jačanjem osjećaja pripadnosti jednoj naciji strogo definisanom teritorijom.

² Europe In Retrospect A BRIEF HISTORY OF THE PAST 200 YEARS by Raymond F. Betts http://www.britannia.com/history/euro/1/3_2.html

³ Francuska revolucija, poznatija kao buržoaska i građanska trajala je od 1789. do 1795. Njeno najveće dostignuće je ukidanje feudalizma. Buržoazija je bila treći stalež, odmah iza sveštenstva i plemstva. Taj stalež je činio grubo oko 98% populacije.

⁴ Le congrès d Vienne ou l'invention d'une nouvelle Europe <https://www.youtube.com/watch?v=SgDcynWA9L0> Ministère des Affaires Etrangères et du Développement International, Publié le 9 Juin 2015.

Saint-Simon⁵ objavljuje esej noć prije kongresa pod nazivom *De la réorganisation de la société européenne ou de la nécessité et des moyens de rassembler les peuples de l'Europe en un seul corps politique en conservant chacun son indépendance nationale*. Esej je jednako ambiciozan koliko i naslov. Inspiraciju za ovo djelo nalazi u *Projet de paix perpétuelle en Europe*. Toj kolekciji su doprinijeli Saint-Pierre i Rousseau kasnije. Njihove brige su bile veliki evropski ratovi jer se činilo da nikada neće prestati.

Saint-Simon polazi od velikih ideja Saint-Pierra – stvaranje evropske konfederacije. Saint-Pierre predlaže konfederaciju u 5 stavki: ⁶

1. Ministri koje imenuju vladari, koji se nalaze na određenom mjestu i čine stalni kongres.
2. Određen broj vladara, koji treba odrediti kasnije, koji će imati glas u skupštini. (la diète, danas arhaičan izraz)
3. Svakom članu društva će posjed biti zagarantovan: osobi i porodici, te će moći biti osigurane protiv stranih sila ili pobune njegovih podređenih.
4. Skupština će biti vrhovno zakonodavstvo koje će arbitražom odlučivati o „interesima svih uključenih”.
5. Svaki saveznik koji prekrši ugovor biće progнан iz Evrope i proglašen javnim neprijateljem.

Uprkos modernim terminima kojima se Saint-Pierre služi kao što su: konfederacija, privatni posjed, vrhovni sudija, zajednički troškovi, itd. možemo primijetiti da robovlasništvo još nije isključeno, kao ni monarhija. Otomansko carstvo je predstavljalo problem u Saint-Pierrovoj slici federalne evrope.⁷ Za Saint-Pierra minimalna kohezija potrebna za ujedinjenje je religija. Samim tim i uloga koju ona ima u društvu. Iako je za to doba ideja o preuređenju Evrope u ovom smislu bila revolucionarna, za današnje doba ovakva Evropa bi imala dosta nedostataka. Mnogi Evropljani danas

⁵ **Claude Henri de Rouvroy, comte de Saint-Simon (1760–1825)** je bio francuski politički i ekonomski teoretičar i biznismen. Njegove teorije su imale velikog utjecaja u politici, ekonomiji i sociologiji. On je stvorio političku ideologiju koju danas poznajemo kao industrijalizam. Ova ideologija se zalagala za prepoznavanje i ispunjavanje potreba radničke klase kako bi se stvorilo efikasno društvo i ekonomija.

⁶ Saint-Simon, 1814. Paris, *De la réorganisation de la société européenne* (p. 30)

⁷ *L'abbé de Saint-Pierre, Rousseau et l'Europe*, Dix-huitième siècle no. 25, 1993, p. 25, p. 30. https://www.persee.fr/doc/dhs_0070-6760_1993_num_25_1_1907

nisu hrišćani i zasnivanje kulture na ovakvim vrijednostima bi isključio veliki dio evropske populacije.

Sada kada imamo vremenski okvir i predstavu o njegovim inspiracijama, možemo ući u dublju analizu njegovog eseja. Iako Saint-Simon uzima vladare i monarhe u obzir u svojoj premisi, njegova idealna konstrukcija Evrope nije nešto što u potpunosti pripada prošlosti. On je uzeo Saint-Pierrov model konfederacije⁸ i razmotrio koje bi to uređenje bilo “najbolje”.

On predlaže uređenje sa tri velike moći koje su u međusobnoj ravnoteži. Naziva ih **moć generalnih interesa, moć pojedinačnih interesa i regulatorna moć**. Nijedna odluka ne bi mogla biti sprovedena bez dogovora i odobrenja jedne moći od strane druge.⁹ Ovakav sistem, po njemu, već postoji i uživa veliki uspjeh u Ujedinjenom Kraljevstvu. Ujedinjeno Kraljevstvo je, kao i danas sa manjim promjenama, ustavna monarhija.

Moć općih interesa

U Ujedinjenom Kraljevstvu ovu moć je 1814. imao kralj. Danas kraljevska porodica ima samo ceremonijalnu svrhu, ali u vrijeme Saint-Simona kralj je imao i izvršnu moć. Danas ta moć pripada premijeru. Po prirodi, Saint-Simon smatra, kralj ne može da se bavi drugim interesima nego općim. Jedini problem koji on vidi u ovom sistemu je što je kruna nasljedna. Samim tim, prelaz moći ne može biti zagarantovan bez problema. Međutim, taj propust nije dovoljan da pokoleba njegovu vjeru u ustavnu monarhiju.

Moć pojedinačnih interesa

Ovu moć ima Donji dom u Ujedinjenom Kraljevstvu ili House of Commons. Ovaj dom sastojao bi se od poslanika iz svih provincija i članova svih kompanija u državi. Oni bi zajedno predstavljali lokalni ili pojedinačni interes.

Regulatorna moć

Ovu moć ima Gornji dom ili Dom lordova. Saint-Simon vidi ovu moć

⁸ Konfederacija je savez samostalnih država, dok je federacija savezna država sama po sebi.

⁹ Saint-Simone, *De la réorganisation de la société européenne*, Paris, 1814. p.36.

kao onu koja održava balans između prve dvije. To tijelo treba da se sastoji od uticajnih ljudi. Taj uticajni status stekli bi na više načina: rođenjem, službom ili bogatstvom.

Model njegove konfederativne Evrope baziran je na stvarnom primjeru države koja je opstala sa malim izmjenama. Međutim, kada pričamo o 19. vijeku i federalnim sistemima, čudno je ne spomenuti Sjedinjene Američke Države. Ukoliko uzmemo u obzir da je glavni argument Saint-Simona zapravo dugotrajni uspjeh nekog sistema, možemo razumjeti zašto nisu spomenute. Ustav SAD-a je tek napunio dvadeset i šest godina u doba objave, dok je ustavna monarhija Ujedinjenog Kraljevstva imala historiju od sto dvadeset i pet godina, plus historiju parlamentarne monarhije još od XIII stoljeća. Ustavna monarhija je postala Slavnom revolucijom¹⁰ koja je za osnov imala Magna Carta iz XIII stoljeća. Magna Carta je dokument koji je uspostavio zakonske granice kralju i smatra se početkom parlamentarne tradicije u Engleskoj.

Saint-Simonova ideja nije bila usvojena na Bečkom kongresu, ni godinama kasnije, niti se danas razmatra, ali to ne smanjuje njenu vrijednost. Evropa se nije ujedinila kao konfederacija, ali jeste ujedinjena ekonomski i zakonodavno kroz Evropsku uniju. To se nije desilo preko noći, već je trud intelektualaca i diplomata, poput Saint-Simona, pa i onih prisutnih na Bečkom kongresu značajno doprinio tome. Bečki kongres je završio sa vraćanjem teritorija koje je Napoleon osvojio 1795–1810. Rusija se proširila na Poljsku i Finsku, nauštrb Prusije. Austrija je takođe proširila svoju teritoriju. Švicarska je postala zvanično neutralna. Ujedinjeno Kraljevstvo je dobilo još kolonija i postalo zvanično prva supersila na svijetu.¹¹ Balans moći se privremeno vratio ali ovaj sistem nije bio održiv. Bilo je potrebno da se ove „velike sile” Evrope sastanu još mnogo puta, ali je Bečki kongres bio prvi korak u tom pravcu.

Victor Hugo (1802–1885) i Proljeće naroda

Nakon još jedne turbulencije na kontinentu, sa Francuskom na čelu, dolazi još autora sa svojim vizijama o ujedinjenoj Evropi. Victor Hugo¹²

¹⁰ House of Commons Information Office, The Glorious Revolution <https://www.parliament.uk/documents/commons-information-office/g04.pdf> (otvoreno: 22/6/18)

¹¹ Wiener Kongress https://www.aboutvienna.org/history/wiener_kongress.php (otvoreno: 18/5/18)

¹² **Victor Marie Hugo (1802–1885)** je bio francuski pjesnik, pisac i dramaturg u

održava govor na Kongresu za mir 1849. Kongres za mir je bio potreban zbog ustanaka širom Evrope koji su prozvani “Proljeće naroda”. U Francuskoj i u svijetu ovaj ustanak dobija ime Februarska revolucija. Vođeni liberalima i republikancima, građani Pariza su se pobunili i preuzeli kontrolu nad prijestolnicom. Istog dana, proglašena je Druga republika od strane Alfonsa de Lamartina i privremena vlada je postavljena umjesto Julske monarhije. Privremena vlada je bila kolektivna sa republikanskim tendencijama. Njen cilj je bio da administrira francusku državu do izbora koji će uspostaviti novi režim u Francuskoj.

Ovo nije bio jedini ustanak u Evropi protiv monarhije. Revolucije su se dešavale u Italiji, Njemačkoj i austrijskoj imperiji. U prethodnom poglavlju spominjali smo Francusku revoluciju i ideje koje je imala. Ove liberalne ideje uzimaju maha tek od februara 1848. Tokom tih revolucija intelektualci su počeli da razmišljaju o solidarnosti, odakle potiče i naziv Proljeće naroda. Dakle, dok su stoljeće ranije vlasti pokušavale vratiti mir starim režimom, od Februarske revolucije nailazimo na veliku promjenu javnog mišljenja. Narod zapadne i centralne Evrope kreće u rat zahtijevajući promjene: više učešća, reprezentativnu demokratiju i ukidanje feudalnog ropstva. Zanimljivo je da ovi ustanci nisu bili koordinisani među zahvaćenim zemljama. Na neki način to možemo protumačiti kao prve znake zajedničke evropske kulture.

Tokom revizije ustava 17.7.1851, pred zakonodavnom skupštinom Victor Hugo je govorio o ujedinjenju Evrope i kako bi to moglo izgledati u budućnosti. Ova ustavna revizija je bila povodom velikog pitanja za Francusku tog doba: carstvo ili republika?

Un jour viendra où la guerre paraîtra aussi absurde et sera aussi impossible entre Paris et Londres, entre Petersbourg et Berlin, entre Vienne et Turin, qu'elle serait impossible et qu'elle paraîtrait absurde aujourd'hui entre Rouen et Amiens, entre Boston et Philadelphie. Un jour viendra où la France, vous Russie, vous Italie, vous Angleterre, vous Allemagne, vous toutes, nations du continent, sans perdre vos qualités distinctes et votre glorieuse individualité, vous vous fondrez étroitement dans une unité supérieure, et vous constituerez la fraternité européenne (...). Un jour viendra où il n'y aura plus d'autres champs de bataille que les marchés s'ouvrant au commerce et les esprits s'ouvrant aux idées.

vrijeme romantizma. Hugo se smatra jednim od najpoznatijih i najvećih francuskih pisaca. Van francuske njegova najpoznatija dijela su *Zvonar crkve Notre-Dame* (1831) i *Les Misérables* (1862).

Un jour viendra où les boulets et les bombes seront remplacés par les votes, par le suffrage universel des peuples, par le vénérable arbitrage d'un grand Sénat souverain qui sera à l'Europe ce que le Parlement est à l'Angleterre, ce que la Diète est à l'Allemagne, ce que l'Assemblée législative est à la France.¹³

Smatra se da je tada Victor Hugo prvi javno izgovorio Ujedinjene Države Evrope (Etats-Unis d'Europe). Ovaj citat istaknut je u Narodnoj skupštini Francuske uz Hugov portret.

Mir kroz solidarnost je nažalost bio daleko. Nakon ovog inspirativnog govora uslijedio je francusko-pruski, te Prvi svjetski rat. Ono što je interesantno je da je Victor Hugo vidio Rusiju kao članicu ove ujedinjene evrope. Ova ideja je toliko ispred svog vremena da ni danas nije moguća. Čini se da je val solidarnosti u Evropu donio optimizam. Nakon ovog govora o ujedinjenju, ideja je samo rasla. Čak je i na Istočnom frontu ona dočekanu optimistično, ali sa dozom skepticizma. Vladimir Lenjin piše za Social-Démocrate 1915. u jeku Prvog svjetskog rata kako je glavna prepreka ujedinjenju koju on vidi zapravo kapitalizam.¹⁴ Na kraju krajeva, glavni ishod Proljeća naroda nije bilo osnivanje Evropskog parlamenta, ono će doći kasnije, već osjećaj solidarnosti i zajedničke borbe koji je definitivno bio još jedan korak u pravcu Evropske unije.

Kako su svjetski ratovi široko obrađeni i sami po sebi neprirodno tlo za ideju o Evropskoj uniji, preskočićemo detaljnu analizu događaja. Korišćićemo ih samo kao referentnu tačku.

Jean Monnet (1888–1979)

Jean Monnet¹⁵ je bio francuski ekonomista, političar i jedan od osnivača Evropske zajednice uglja i čelika, koja će vremenom postati Evropska

¹³ Victor Hugo, le “grand-père” de la construction européenne <https://www.taurillon.org/victor-hugo-le-grand-pere-de-la-construction-europeenne>

¹⁴ V. Lenin, *Du mot d'ordre des États-Unis d'Europe*, Social-Démocrate no. 44, 1915. <https://www.marxists.org/francais/lenin/works/1915/08/vil19150823.htm>

¹⁵ **Jean Omer Marie Gabriel Monnet (1888–1979)**, najveća pristalica evropskog ujedinjenja. Napustio je školovanje i preselio se u London sa 16 godina. Putovao svijetom zbog porodičnog posla (konjak). Uspješno lobirao za uključenje SAD-a u ratu protiv nacista. Postao član francuske vlade u izbjeglištvu, u Alžiru. Dobio 1963. Predsjedničku medalju slobode of američkog predsjednika Lyndona Johnsona. Napisao memoare nakon penzionisanja.

unija koju poznajemo danas. Toliko je bitan za historiju politike da njegovo ime stoji kao pojam u Oxfordovom političkom rječniku. Monnet je svojim angažmanom za ideju evrpskog zajedništva zaslužio nadimak “Otac Evrope”, upravo zato što se trudio maksimalno iskoristiti ovu novonastalu volju za ujedinjenje.¹⁶

J. Monnet je između dva rata služio kao zamjenik generalnog sekretara u Ligi nacija koja je osnovana nakon Prvog svjetskog rata. Njegove diplomatske sposobnosti ozbiljnije dolaze do izražaja uoči Drugog svjetskog rata. Monnet je bio zadužen za pregovore o alijansi Francuska-Engleska. Preciznije, ujedinjenje Francuske i Ujedinjenog Kraljevstva kao država koje čuvaju ustavne demokratije, svaka na svoj način, kako objašnjava u svojim memoarima.¹⁷ Poštovanje prema UK i federalne tendencije su sličnosti koje dijeli sa Saint-Simonom. Optimistično se nadao da će se dvije sile ujediniti u potpunosti uoči velike pretnje koju je Njemačka predstavljala i udružiti sve resurse koje imaju kako bi se zajedno odbranili. Uistinu, De Gaulle je bio spreman, u posjeti Engleskoj rekao je Monnetovoj ženi „Je ne suis pas en mission, madame, je suis ici pour sauver l’honneur de la France”.¹⁸ U prevodu „Ja nisam ovdje na misiji, ja sam ovdje da spasim čast Francuske” Međutim, ovi pregovori nisu bili uspješni. Pariz pada 14. juna 1940. a svega nekoliko mjeseci kasnije, u septembru, London je devastiran bombardovanjem i Ujedinjeno Kraljevstvo te godine nastavlja borbu bez Francuske. Francuzi, makar generalna javnost, smatrali su da ih je Engleska napustila. Uprkos volji oba engleska doma i samog premijera Churchila da se pregovori nastave, oni su tu stali. U Francuskoj raste anglofobija do te mjere da je jedan od ministara izjavio da je bolje biti nacistička provincija nego u takvoj federaciji, tako makar znaju na čemu su.¹⁹ Koliko su kratki ovi pregovori bili, Monnet je ilustrovao kroz tekstove koje je svojevremeno pisao o francusko-engleskom ujedinjenju, gdje je morao u roku od par dana ispraviti rečenicu „Pariz može pasti” u „Pariz je pao”.²⁰ Treba naravno uzeti u obzir i pritisak nacističkih okupatora i strah od njih. Nije bilo zanemarivo boriti se sa tom pretnjom, bilo je zaista ambiciozno očekivati historijsko ujedinjenje te vrste pod takvim

¹⁶ Jean Monnet: Father of Europe <https://www.law.du.edu/jean-monnet-father-of-europe>

¹⁷ Monnet, Jean, *Mémoires* Paris: Arthème Fayard, 1976. p. 13.

¹⁸ Monnet, Jean, *Mémoires* Paris: Arthème Fayard, 1976. p. 27.

¹⁹ *When Britain and France Almost Merged Into One Country*, D. Tierney, The Atlantic, August 2017 <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/08/dunkirk-brexite/536106/> (otvoreno: 31/5/18)

²⁰ Monnet, Jean, *Mémoires* Paris: Arthème Fayard, 1976. p. 3.

okolnostima. Linija manjeg otpora se činila realnijom šansom za opstanak, naravno ovo nije potrajalo s obzirom na ekstremno nehumanu i opresivnu politiku okupatora.

Kao što smo rekli, ovdje ćemo stati sa analizom ratova i preći na sporazume koji su se desili deceniju nakon Drugog svjetskog rata, u doba mira. Historijski kontekst nam je poznat: Alijansa pobjeđuje Sile osovine i Evropa se oporavlja od do tada neviđene agresije. J. Monnet je srećom preživio ovu katastrofu u egzilu u Alžiru i uspio je sačuvati optimizam i san o ujedinjenoj Evropi. Kako smo mogli vidjeti, Ujedinjeno Kraljevstvo i Francuska su se zamalo ujedinile u jednu zemlju. Međutim, sada bez nasilne pretnje, može se diskutovati o ujedinjenju detaljnije, bez pritiska. Politička klima je nešto drugačija, što je razumljivo. De Gaulle je sada protiv federacije, makar onakve kakvu Monnet predlaže. Više se ne priča o ujedinjenju avijacije, vojske i flota, sada je fokus na resursima. Ideja se širi na kontinent, ne samo na dvije sile i u svim ovim inicijativama ujedinjenja resursa učestvovao je Jean Monnet, neke je i predvodio.

Après les échecs des tentatives de création de Communauté politique (1953) et de Communauté européenne de défense (1954), c'est encore Jean Monnet qui va relancer l'idée européenne en créant la communauté d'action pour les États-Unis d'Europe.²¹

Naime, Francuska je očajnički trebala ugalj kako bi obnovila svoju industriju, ranije su ga uvozili iz Njemačke ali to je neposredno nakon rata postalo nemoguće. Monnet je osmislio plan kako da preuzme njemačku industriju uglja i integrira je u francusku. Ideja je bila oslabiti Njemačku u potpunosti. Ovo je podiglo strasti koje se još nisu bile smirile i tako je nastala ideja o Evopskoj zajednici. Devetog maja 1950. u dogovoru sa kancelarom Zapadne Njemačke, Konradom Adenauerom i francuskim ministrom vanjskih poslova Robertom Schumanom nastala je deklaracija o integraciji francuskog i njemačkog uglja i čelika.²² Njemačka je pristala 1951.

Deklaracija će kulminirati sa potpisana dva sporazuma u Rimu 1957. Ta dva sporazuma su « la Communauté économique européenne » poznatiju kao CEE i « la Communauté européenne de l'énergie atomique », CEEA

²¹ Hen, Christian, Léonard, Jacques *L'Union Européene: douzième édition*, Paris, 2004, p. 14.

²² La déclaration Schuman du 9 mai 1950 https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_fr (otvoreno: 31/5/18)

ili kasnije Euratom. Ovi sporazumi su imali za krajnji cilj političko ujedinjenje Evrope i transformaciju uslova trgovanja i proizvodnje.²³ Sporazumi su potpisani od strane šest zemalja: Belgija, Njemačka, Francuska, Italija, Luxemburg i Nizozemska. Stvorile su jedno zajedničko tržište bazirano na slobodi kretanja robe, ljudi, servisa/usluga i kapitala. CEE je imao puno dopuna i danas se zove Ugovor o funkcionisanju Evropske unije. Ovaj dokument je postao osnova za današnje Vijeće ministara i Evropsku komisiju. Bitno je napomenuti da su spomenuta dva glavna zakonodavna tijela uz Evropski parlament.

Dakle, Evropu je na kraju ujedinila jedna velika tragedija. Teoretski temelji za ujedinjenje postavljeni su još prije Bečkog kongresa i lagano su se pretvarali u politiku i zakon. Lideri zapadne Evrope shvatili su da ako otvore svoje granice za trgovinu i ujedine resurse, šanse za rat će se značajno smanjiti. Zaista, na tlu Zapadne Evrope teško je zamisliti rat ili pretenzije širenja teritorije. Granice su i utemeljene i obrisane u isto vrijeme regionalnom kooperacijom. Mada, Evropa kao kontinent nije samo Zapad. O budućnosti kontinenta diskutovaćemo kasnije.

Jean Monnet će služiti kao predsjednik Visokog savjeta Evropske zajednice za ugalj i čelik od samog osnivanja do 1955. Umire u devedesetoj godini u svom domu u Bazoches-sur-Guyonne pišući Memoare. Monnet je iza sebe ostavio ogromno nasljedstvo i temelje za pregovore o budućnosti ujedinjene Evrope.

Robert Schuman

Schumanov²⁴ put i dolazak na diplomatsku scenu je možda sam po sebi ideja Evrope. Njegov otac se rodio kao Francuz ali je postao Nijemac nakon 1871. kada je regija Alsace-Lorraine integrisana u Njemačku. Schuman je studirao u Njemačkoj, ali je završio kao francuski političar. Dok je bio zatvorenik jednom gutlijeru²⁵ 1942. govorio je o pobjedi saveznika i kako je jedino rješenje za svijet ujedinjena Evropa, ali ne kroz nasilje.

²³ Traité de Rome (CEE) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:xy0023&from=EN> (otvoreno: 31/5/18)

²⁴ **Jean-Baptiste Nicolas Robert Schuman (1886–1963)** rodio se u Luxemburgu i nakon turbulentne mladosti uzrokovane događajima u Evropi, postaje francuski političar. Njegova partija je bila Christian Democrats ili MRP. Bio je premijer Francuske dva puta, ministar finansija i ministar vanjskih poslova. Zajedno sa J. Monnetom smatra se osnivačem Evropske unije. Bio je ključna figura u transatlanskim pregovorima i važan za osnivanje NATO pakta.

²⁵ Nacistički vođa regionalne branše partije. Jedan rang ispod reichsleiter.

*Once peace has come, we need, with our allies, to investigate the cause of wars and design the structures to make impossible the return of such cataclysms. The solution can only be found in a unified Europe. Such a thing was already attempted in the past but by brute force. Only a democratic enterprise will be susceptible to acquire the consent of nations. This time, we must ... search out the unity of all by means of cooperation.*²⁶

Schuman je prvi put postao premijer Francuske odmah nakon Drugog svjetskog rata. U ovom periodu radilo se dosta na oporavku i na prethodno pomenutom problemu resursa. Schuman je taj koji je smirio Monnetove strasti i skrojio ih u tzv. Schumanovu deklaraciju na koju je Adenauer potom odgovorio. U deklaraciji navodi:

Europe will be born from this, a Europe which is solidly united and constructed around a strong framework. It will be a Europe where the standard of living will rise by grouping together production and expanding markets, thus encouraging the lowering of prices.²⁷

Događaje koji su slijedili nakon ovoga smo pokrili u prethodnom poglavlju. Schuman je 1958. dobio titulu oca Evrope od strane tadašnjeg Evropskog parlamenta. Nažalost, pored ovih govora i transkripata, ne možemo znati njegove intimne misli. Po mom najboljem saznanju, Schumanovi memoari nisu napisani. Njegova karijera je isprepletana sa Monnetovom, došlo bi do ponavljanja ako bismo nastavili sa ovim poglavljem detaljnije. Postoje mnogobrojni memorijali koji slave njegovu ličnost poput: stipendija, istraživačkih institucija i sl. Schuman je definitivno bio instrumentalan za razvoj ideje Evrope i zaslužuje titulu koju mu je parlament još onda dao.

Denis de Rougemont (1906–1985)

Švicarac Denis de Rougemont²⁸ je bio pisac i kulturološki teoretičar,

²⁶ <http://www.schuman.info/HagueConfs.htm>

²⁷ <http://www.schuman.info/9May1950.htm>

²⁸ **Denys Louis de Rougemont (1906–1985)** bio je pisac i kulturološki teoretičar. Pisao je o grozotama totalitarizma kroz hrišćansku sferu. Nakon Drugog svjetskog rata, žustro se zalagao za evropski federalizam.

poznat kao veliki zagovarač federalizma. D. de Rougemont i Monnet djeluju u istoj epohi, čak su se ovi velikani i sreli u više navrata. Rougemont je bio predstavnik evropskih Federalista u Rimu 1957. Dakle, kretali su se u istim krugovima, dijelili iste ideje ali su imali vrlo različite pristupe. Kako je Rougemontov opus obiman, u ovom poglavlju oslonićemo se na ozbiljnije analize njegovog djela i nekoliko dostupnih govora.

Profesor Ženevskog univerziteta Dušan Sidanjski, koji je imao priliku lično raditi sa Rougemontom, navodi kao glavnu razliku između njega i Monnet/Schuman tima pristup regijama i strategijama.²⁹ Po Rougemontu, regije treba integrisati odmah, kao osnivački akt, dok Monnet smatra da se integracija treba raditi postepeno, sektor po sektor. Rougemont je svoju politiku prema regijama objasnio detaljnije u svom zadnjem djelu *L'avenir est notre affaire*.³⁰ Njegov slogan je „Ekologija, regije, federalna Evropa: ista budućnost”. Zajednička budućnost, a ne ista borba, jer borbe mogu biti i izgubljene, a budućnost je sigurna. Najveća prepreka ovoj viziji su takozvane „états-nations” tj. države koje smo spominjali u prvom poglavlju o Bečkom kongresu. To su dakle države sa relativno homogenom demografijom bez puno odstupanja. Takve države su manje sklone regionalnoj kooperaciji i samim tim i usvajanju regionalnih politika. Idealno, države bi funkcionisale po principu supsidijarnosti.³¹ Supsidijarnost, iz latinskoga: subsidiarius ili pomoćni, pričuvni. To je načelo po kojem odlučivanje o zajedničkim pitanjima mora biti preneseno na najnižu moguću stepenicu društvene organizacije, dok središnja vlast ima samo ulogu nadopune političkog odlučivanja na lokalnoj razini. U Evropskoj uniji, načelo odlučivanja uvedeno je Mاستrihtskim sporazumom 1993. na temelju Evropske povelje o lokalnoj samoupravi Vijeća Evrope iz 1985. Mada, ne na način kao što D. de Rougemont predlaže.

Ne confiez jamais à une plus grande unité ce qui peut être fait par une plus petite. Ce que la famille peut faire, la municipalité ne doit pas le faire. Ce que la municipalité peut faire, les Etats ne doivent pas le faire. Et ce que les Etats peuvent faire, le gouvernement fédéral ne doit pas le faire.³²

²⁹ *L'Avenir est notre affaire, Citoyenneté active, écologie et fédéralisme, actualité des idées de Denis de Rougemont*, Colloque en Budapest, 2013, p. 14 http://mpnsz.eu/wp-content/uploads/2012/07/Livret-FR_HU-Tu.pdf

³⁰ *L'avenir est notre affaire*, Stock, Paris, 1977 <http://www.fondationderougemont.org/txt/ouvrage.html>

³¹ Supsidijarnost, Proleksis Enciklopedija online <http://proleksis.lzmk.hr/3229/>

³² *Le fédéralisme de Denis de Rougemont* <https://www.taurillon.org/Le->

Ovo je princip koji D. Moynihan predlaže za SAD, ali funkcionira i za federalnu Evropu kakvoj Denis de Rougemont teži. Ukratko, sve što lokalna vlast može uraditi sama, za to treba imati ovlast i odgovornost, dok državni i regionalni vrhovi trebaju brinuti o opštim problemima. Ovo možemo povezati i sa Saint-Simonom koji je također govorio o moćima koje svaka razina vlasti treba imati. Rougemontov pristup je više demokratski, sa ozbiljnijim akcentom na građane i njihovu civilnu dužnost prema svojim zajednicama.

Prema Françoisu Saint-Ouen, generalnom sekretaru fondacije Denis de Rougemont za Evropu, Jean Monnet nije dovoljno uzeo u obzir kulturu kada je rekonstruisao Evropu kako je zamišljao. „Si c’était à refaire, je commencerais par la culture”, to je ono što je Jean Monnet zanemario, a Denis de Rougemont stavio kao načelo.³³ On smatra da je zato Ženeva, više od Brisela, zaslužila da ponosno viori zastavu kulturološke Evrope. Za Rougemonta, unija nije samo politička ili ekonomska, već za bazu treba uzeti nešto trajnije: kulturu. Preciznije, vrijednosti koje ona nosi. To nije samo beletristika ili umjetnost već princip. Za Rougemonta, evropska kultura je jedna i raznovrsna, neka vrsta „unite non unitaire”. To je u suštini po njemu sam federalizam: unija u različitosti za različitost. Ove ideje Rougemont izražava u *Lettre ouverte aux Européens* gdje navodi primjer da iako Evropa ima 20 jezika, ima jednu književnost.³⁴

U biti Rougemontova zamjerka Monnet/Schuman timu je tehnokratski pristup, za koji u kulturi i umjetnosti nema puno mjesta. Zaista možemo osjetiti dugoročne posljedice ovog pristupa i danas. Recimo, postepenom integracijom regija, Evropa nailazi na val skepticizma i sve je dalja od tog sna federacije.

„Rien ne devient jamais réel qui n’ait d’abord été rêvé”, tvrdi Denis de Rougemont.³⁵ Iako se trenutno čini da je san o federaciji i ujedinjenim državama Evrope nedostižan, mogli smo iz prethodnih poglavlja vidjeti koliko su stvari koje su se činile nemogućim samo decenijama ranije postale

federalisme-de-Denis-de-Rougemont,01572, (otvoreno: 4/6/18)

³³ *Le rôle de la culture et des régions dans la construction européenne selon Denis de Rougemont*, François Saint-Ouen, <http://www.fondationderougemont.org/doc/fso.pdf> (otvoreno: 31/05/18)

³⁴ *Lettre ouverte aux Européens*, Albin Michel, 1970. Réédition dans *Œuvres complètes*, tome III, vol. II, La Différence, 1994, Paris, pp. 251-350 <http://www.fondationderougemont.org/txt/lettret.html>

³⁵ José Manuel Durão Barroso, Président de la Commission européenne, L’Europe, une idée neuve pour le monde de demain http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-06-794_fr.htm

stvarnost ili stvarna mogućnost. Nije nemoguće da će riječi i snovi Denisa de Rougemonta prerasti u politiku neke buduće generacije.

Trenutno je nemoguće podijeliti Evropsku uniju na regije koje imaju lokalnu samoupravu. Ovakav predlog bi naišao na val prijetnji izlaska iz Unije u trenutnom sastavu kakvom jeste. Mada, ne možemo znati šta nove generacije nose.

Savremeni francuskofoni intelektualci

Savremeni francuski intelektualci nisu ni upola optimistični kao njihovi prethodnici samo par decenija ranije. Pored toga, prema dr Sudhir Hazareesinghu³⁶ intelektualna društvena misao Evrope više nije u Parizu kao ranije. Objašnjava ovaj fenomen u članku *The decline of the French intellectual*.³⁷ Novije kulturološke revolucije poput pada Sovjetskog Saveza ili Arapskog proljeća nisu bile inspirisane francuskom mišlju. Smatra da je upravo to razlog zašto većina modernih intelektualaca ima dosta pesimističniji pristup prema budućnosti svoje nacije, pa time i Evropske unije.

Régis Debray (1940–)

Jedan od ovih pesimističnih intelektualaca je Régis Debray.³⁸ Na pitanje da li postoji francuska i evropska civilizacija, te šta on misli o tome, on odgovara:

L'Europe n'a jamais été aussi influente dans le monde que lorsqu'elle n'était pas unie. L'Union européenne est la forme politique que s'est donnée notre aspiration à la chaise longue et au bonheur de quitter l'Histoire. Il n'ya pas de communauté imaginaire européenne. Il faudrait que quelqu'un prévienne M. Macron qu'il poursuit une chimère. C'est la limite de tout économisme. Jean Monnet avait faux dès le départ. Pourquoi vouloir recommencer?³⁹

³⁶ Profesor sa Oxforda

³⁷ *The decline of the French intellectual*, Sudhir Hazareesingh, 2015 <https://www.politico.eu/article/decline-of-french-intellectual-culture-literature-art-philosophy-history/> (otvoreno: 24/9/18)

³⁸ **Jules Régis Debray (1940–)** je francuski filozof, novinar, bivši član vlade i akademik. Tokom 1960-tih bio je profesor na Univerzitetu u Havani. Tamo je postao saradnik Che Guevare u Boliviji. Bio je zvanični savjetnik predsjedniku Mitterrandu za vanjske poslove.

³⁹ Régis Debray : «L'Union européenne nous permet de jouir du bonheur de

Ovo je intervju od prošle godine. On smatra da je Jean Monnet pogriješio od samog početka i da nema svrhe sve što sadašnja vlada Francuske radi. Uz dužno poštovanje, trenutna vlada ne radi mnogo, ali pesimizam ove mjere je možda preoštar. Uz to, počinje misao sa „Evropa nikada nije bila manje uticajna u svijetu nego kada je postala ujedinjena”. Ovo je zaista dramatična izjava s obzirom na to da je ekonomija Evropske unije druga na svijetu po izvještaju IMF-a. Godinu ranije, 2016, izjavio je:

Les « Pères de l'Europe » étaient sûrs d'aller dans le sens de l'histoire, qui relevait en réalité d'une bévue d'ordre métaphysique. D'où nous est venu une « construction européenne » à contresens. Leçon de choses pour nous rappeler la prééminence du symbolique sur l'économique.⁴⁰

Zanimljivo je da Debray često spominje ekonomiju, ali to nije njegovo polje stručnosti. On je filozof i novinar. Ono što je bitno za naš rad je da je Debray neko kome se francuska javnost često okreće za komentare o trenutnim dešavanjima i da on smatra da je ideja Evrope bila osuđena na propast od samog početka. Jedino u čemu bi se složila je da ne postoji jasna definicija evropske kulture, što i Debray zamjera konstrukciji ujedinjene Evrope, kao i Denis de Rougemont.

Alain Badiou (1937–)

Još jedan pesimistični filozof je Alain Badiou.⁴¹ Badiou je prokomentarisao debatu povodom referendumu o Evropskom ustavu kada je tema bila aktuelna, 2006. godine. Otišao je korak dalje od Debraya i rekao da je Evropa kao ideja mrtva:

My personal view is that Europe, Europe as Idea, is already dead; voting for Europe is voting for a corpse. As far as I'm concerned,

quitter l'histoire», Le Figaro, 2017 <http://ac.matra.free.fr/FB/20170602debray.pdf> (otvoreno: 24/9/18)

⁴⁰ Régis Debray – L'histoire à contre-sens de la construction européenne, 2016 <https://miscellanees01.wordpress.com/2016/08/09/regis-debray-lhistoire-a-contre-sens-de-la-construction-europeenne/> (otvoreno: 24/9/18)

⁴¹ **Alain Badiou (1937–)** je francuski filozof i nekadašnji prodekan na odsjeku za filozofiju École normale supérieure i osnivač Filozofskog fakultetaa Univerziteta Paris VIII. Badiou je bio član brojnih političkih organizacija i regularno komentariše političke događaje. Zalaže se za komunizam.

I won't vote.⁴²

Jedini način kako on vidi ujedinjenje Evrope je kao heterogena moć koja se afirmiše u usporedbi sa SAD-om. Evropa koja se protivi interim-perijalističkom rivalstvu. On smatra da je nemoć evropskih sila demonstrirana u slučaju bombardovanja Srbije, zapravo dozvolom da SAD bombardira na pragu Evrope. Moram priznati da je ovaj argument jako čudan za današnje, a i tadašnje pojmove, s obzirom na to da je bombardovanje bilo od strane NATO pakta, čija je članica i Francuska. Da ne spominjem da je SAD tradicionalni saveznik Francuske i Unije.

Alain Finkielkraut (1949–)

Alain Finkielkraut, jedan od medijski poznatijih modernih francuskih filozofa, smatra da Francuska i Evropa prolaze kroz krizu identiteta koju uzrokuju migranti.⁴³ On vidi dolazak migranata kao neprijateljski sukob.⁴⁴ Smatra da je Francuska u procesu transformacije u postnacionalno multikulturalno društvo, što po njemu ne donosi ništa dobro. Ovo stvara paralelna društva koja se konstantno distanciraju jedna od drugih. Smatra da ovim ne daje argument desnici već brani francusku nižu srednju klasu. Ranije je u Francuskoj imigracija išla pod ruku sa integracijom, danas to nije slučaj, Finkielkraut je rekao za Spiegel 2013. da je ovo mišljenje toliko diskriminatorno prema velikom dijelu Evropske populacije da ga nema potrebe ni komentarisati.

Christophe Guilluy (1964–)

Christophe Guilluy⁴⁵ je francuski geograf i autor. Poznat je po teo-

⁴² <http://www.lacan.com/badeu.htm> (otvoreno : 28/9/18)

⁴³ **Alain Finkielkraut (1949–)** je francuski filozof i angažovani intelektualac. Pisao je mnogo knjiga i eseja na razne teme kao što su: tradicija, identitet, nasilje, antisemitizam, francuski kolonijalizam, francuski obrazovni sistem i jugoslovenski ratovi. Od 1979. bio je asistent francuske književnosti na Berkelyu, od 1989. do 2014, tada postaje profesor historije ideja na École Polytechnique.

⁴⁴ 'There Is a Clash of Civilizations' Finkielkraut for Spiegel, 2013 <http://www.spiegel.de/international/world/interview-french-philosopher-finkielkraut-on-muslims-and-integration-a-937404.html> (otvoreno: 24/9/18)

⁴⁵ **Christophe Guilluy (1964–)** rođen u Montreuilu. Po profesiji je geograf i autor. Poznat je po teoriji perifernijane Francuske kojom objašnjava polarizaciju francuskog društva. Objavio je više knjiga na tu temu. Jedna pod istim imenom:

riji periferijalne Francuske. Ova teorija objasnjava porast desničarske ideologije u Francuskoj kroz klasu. Naime, Guilly tvrdi da je politička elita, koja je često ljevičarska, izgubila dodir sa nižom klasom. Guilly često piše za britanski Guardian i komentariše politička dešavanja u Evropi. Guilly je takođe neko kome se javnost često obraća za osvrte i komentare. U jednom od intervjuja za Le Point, on objašnjava šta zaboravljenost niže klase znači za njega:

Le discours de bienveillance avec les minorités offre ainsi une caution sociale à la nouvelle bourgeoisie qui n'est en réalité ni diverse ni ouverte : les milieux sociaux qui prônent le plus d'ouverture à l'autre font parallèlement preuve d'un gréganisme social et d'un entre-soi inégalé.

Vous décrivez le modèle économique libéral comme « prédateur » du modèle républicain... Vous y allez un peu fort !

Nous, terre des lumières et patrie des droits de l'homme, avons choisi le modèle libéral mondialisé sans ses effets sociétaux : multiculturalisme et renforcement des communautarismes. Or, en la matière, nous n'avons pas fait mieux que les autres pays.⁴⁶

Guilly možda zvuči jednako razočarano kao i ostali ali je njegov komentar na društvo daleko konstruktivniji nego Finekielkrautov ili Badiouov. On samo konstatuje da klasna segregacija u društvu postoji i da na njoj treba raditi. Ovo ne znači nužno segregaciju već pokušaj da se vladajućim elitama skrene pažnja na vrlo realan društveni problem. Politička evropska i francuska elita zaista nije klasno a ni rasno diverzna. Probleme i brige nižeg staleža nažalost adresira desnica kroz prazna obećanja da će spasiti društvo od svake opasnosti, bila ona realna ili ne.

Jeunes Européens Fédéralistes

Ova grupa mladih osnovana je 50-tih godina prošlog stoljeća ali spada

La France périphérique: comment on a sacrifié les classes populaires. Druge knjige sa sličnim temama su: *Atlas des nouvelles fractures sociaux en France* i *La fin de la classe moyenne occidentale*

⁴⁶ *Faire passer les classes populaires pour fascistes est très pratique*, Le point, 2016 https://www.lepoint.fr/societe/faire-passer-les-classes-populaires-pour-fascisees-est-tres-pratique-page-2-16-11-2016-2083327_23.php#xtatc=INT-500

u grupu savremenih intelektualaca jer je vrlo aktivna i danas. Grupa ima glavno sjedište u Briselu, dakle jedan od zvaničnih jezika je francuski. Svake decenije njihovi aktivistički ciljevi su se mijenjali. U početku su se bavili pristupom Ujedinjenog Kraljevstva u CECA⁴⁷, te protestima u Grčkoj, pa danskim referendumom i negativnim stavom građana prema euru. Danas, na njihovom planu nalaze se institucionalna pitanja poput pozivanja na kreiranje federalnog ustava u Evropi. Drugi bitan interes za ovu deceniju je zaštita ljudskih prava i poštovanje vladavine prava.

JEF organizuje treninge svake godine, kao što je recimo *Federalism for dummies* na kojima uče mlade kako se kreiraju politike Evropske unije i pišu rezolucije. Ove treninge organizuju kroz svoju panevropsku mrežu nevladinih organizacija koje se fokusiraju na mlade.

JEF je usko povezan sa organizacijom za lobiranje *European Movement International*. Mnogi evropski političari su svoju karijeru počeli upravo u ovoj organizaciji. Najpoznatiji je možda bivši premijer Švedske, Carl Bildt, koji je svojevremeno bio potpredsjednik JEF-a.

Zaključak

Ne bih se složila sa Sudhirom Hazareesinghom kada kaže da francuska misao ne prevazilazi granice. Konzervatizam, skepticizam i negativnost prema Evropskoj uniji nisu ograničeni na teritoriju Francuske. Možemo ga vidjeti i kod nas, u Bosni i Hercegovini, u regiji, pa i širom Evrope. Naravno, ne čujemo citate prethodno pomenutih intelektualaca u regionalnim medijima, čujemo neke druge ljude. Misao je nažalost slična – ne migrantima, ne širenju, ne uniji, ne zajedništvu.

Nema istih ciljeva, ali ni drugih načina da se dođe do rješenja problema kao kod Jean Monneta i Denisa de Rougemonta. Oni se recimo nisu slagali u egzekuciji ideje ujedinjenja ali definitivno su se nadali istom – ujedinjenju Evrope. Ovaj fenomen jednostranosti možemo prepisati tzv. političi postistine. To je najnoviji svjetski trend u političkim krugovima i medijima koji postulira da činjenice nisu toliko bitne koliko osjećanja. Dakle, debata o problemu se svodi na lična osjećanja, ne na ozbiljna istraživanja. Ovakva vrsta retorike ne pokušava ubijediti mase u alternativnu istinu, već da potvrdi predrasude koje već postoje.⁴⁸ Odličan je način za desnicu da dobije glasove. Upravo zato Finkelkrauta Spiegel pita zna li kome

⁴⁷ Communauté européenne du charbon et de l'acier

⁴⁸ *Post-truth politics*, The Economist <https://www.economist.com/leaders/2016/09/10/art-of-the-lie> (otvoreno: 29/9/19)

pomaže svojom knjigom. Badiou nije zaboravio da je Francuska članica NATO pakta, samo mu to ne odgovara za argument.

Argumente za Evropsku uniju dakle moramo tražiti van prethodnog intelektualnog centra, Pariza. Možda u Belgiji, gdje De Rougemontov fedarilistički pokret još uvijek opstaje i gdje mladi ljudi razvijaju svoj lobi.

Čini se da Evropska unija neće u skorije vrijeme dostići granice o kojima je Victor Hugo maštao, niti da će jasno definisati svoje kulturološke vrijednosti što je Denis de Rougemont smatrao esencijalnim. Ujedinjeno Kraljevstvo, jedno od originalnih saveznika Francuske, vjerovatno izlazi iz Unije uprkos divljenju Saint-Simona i ideji ujedinjenja Jean Monneta. Izazova ima puno, iz dana u dan, godine u godinu, nastaju i novi. Samo će vrijeme pokazati da li će Evropska unija opstati ili kakav će novi oblik preuzeti u narednom periodu. Razlike Istoka i Zapada je teško pomiriti uprkos svoj historiji koju Evropa dijeli, izgleda da je lakše fokusirati se na različitosti nego sličnosti.

Moguće je da će dvije jugoistočne zemlje, Hrvatska i Rumunija, i jedna sa historijom usko vezanom za Balkan, Austrija, uspjeti da konsoliduju ove dileme širenja ka Istoku. Moguće je da će novi predsjednici Komisije i Vijeća Evropske unije imati druge, konstruktivnije ideje kako pristupiti rješavanju problema i kreiranju zajedničke EU unutrašnje i vanjske politike. Samo će vrijeme pokazati. Za sada, nacionalne politike Zapada i nisu nešto naklonjene širenju granica Evropske unije. Migrantska kriza okupira nacionalne retorike od Istoka do Zapada i moguća reakcija je zatvaranje godinama otvorenih granica Šengenskim sporazumom, a ne širenje. Mada, ova kriza traje od 2015. a na kontinentalnom nivou vize su ukinute za još tri istočne zemlje: Moldaviju, Ukrajinu i Gruziju. Tako da se možda granice ipak ne zatvore.

Jedno je sigurno, identitet Evropljana i onoga što je evropsko se mijenjao i pregovarao kroz stoljeća i nastaviće da dobija nove dimenzije. Da li će se neke stvari time izgubiti ili dobiti? Ne možemo znati. Optimizam možemo pronaći u sitnicama poput: velike tragedije spajale su ljude i ranije, nije isključeno da ih ove krize neće spojiti opet; bilo je nezamislivo da Čelična zavjesa padne, a sada je skoro pa integrisana u Evropsku uniju; bilo je nezamislivo ujediniti Francusku i Englesku pa su zamalo postale jedna država; bilo je nezamislivo ujediniti Njemačku i reintegrirati je nakon grozote koju je počinila, sada je Njemačka primjer nošenja sa prošlošću i jedna od glavnih ekonomija Unije. Nije isključeno da proces pregovaranja identiteta na kraju i rezultira sa još jednim, intenzivnijim valom evropske solidarnosti.

Što se tiče migrantske krize i solidarnosti, Francuska tu zaista zapinje. Macron je zadovoljan postignutim rezultatima, ali oni objektivno nisu održivo rješenje. Na mini-samitu ovog ljeta dogovoreno je da će se graditi EU centri za izbjeglice u zemljama gdje su migranti ušli.⁴⁹ Ovo i dalje stavlja veliki pritisak na mediteranske zemlje i smanjuje samo finansijski teret koji one trenutno snose obrađivanjem aplikacija. Evropskoj uniji je definitivno potrebna ozbiljna reforma raznih politika prije širenja svojih granica. Ovaj pritisak mogu staviti samo novi predsjednici Komisije i Vijeća unije s obzirom na to da lideri najvećih ekonomija u Uniji, uključujući novu francusku vladu, očigledno nemaju volju promijeniti mnogo.

Brige savremenih intelektualaca jesu stvarne i nisu zanemarive. Međutim, za razliku od svojih prethodnika, oni samo konstatuju situaciju bez nekog konkretnog i konstruktivnog rješenja. Ukoliko se nastavi ova polarizacija među progresivnom intelektualnom elitom, vakum će sve više popunjavati desničarske retorike koje profitiraju na strahu, mržnji i segregaciji.

Evropska unija evidentno treba usaglasiti i razmotriti politike odgovora na krize, harmonizirati ekonomski raskol među članicama, razmotriti svoje tradicionalne saveznike i poraditi na legitimiziranju vlastitog pravosuđa. Međutim, uz sve nedostatke, samo stoljeće ranije, između dva svjetska rata, ovaj nivo multilateralne kooperacije je bio nešto o čemu se samo moglo maštati. Napredak je spor, ali postoji. Dugujemo mnogo frankofonim intelektualcima koji su postavili temelje za debatu, diskusiju i osnivanje Evropske unije. Današnji frankofoni intelektualci, makar ovi popularniji, za sada ne dostižu te visine.

⁴⁹ *Migrant crisis: Eu leaders plan secure migrant centres*, BBC, 29.6.2018. <https://www.bbc.com/news/world-europe-44652846> (otvoreno: 1/7/18)

Bibliografija

- Europe In Retrospect A BRIEF HISTORY OF THE PAST 200 YEARS* by Raymond F. Betts http://www.britannia.com/history/euro/1/3_2.html
- Le congrès d Vienne ou l'invention d'une nouvelle Europe* <https://www.youtube.com/watch?v=SgDcynWA9L0> Ministère des Affaires Etrangères et du Développement International, Publié le 9 Juin 2015.
- Saint-Simone, 1814. Paris, De la réorganisation de la société européenne, p. 30, p. 36,*
- L'abbé de Saint-Pierre, Rousseau et l'Europe, Dix-huitième siècle no. 25, 1993, p. 25, p. 30* https://www.persee.fr/doc/dhs_0070-6760_1993_num_25_1_1907
- Résumé du Contrat social, Les philosophes,* <https://www.les-philosophes.fr/rousseau/du-contrat-social/philosophe-des-lumieres.html> (otvoreno: 18/5/2018)
- House of Commons Information Office, The Glorious Revolution* <https://www.parliament.uk/documents/commons-information-office/g04.pdf> (otvoreno: 22/6/18)
- Wiener Kongress* https://www.aboutvienna.org/history/wiener_kongress.php (otvoreno: 18/5/18)
- Victor Hugo, le "grand-père" de la construction européenne* <https://www.taurillon.org/victor-hugo-le-grand-pere-de-la-construction-europeenne>
- V. Lenin, Du mot d'ordre des États-Unis d'Europe, Social-Démocrate no. 44, 1915.* <https://www.marxists.org/francais/lenin/works/1915/08/vil19150823.htm>
- Jean Monnet: Father of Europe* <https://www.law.du.edu/jean-monnet-father-of-europe>
- Monnet, Jean, Mémoires Paris: Arthème Fayard, 1976. p. 3, p. 13, p. 27. When Britain and France Almost Merged Into One Country, D. Tierney, The Atlantic, August 2017* <https://www.theatlantic.com/international/archive/2017/08/dunkirk-brexit/536106/> (otvoreno: 31/5/18)
- Hen, Christian, Léonard, Jacques L'Union Européene: douzième édition, Paris, 2004, p. 14.*
- La déclaration Schuman du 9 mai 1950* https://europa.eu/european-union/about-eu/symbols/europe-day/schuman-declaration_fr (otvoreno:

31/5/18)

Traité de Rome (CEE) <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FR/TXT/HTML/?uri=LEGISSUM:xy0023&from=EN> (otvoreno: 31/5/18)

<http://www.schuman.info/HagueConfs.htm> (otvoreno 20/11/18)

<http://www.schuman.info/9May1950.htm> (otvoreno 20/11/18)

L'Avenir est notre affaire, Citoyenneté active, écologie et fédéralisme, actualité des idées de Denis de Rougemont, Colloque en Budapest, 2013, p. 14 http://mpnsz.eu/wp-content/uploads/2012/07/Livret-FR_HU-Tu.pdf

D. de Rougemont, L'avenir est notre affaire, Stock, Paris, 1977. <http://www.fondationderougemont.org/txt/ouvrage.html>

Proleksis Enciklopedija online <http://proleksis.lzmk.hr/3229/>

Le fédéralisme de Denis de Rougemont <https://www.taurillon.org/Le-federalisme-de-Denis-de-Rougemont,01572>, (otvoreno: 4/6/18)

Le rôle de la culture et des régions dans la construction européenne selon Denis de Rougemont, Francois Saint-Ouen, <http://www.fondationderougemont.org/doc/fso.pdf> (otvoreno: 31/05/18)

Lettre ouverte aux Européens, Albin Michel, Paris, 1970. Réédition dans Œuvres complètes, tome III, vol. II, Paris, La Différence, 1994, pp. 251–350. <http://www.fondationderougemont.org/txt/lettret.html>

José Manuel Durão Barroso, Président de la Commission européenne, L'Europe, une idée neuve pour le monde de demain http://europa.eu/rapid/press-release_SPEECH-06-794_fr.htm

The decline of the French intellectual, Sahir Hazareesingh, 2015. <https://www.politico.eu/article/decline-of-french-intellectual-culture-literature-art-philosophy-history/> (otvoreno: 24/9/18)

Régis Debray : «L'Union européenne nous permet de jouir du bonheur de quitter l'histoire» , Le Figaro, 2017 <http://ac.matra.free.fr/FB/20170602debray.pdf> (otvoreno: 24/9/18)

Régis Debray – L'histoire à contre-sens de la construction européenne, 2016 <https://miscellanees01.wordpress.com/2016/08/09/regis-debray-lhistoire-a-contre-sens-de-la-construction-europeenne/> (otvoreno: 24/9/18)

<http://www.lacan.com/badeu.htm> (otvoreno: 28/9/18)

'There Is a Clash of Civilizations' Finkielkraut for Spiegel, 2013 <http://www.spiegel.de/international/world/interview-french-philosopher-finkielkraut-on-muslims-and-integration-a-937404.html> (otvoreno: 24/9/18)

Faire passer les classes populaires pour fascistes est très pratique,

Le point, 2016. https://www.lepoint.fr/societe/faire-passer-les-classes-populaires-pour-fascisees-est-tres-pratique-page-2-16-11-2016-2083327_23.php#xtatc=INT-500 (otvoreno: 19/11/18)

Post-truth politics, *The Economist* <https://www.economist.com/leaders/2016/09/10/art-of-the-lie> (otvoreno: 29/9/19)

Migrant crisis: Eu leaders plan secure migrant centres, *BBC*, 29.6.2018. <https://www.bbc.com/news/world-europe-44652846> (otvoreno: 1/7/18)

DEVELOPMENT OF *EUROPEAN IDEA* AND ROLE OF FRANCOPHONE INTELLECTUALS

Ana Jovanovic

*Faculty of Philosophy
University of Sarajevo
ana.joovanovic@gmail.com*

Abstract

This paper will attempt to analyze, from a historical perspective, the development of the European unity idea through works and actions of Francophone intellectuals. The analysis begins two centuries ago with Saint-Simon and the Congress of Vienna. In this part we will mention Saint-Simon's predecessors who began thinking about uniting Europe in a confederation a century before, in the 18th century. After this, we will discuss Victor Hugo and the Springtime of the Peoples. Victor Hugo tried to inspire his peers to accomplish peace by uniting Europe. We then move to the 20th century where we will analyze events during and after the Second World War. This period was marked by Jean Monnet, Denis de Rougemont and the formation of the European Coal and Steel Community. After we have established these grounds for analysis we will discuss structures, mechanisms, disadvantages, potential future of the European Union and the role of France and its modern intellectuals in it.

Keywords: *European Union, French intellectuals, history of European unity*

ТРАНЗИЦИЈА СРПСКОГ ДРУШТВА КА ЕУ – АНАЛИЗА СТАВОВА ГРАЂАНА О КОРИСТИ И ТРОШКОВИМА ПРИСТУПАЊА СРБИЈЕ ЕУ

Милан Дајић, Бобан Станковић

*Економски факултет
Универзитет у Приштини – Косовска Митровица
d.milan@hotmail.rs*

АПСТРАКТ

Циљ рада јесте да укаже на процес транзиције српског друштва ка ЕУ. Предмет рада јесте анализирање ставова грађана о користи и трошковима приступања Србије ЕУ и доношење закључака. Хипотеза од које се пошло у раду је: приступање Србије ЕУ довело би до економског просперитета наше земље, дошло би до решавања преосталих политичких проблема јер је чланство у ЕУ најсигурнији начин да се обезбеде трајан мир и стабилност на Балкану. Неопходно је напоменути да је у одређеним сегментима могуће идентификовати пропусте (нетранспарентне приватизације, мањкаво предузета реформа правосуђа, висок ниво корупције, показана неозбиљност у решавању проблема који би могли да угрозе јавно здравље и др.), који не иду на руку претпоставци да би Србија била у стању да инкорпорира и примењује строге критеријуме чланства. Предузимање одређених економских мера у Србији значајно је не само за процес европске интеграције земље, већ и за њен унутрашњи економски опоравак. У првом реду, постоји потреба за побољшањем инвестиционе климе усвајањем низа привредних закона и закона из области конкуренције, али и за доношењем одређених мера либерализације у спољнотрговинској политици. Теоријски део истраживања обухвата преглед домаће и иностране литературе, уџбеника, научних радова које се односе на теоријска сазнања и на примену концепта друштвене одговорности у пословању предузећа, као и интернет изворе. Дескриптивном методом објашњени су појмови и карактеристике транзиције Србије. Методом анкетирања спроведено је истраживање о мишљењу грађана за улазак Србије у ЕУ.

Кључне речи: Србија, Европска унија, интеграција, придруживање, чланство

УВОД

Транзиција у Србији је у правом смислу те речи почела тек након 2000. године и радикалних политичких промена, од социјалистичког па све до демократског уређења, дакле пуних десет година после већине других социјалистичких земаља. По добијању статуса кандидата за чланство у Унији, даљи кораци у процесу приступања би се широко могли поделити на следеће фазе: заказивање датума почетка преговора о чланству, вођење преговора између државе кандидата и Уније о правним тековинама законодавства Уније у формату 35 поглавља, закључивање Споразума о приступању државе кандидата Унији и самочланство, ступањем на снагу односног споразума.

Генерално, може се рећи да у Србији постоји консензус у погледу пожељности приступања ЕУ. Такав је став већег дела политичке елите, о чему сведочи непромењена спољнополитичка оријентација Србије ка чланству у Унији. Грађани су своје опредељење ка европској интеграцији земље изнели на последњим одржаним изборима, дајући већинску подршку политичким опцијама које се за исто залажу. Такво опредељење политичке елите и већине грађана има два упоришта – у европском идентитету Србије и у њеној потреби за убрзаним економским развојем и укључивањем у глобалне токове.

Међутим, пут Србије ка Унији је оптерећен низом изазова. Неки од тих изазова су очекиване последице нимало лаке политичке и економске транзиције и спровођења нужних реформи. Системске реформе су обавеза сваке државе кандидата за чланство у Унији. Оне подразумевају, између осталог, изградњу стабилних демократских институција, владавину права, поштовање људских права и делотворну тржишну привреду. Ипак, Србија би требало да их спроводи првенствено због унутрашњег напретка свог друштва.

1. ПРОЦЕС ТРАНЗИЦИЈЕ СРБИЈЕ

Почетак XXI века карактеришу сложени процеси светског развоја у којима развијене земље доминирају у економској и другој равни,

захваљујући високом stepenu економске развијености заснованом на новим технологијама интегративног карактера. Динамички процеси научно-технолошких иновација и креативности су потпуно променили свет (Јововић, 1994, 7). Убрзано је стварање глобалне привреде, а информативне и комуникационе мреже створиле су од света јединствен простор. Последња деценија прошлог века означила је историјску промену економских и других односа у светским оквирима, који ће у дужем периоду, по мање или више утврђеним стандардима, обликовати живот и свет у целини. Транзиција или привреда у транзицији је привреда која се мења из планске привреде (социјализам) у слободно тржиште (капитализам).

Привреда у транзицији пролази кроз економску либерализацију, где тржишне формира цене уместо државе. Организације и трговинске баријере су уклоњене, а самим тим почиње и приватизација државних предузећа и ресурса, као и стварање финансијског и приватног сектора да би се олакшало кретање приватног капитала. Овај процес се примењује у Кини, у земљама бившег Совјетског Савеза и бившим комунистичким земљама Европе и земљама трећег света. Процес транзиције обично карактеришу промена и стварање нових институција, отварања већег броја приватних предузећа, а самим тим процес транзиције означава демократизацију државе, укидање монопола у различитим секторима привреде као и стварање конкуренције на светском тржишту. Процес транзиције у Србији дубоко је зашао у своју другу деценију. Транзиција подразумева раскид са некадашњим обрасцем привређивања и њему примереним институционалним амбијентом, односно прелазак из једног облика економског и друштвеног система (нетржишног или недовољно тржишног и тоталитарног, односно популистичког) у други, сасвим другачији систем (тржишни и демократски).

Позната је чињеница да је у нашој земљи транзиција заkasнила, посебно у поређењу са достигнутом степеном развоја транзиције у осталим бившим социјалистичким земљама. Кашњење реформских процеса од скоро једне деценије свакако је утицало и на профил, ток и резултате транзиције у Србији. Наша економија се данас налази на важној прекретници. Прва фаза спровођења транзиционих процеса је завршена, реформски процеси добијају нови замањ, а будућност у евроатланским интеграцијама постаје све извеснија. Досадашње реформе у Србији биле су пример да иницијални и добри резултати нису одрживи без корених измена у макроекономској политици (Јововић, 1994, 8).

1.1 Користи од приступања Србије ЕУ

Приступање Европској унији већина људи оцењује позитивно, али то чини без дубљег упуштања у анализу које су то користи које чланство у ЕУ стварно доноси. Користи од Европске уније су бројне, почевши од тога што нема визног режима, постојање низа субвенција за земље чланице, реноме који држава добија уласком у ЕУ и др. Поред ових, постоји још низ других бенифиција које се могу грубо класификовати у политичке, привредне и финансијске предности од приступања у ЕУ (Душанић, 2005, 8).

Политичке користи које изазива чланство у Европској унији су, пре свега, политичка сигурност и заштита националних интереса кроз политичке институције ЕУ. Приступањем ЕУ политички и дипломатски рејтинг земље расте не само у Европи већ и у целом свету. То омогућује чланицама ЕУ да боље и успешније заступају и реализују своје интересе на равноправној основи и у предвиђеним процедурама. Земље чланице имају могућност да учествовањем у доношењу одлука унутар институција ЕУ утичу на креирање важних одлука које се тичу саме земље, али су и од велике важности и за континент, за разлику од земаља које ту привилегију немају па су приморане да прихвате већ донете одлуке. Такође, чланице ЕУ могу да се изјашњавају о политичким декларацијама ЕУ током самог процеса стварања, и на тај начин да учествују у креирању права ЕУ (Јововић, 1994, 8).

Привредне користи. Позитивни економски ефекти за земље чланице углавном долазе кроз интензивнију и либерализовану трговину, ефикаснију алокацију ресурса у Унији, ефекат акумулација, снижење каматних стопа и вишеструко већи прилив страних инвестиција. Оно што подстиче настанак оних економских ефеката је слободан проток робе, радника и капитала у оквиру Уније, као и немерљиво већи степен политичке и правне сигурности које чланство носи са собом.

За привлачење страних директних инвестиција (СДИ) важни су економски закони и закони о страним улагањима, али тек потписивањем уговора са ЕУ и приступањем ЕУ, страни инвеститори би се осећали потпуно осигурани и упознати са правним, економским и политичким амбијентом земље у коју су спремни да улажу. Дефинитиван правни и политички оквир, који се остварује приступањем Европској унији значи додатну сигурност за инвеститоре. Разлози због којих чланство у ЕУ доводи до прилива страних директних инвестиција су:

- Опадање коефицијента ризика инвестирања који је присутан

код земаља које нису чланице ЕУ,

- Ефекат ширења јединственог тржишта и на домаће локално тржиште,
- Изградња компатибилног бизнис амбијента са Европском унијом.

Разлози због којих је добро за земљу да има прилив страних директних инвестиција су:

- Позитиван утицај на проблем обезбеђења потребне масе акумулације неопходне за процес оживљавања инвестиција и бржег привредног раста. Увоз капитала отвара простор за нове, ефикасне инвестиционе програме,
- Обезбеђење акумулације из иностранства у својинском облику има позитивне краткорочне ефекте са платнобилансног становишта пошто се земље не задужују у иностранству,
- Могућност финансирања нових инвестиција утиче на пораст запослености, дохотка, повећање техничког састава производних чинилаца и техничке опремљености рада, пораст продуктивности рада,
- Ангажовањем иностраног капитала обезбеђује се трансфер нове технологије и знања без куповине лиценци,
- Смањују се трошкови производње, чиме се повећава конкурентност и стварају бољи изгледи за извоз,
- Омогућује се супституција увозних производа и олакшава увоз чиме се постиже боља снабдевеност дефицитарним сировинама и репродукционим материјалима,
- Увозом капитала повећавају се и буџетски приходи и то кроз пораст пореских прихода.

Прилив страних директних инвестиција у земљама централне Европе годишње се мери у милијардама долара. Нпр. годишњи просечан прилив СДИ у Мађарској износи 3,5 милијарде долара од чега 64% инвестиције које долазе из ЕУ (Миленковић, 2011, страна 8). Чланством у Европској унији држава ступа на јединствено тржиште ЕУ. Јединствено тржиште је тржиште које гарантује слободно кретање људи, робе, услуга и капитала. На практичном нивоу, овакво тржиште обезбеђује грађанима земаља Европске уније да живе, раде, студирају и воде пословање своје компаније на читавој територији Европске уније, као и да имају на располагању велики избор роба и услуга по конкурентнијим ценама.

Приступањем у Европску унију, радници имају слободан приступ

тржишту рада ЕУ. Ово је један од механизма који води ефикаснијој алокацији ресурса и позитивних економских ефеката. Тада постоји могућност да радници раде у свим земљама чланицама, да путују на посао у другу чланицу, а живе у својој земљи под условом да су у пограничним деловима или да несметано пружају услуге клијентима у земљама чланицама. Оваква слобода кретања радника користи свим чланицама због потребе за додатном радном снагом, а и земљи из које радници долазе и то на два начина:

1. Један део зарађеног новца би се враћао у земљу,
2. Радници би се у високо развијеним земљама доквалификовали па би своје искуство и знање пренели у своју земљу кад се врате.

Велику корист од чланства у ЕУ имају студенти и млади стручњаци мање развијених земаља. Бројни програми размене и техничке помоћи за студенте и научне раднике, уз укидање виза доводе до интензивне студентске, професионалне и научне сарадње. Предузећа, применом нових правила о пореклу, имају могућност набавке сировина без плаћања царина. Упошљавањем својих производних капацитета и домаће радне снаге стварају се нови производи који се на тржишту продају без плаћања царине, чиме производ постаје конкурентнији. Потрошачима се пружа могућност вишег стандарда кроз разноврснију понуду квалитетније и јефтиније робе. Сам настанак Европске уније карактерише унапређење спољнотрговинске размене. ЕУ је заправо највећи трговац на светској сцени, који је данас одговоран за 20% укупног извоза у свету. Слободна трговина која се одвија између њених земаља чланица представља потпору за успешан почетак рада на успостављању Европске уније од пре готово 50 година. Ова Унија је стога водећи играч у настојању да се либерализује трговина на светском нивоу на општу корист и богатих, али и сиромашних земаља.

Повећање трговинске размене унапређује раст у свету на општу корист свих. Она потрошачима доноси велики асортиман производа. Конкуренција између увезених производа и оних који су локално произведени резултује снижењем цена и повећањем квалитета.

Либерализована трговинска размена омогућава да се они најефикаснији произвођачи надмећу на једнакој равни са својим ривалима из других земаља, чије владе морају да снизе порезе на увоз робе који су служили као заштита за домаће фирме.

Финансијске користи. Иако су политичка стабилност и модеран

привредни оквир главна мотивација за улазак у Европску унију, исто тако су важни и финансијски аспекти, односно новчани трансфери из буџета ЕУ у њене слабо развијене регионе (структурни фонд), као и финансијска помоћ пољопривредницима ЕУ, што се такође финансира из заједничког буџета (пољопривредни фонд). Обе ове врсте помоћи доступне су чланицама ЕУ које се сматрају неразвијеним и пољопривредним земљама. Постоји низ фондова које ЕУ оснива како би једној држави помогла у испуњавању услова за прикључење и како се држава приближава статусу члана, број тих фондова се повећава (CARDS, PHARE, IPA, SAPARD, LIFE, SOCRATES, итд).

Структурни фондови помажу слабије развијене регионе, како би се и они у потпуности укључили у тзв. благодети европских интеграција. Осим економских разлога и солидарности, на настанак ових фондова утицали су и политички фактори. Све земље профитирају од чланства у ЕУ, али не све у подједнаком степену. Највише профитирају најразвијеније, јер најбоље искоришћавају шансе које јединствено тржиште пружа и имају највише утицаја на одлучивање. Зато се овим фондовима настоји праведније расподелити благодети интеграције како би се задовољиле мање и слабије развијене земље. Сваки регион који по глави становника има бруто друштвени производ мањи од 75% просека ЕУ има право на коришћење ових фондова.

Пољопривредни фонд чини готово половину буџета Европске уније и намењен је заштити пољопривреде. Да нема овог фонда, који обезбеђује високе гарантне цене и субвенције пољопривредницима јединственог тржишта, у овој области не би било сарадње, јер би свака земља посебно штитила своје пољопривреднике, што би довело до протекционизма и у другим земљама чланицама.

Генерално гледано, предности ЕУ су: (<http://ekonomija.fon.rs/> приступљено: 20.09.2018)

1. Повећање тржишних могућности (раст тржишта),
2. Промена пословних трошкова,
3. Промена трошкова уласка на ново тржиште,
4. Слободно померање радника преко граница ради налажења запослења,
5. Јачање међународних рачуноводствених стандарда,
6. Повећање пословних операција проузроковано јачањем и повећањем конкуренције,
7. Мир и стабилност,
8. Више страних директних инвестиција и трговинских токова,

9. Бржи раст прихода потрошача (услед раста БДП-а),
10. Стабилизација и јачање институција,
11. Већа међународна интеграција и политичка кооперација,
12. Побољшање могућности инвестирања и пословног окружења,
13. Лакши трансфер технологије,
14. Јачање менаџмента компанија и тржишта капитала,
15. Земље више не тргују по различитим трговинским режимима и правилима...

1.2 Трошкови од приступања Србије ЕУ

Земље које одлуче да се придруже Европској унији узимају у обзир углавном сигурносне бенифиције, и нису детаљно упознате са трошковима које изазива приступање ЕУ, зато што је то углавном политичка одлука. Чланство у ЕУ неизбежно изазива трошкове за земље чланице. Овде ћемо навести неке од најважнијих трошкова који произилазе од приступања Европској унији.

Трошкови стандардизације и усвајања норми. Усвајање норми и стандарда Европске уније од стране предузећа и претња маркетиншкој позицији домаћих произвођача су најозбиљнији трошкови који оптерећују ЕУ. Прилагођавање стандардима је из области медицине, технологије, енергетике, производних система и др. Ова прилагођавања и многа друга изазивају велике трошкове за земље које у великој мери заостају са развијеним земљама.

Што се тиче маркетиншке позиције произвођача, самим уласком на слободно тржиште, произвођачи много губе, а да не помињемо могуће конкурентније цене иностраних произвођача. Нпр. произвођачки профит Грчке и Италије ће значајно опасти због ниских цена производа, јер слободно тржиште снижава цену добара. Грчки и италијански произвођачи ће морати да увезу нову технологију и опрему из развијених земаља као што су Немачка и Француска. Овај додатни трошак може довести до опадања произвођачког вишка. Процес који претходи поступку придруживања Европској унији, процес транзиције, такође изазива трошкове који могу бити веома високи и скупи за земље са слабом економијом.

Губитак аутономије у процесу доношења одлука. Још један од трошкова се односи на смањену слободу у процесу доношења одлука, као једног од важних фактора, с обзиром на то да земље имају разли-

чите потребе. Губитак независности не осећа се само у процесу доношења одлука већ и умногим дугим областима. „Једном када земља поднесе молбу за приступање ЕУ, она постаје наш роб”, изјавио је један неименовани бриселски званичник, што у суштини и јесте тако.

Трошкови монетарне политике. Трошкови се такође јављају кроз монетарну политику. Приступањем Европској унији увек постоји ризик губљења инструмената монетарне политике, а још један од недостатака је што у стању рецесије држава више не може да стимулише своју економију повећањем извоза и девалвацијом свог курса.

Трошкови слободног померања радне снаге. Као што има и својих предности, слободно померање радне снаге и капитала условљава и посредне трошкове за земље ЕУ. Најспособнији радници слабије развијених земаља искоришћавају ову погодност преласком у развијенија подручја где могу потпуно искористити своје капацитете и за то бити адекватно плаћени изван матичне земље. Иако за појединца ово представља корист, посматрано са гледишта државе представља негативан ефекат у виду осипања радне снаге, и не само тога. Наиме, студенти и научници који будућност не виде у својој земљи, несметано могу да оду у неку од других земаља чланица ЕУ. На тај начин земља не губи само потенцијалну радну снагу већ и потенцијалне иновације и нове идеје које је могла да искористи у свом развоју.

Заједничка пољопривредна политика (САР) је најопштији индиректни трошак чланства и представља субвенције земљорадницима ЕУ. САР највише погађа оне који плаћају храну пропорционално више него што износе њихови приходи (пензионери и породице са ниским примањима) и оне сиромашније земље које зависе од пољопривреде а на којој се заснива њихов износ. Главни недостаци САР-а су: превелики тржишни вишкови који двоструко оптерећују буџет (преко субвенционисања производње и извозних субвенција за произведене производе), негативан утицај на земљиште, воду, ваздух, безбедност и квалитет хране, несразмерност између учешћа пољопривреде и пољопривредног становништва, знатно више цене у ЕУ у односу на светско тржиште и негативан утицај на светске токове трговине пољопривредним производима.

Навешћемо већину трошкова које изазива чланство у ЕУ: (<http://ekonomija.fon.rs/>приступљено: 20.09.2018)

1. Трошкови прихватања норми и стандарда,
2. Проблем миграција,
3. Могућност одласка способних људи у друге земље ЕУ,

4. Могућност досељавања релативно неспособних људи из суседних земаља да би се запослили у земље ЕУ,
5. Могућност спуштања плата у ЕУ,
6. Трошкови побољшања законодавства,
7. Трошкови придржавања економских принципа,
8. Трошкови модернизације индустријских постројења,
9. Могућност губитка економских предности, и изравњавања стандарда, религије и традиције,
10. Губитак тржишног учешћа локалних компанија,
11. Трошкови могу бити веома високи за слабије земље са лошом и слабом економијом и предузетништвом,
12. Развијене земље могу сносити последице прилагођавања земаља са слабом економијом,
13. Постојање бирократије унутар ЕУ (централизован систем).

2. ЕМПИРИЈСКО ИСТРАЖИВАЊЕ СТАВОВА ГРАЂАНА О КОРИСТИ И ТРОШКОВИМА ПРИСТУПАЊА СРБИЈЕ ЕУ

Резултати и дискусија

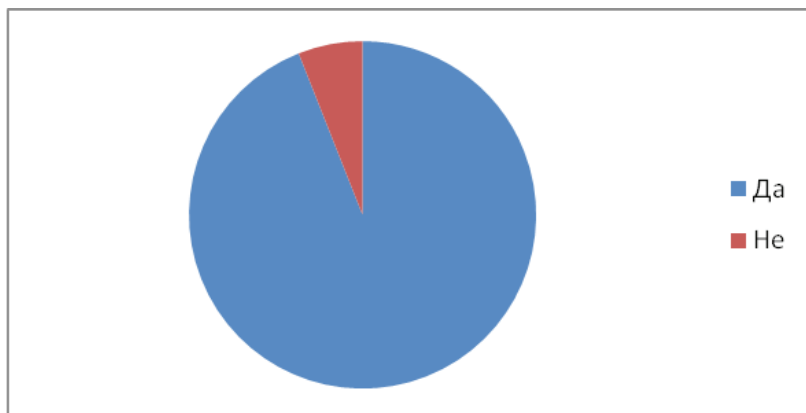
У периоду између 11. и 16. новембра 2018. године анкетом је испитано 100 особа на територији општине Београда, Крагујевца, Ниша и Косовске Митровице (у сваком граду по 25 особа) и то запослени, студенти као и случајни пролазници са циљем утврђивања ставова о користи и трошковима приступања Србије ЕУ.

Анкета је била анонимна и садржала је низ питања са понуђеним одговорима, а заокруживањем одговарајућег одговора особа се определила за један или више понуђених. У наставку ће бити наведени подаци из анкете до којих се дошло анализом.

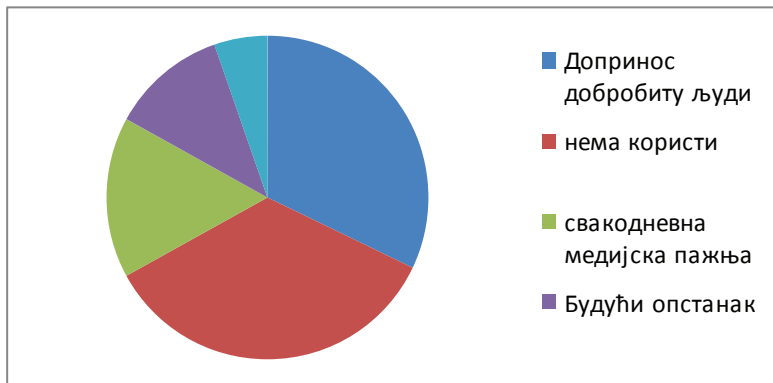
Табела 1: Демографска обележја испитаника

Обележје	Процент
Старост:	
До 18 година	3%
Од 18 до 24	31%
Од 25 до 35	38%
Од 36 до 45	21%
Од 46 до 55	4%
Преко 55 година	3%
Пол:	
Мушки	56%
Женски	44%
Стручна спрема:	
Основна школа	3%
Средња – трогодишња	4%
Средња – четворогодишња	19%
Висока школа	37%
Факултет (мастер)	37%

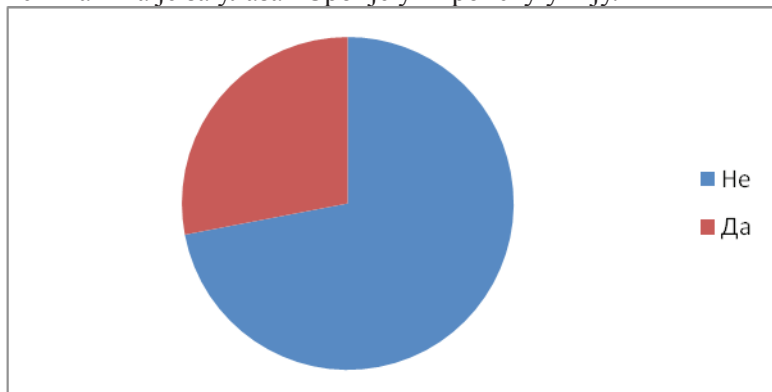
На питања: Да ли сте упознати са појмом „Еврпска унија“, 94% испитаника је рекло да је чуло за тај појам, док је 6% рекло да није чуло.

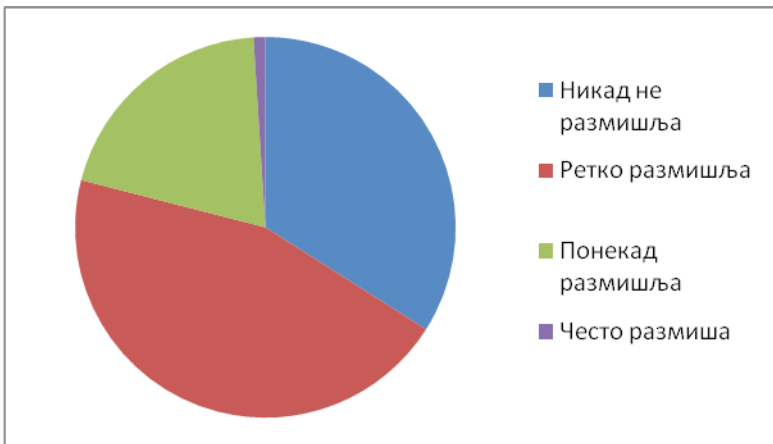
На питање: Које користи има Србија од приступања Европској унији, 36% је рекло да се ради о позитивном процесу који доприносу добробити људи, 39% је рекло да се ради о нечему што нема користи за Србију, 18% да свакодневно слушају о томе на медијима, 13% да се ради будућем опстанку и 6% није било сигурно.

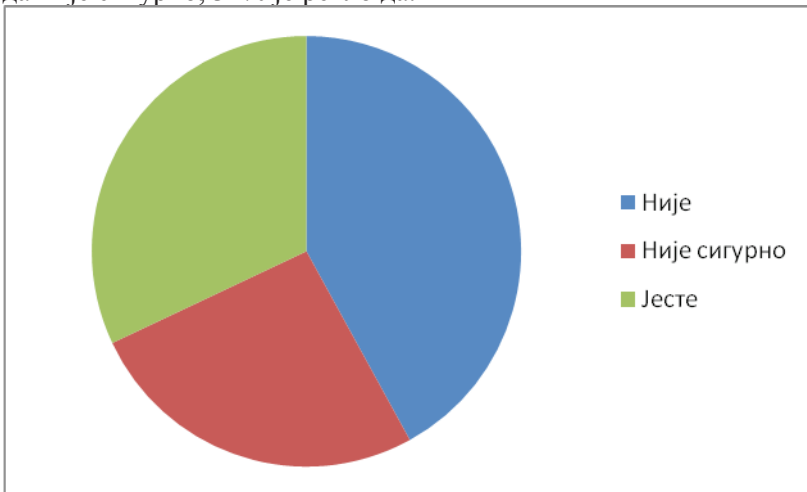
На питање: да ли сте за улазак Србије у Европску унију, 72% испитаника је рекло да није за улазак Србије у Европску унију, а 28% испитаника је за улазак Србије у Европску унију.

На питање: Да ли сте размишљали о идеји да ће се животни стандарди у Србији побољшати са уласком у ЕУ? 34% је рекло да никад не размишља, 45% је рекло да ретко размишља, 20% понекад, 1% да често размишља.

На питање: да ли сматрате да је улазак у Европску унију сигуран пут ка процвату Србије, 42% испитаника је рекло да није, 26% је рекло да није сигурно, 32% је рекло да.

На питање: Који би стандард највише био побољшан уласком у ЕУ? 82% је рекло да је то висина плате, 48% да је то безбедност радника, 24% да је то пословање према закону, 11% заштита животне средине.

На основу резултата спроведеног истраживања, утврђено је да нису сви испитаници упознати са појмовима „Европске уније“. Истраживање је показало да људи у Србији знају за Европску унију, и да већина њих упркос томе што наша влада стреми ка Европској унији ипак не жели да Србија уђе у Европску унију, већ желе да остане неутрална у том погледу и да своје уточиште тражи ка истоку.

ЗАКЉУЧАК

Закључујем да су односи између Републике Србије и Европске уније пуни успеха и падова, креирања нових инструмената, како за сарадњу тако и за санкције. Перспектива транзиције у Србији је уско везана са перспективом интеграције у Европску унију. И једна и друга перспектива су, међутим, условљене неопходним нивоом политичке воље да се постојећи проблеми реше, да се проблеми отклоне у мери у којој је то могуће и да Србија коначно уђе у Европску унију као модерно организована држава са конкурентном привредом. За даљи рад на приближавању Европској унији од кључног је значаја стварање стабилне политичке климе и стручне подршке за истраживање на путу политичке, правне и економске интеграције. Србија је досад уложила велики напор у спровођење тржишних реформи, успостављање демократских институција, примену европских стандарда, обнову односа и изградњу нових мостова са суседима, као и са ЕУ. Емпиријска истраживања спроведена у раду показују да је у Србији већина људи упозната са термином Европске уније али да још увек

добар део њих није за чланство Србије, а оно што је важно нагласити је да свакако постоје и добра размишљања када је у питању побољшање животних стандарда чланством у Унији. Сада је на ЕУ да Србију коначно прими у европску породицу.

ЛИТЕРАТУРА

- [1]. Душанић, Ј. (2005). Године пропуштених шанси: транзиција у Србији: Београдска пословна школа.
 - [2]. Јововић, Д. (1994). Стратегија повратка Србије у међународне финансијске институције: Институт економских наука: Београд.
 - [3]. Миленковић, Д. (2011). Земље југоисточне Европе на путу европских интеграција: Економски факултет: Косовска Митровица:
- URL:
<http://ekonomija.fon.rs/>

TRANSITION OF SERBIAN SOCIETY TO THE EU - ANALYSIS OF CITIZENS' ATTITUDES TOWARDS BENEFITS AND COSTS OF ACCESSION OF SERBIA TO THE EU

Milan Dajic, Boban Stankovic

*Faculty of Economics
University of Pristina – Kosovska Mitrovica
d.milan@hotmail.rs*

Abstract

The aim of the paper is to point to the process of transition of Serbian society towards the EU. The subject of the paper is to analyze citizens' attitudes towards the benefits and costs of Serbia's accession to the EU and to make conclusions. We started with the hypotheses that the accession of Serbia to the EU would lead to economic prosperity of our country and that the remaining political problems would be resolved, since EU membership is the safest way to ensure lasting peace and stability in the Balkans. It is necessary to note that in certain segments it is possible to identify omissions (non-transparent privatizations, inadequate justice system reform, high level of corruption, demonstrated inability to solve problems that could endanger public health, etc.), which do not go hand in hand with the assumption that Serbia was able to incorporate and apply strict membership criteria. Undertaking certain economic measures in Serbia is important, not only for the process of European integration of the country, but also for its internal economic recovery. In the first place, there is a need to improve the investment climate by adopting a number of economic and competition laws, but also to adopt certain liberalization measures in foreign trade policy. The theoretical part of the research includes an overview of domestic and foreign literature, textbooks, scientific papers related to theoretical knowledge and implementation of the concept of social responsibility in companies' business activities, as well as Internet sources. The descriptive method is used to explain concepts and characteristics of Serbia's transition. Survey methodology is used to survey the citizens' opinion on Serbia's EU accession.

Keywords: *Serbia, European Union, integration, association, membership*

POVEZANOST KARAKTERISTIKA AFEKTIVNE VEZANOSTI, DIMENZIJA LIČNOSTI I IZBORA MJESTA STUDIRANJA KOD STUDENATA UNIVERZITETA U BANJOJ LUCI

Miloš Pralica i Gordana Ružić

*Univerzitet u Banjoj Luci
Filozofski fakultet
ruzicg@yahoo.com*

Apstrakt

Postoji veliki broj istraživanja koja su se bavila povezanosti karakteristika afektivne vezanosti i adaptacije na novu sredinu (Lapsley & Edge, 2002; Mattanah, Hancock, & Brand, 2004; Leondari & Kiosseoglou, 1998), takođe povezanosti dimenzija ličnosti i školskog i poslovnog uspjeha, među kojima i sposobnost prilagođavanja novoj radnoj sredini (Thoresen, Bliese, Bradley, & Thoresen, 2004). Međutim, poređenje koje nije rađeno tako često i nije prisutno u dostupnoj literaturi, a kojim se mi bavimo jeste relacija dimenzija afektivne vezanosti i osobina ličnosti ispitanika koji su napustili svoju sigurnu bazu (roditeljski dom) i započeli studije u novoj sredini, te onih koji studiraju i žive u istom gradu. U istraživanju je učestvovalo 320 ispitanika, blokovanih po polu i mjestu studiranja/življenja. Ispitanici su bili studenti I i IV godine studija na Univerzitetu u Banjoj Luci. Korištene su skale: UPIPAV-R (Hanak, 2004), HEXACO-60 (Lee & Ashton 2008), te upitnik demografskih podataka. Poređenje dimenzija ličnosti od interesa i dimenzija afektivne vezanosti kod ispitanika rođenih van i u gradu studiranja nije pokazalo statistički značajnu razliku ni po jednoj dimenziji. Ono što je potencijalni prostor za buduće istraživače jeste poređenje studenata koji žive u studentskim domovima, onih koji žive u privatnom smještaju i koji žive u roditeljskom domu, po dimenzijama ličnosti i afektivne vezanosti.

Ključne riječi: Afektivna vezanost, dimenzije ličnosti, mjesto studiranja

POJAM AFEKTIVNE VEZANOSTI

Pojam afektivne vezanosti je u psihološku nauku uveo Džon Boulbi i, prema Holmsu (2004; prema Stefanović Stanojević, 2011), u svom originalnom značenju odnosio se na emocionalnu vezu koja se uspostavlja između majke i djeteta i traje čitav život, a takođe i kao psihološka veza između dvoje ljudi. Ova veza, prema Boulbiju (1958; prema Stefanović Stanojević, 2010) je trajna i često snažno oblikuje pojedinca. Osnovne obrasce afektivne vezanosti koji se formiraju kod djece (A – nesigurni/izbjegavajući, B – sigurni, C – nesigurni/ambivalentni) je ustanovila Meri Ejnsvort tokom sprovođenja *Baltimore projekta* i korištenja poznate tehnike *Strane situacije* (Ainsworth & Witting, 1959; prema Stefanović Stanojević, 2011). Kasnije je istraživanjem utvrđen i dodat još jedan obrazac, označen kao dezorijentisani (Main i Solomon, 1990; prema Stefanović Stanojević, 2010). Ovi tipovi afektivne vezanosti perzistiraju zahvaljujući održavanju unutrašnjeg radnog modela sebe i drugih, te u odraslom dobu odgovarajući obrasci su:

Ds (Nesigurna/izbjegavajuća afektivna vezanost)

F (Sigurna afektivna vezanost)

E (Nesigurna/preokupirana afektivna vezanost)

U/d (Nesigurna/dezorganizovana afektivna vezanost)

Dok osobe koje su sigurno vezane tipično pokazuju samopouzdanje, autonomiju i spremnost za rast i razvoj, osobe koje dimenzionalno spadaju u nesigurno vezane pokazuju tipično maladaptivne karakteristike: *Izbjegavajući* su kruti, odbrambeno nastrojani i teže materijalnom dobitku, *preokupirani* su nesamostalni i „ljepljivi“, bore se za pažnju bližnjih i često se osjećaju povrijeđenim bez razloga, dok *dezorganizovani* teže kontroli u cilju zaštite sebe, iako će se u većini situacija (osim u izuzetno stresnim) ponašati kao jedan od prethodna tri obrasca (Stefanović Stanojević, 2010).

Kako će se afektivna vezanost osobe ispoljavati, to jest karakteristike koje vrste vezanosti će biti uočljive, zavisi od konstrukta *sigurne baze*. Ovaj konstrukt se u ranom dječijem periodu odnosi na to da je roditelj za dijete mjesto sigurnosti od kojeg polazi u istraživanje okoline. Pritom, ukoliko se u okolini pojavi stimulus koji dijete percipira kao prijatnu, dijete će se brzo vratiti u svoju sigurnu bazu, kod majke, gdje će se umiriti i onda nastaviti istraživanje okoline. Prisustvo sigurne baze, za koje dijete zna da će mu pružiti sigurnost i zaštitu, predstavlja osnov za formiranje sigurno vezane osobe, i obratno, figura afektivne vezanosti koja je nesigurna, to jest ne pruža neophodnu zaštitu, ili to ne radi konstantno i ade-

kvatno, može dovesti do formiranja nesigurno vezane osobe (Stefanović Stanojević, 2010).

U periodu djetinjstva, istraživanje okoline podrazumijeva fizičku okolinu. Međutim, sa odrastanjem i ulaskom u adolescentski i rani odrasli period života, ovo istraživanje dobija drugačije karakteristike, kroz kognitivnu eksploraciju i težnju ka razvoju nezavisnosti od roditelja (Allen, Hauser, Bell, & O'Connor, 1994). U tom smislu, osobe koje su sigurno vezane, održavaju blizak odnos sa roditeljima, koji istovremeno omogućava ispunjenje potreba za samostalnošću i napredovanjem u novoj sredini (Allen & Land, 1999). Stoga stabilna sigurna baza i sigurna afektivna vezanost predstavljaju osnov da se proces osamostaljenja i građenja autonomije desi (Weiss, 1982). Sigurnost u sebe da naprave korak ka autonomiji proizilazi upravo iz sigurne baze i sigurne afektivne vezanosti građene tokom odrastanja (Allen et al., 2003).

Još jedan koncept koji poprima novi kvalitet u kasnom adolescentnom i ranom odraslom periodu je separacioni protest, gdje se zahvaljujući razvoju sposobnosti apstraktnog i hipotetičko-deduktivnog mišljenja (Piaget i Inhelder, 1978; prema Jerković & Zotović, 2010) osoba susreće sa separacijom u novom vidu, kroz odvajanje od roditelja. Anksioznost povodom separacije i osamostaljivanja se može povezati sa novim zahtjevima kao što su finansijska samostalnost i zrelost, i sa druge strane, starenjem i potencijalnom smrću osoba koje su figure vezivanja, gdje opet sistem afektivne vezanosti igra značajnu ulogu u pravilnom nošenju sa situacijom (Allen i Land, 1999).

Sve prethodno izloženo govori u prilog ideji da karakteristike afektivne vezanosti imaju uticaja na spremnost pojedinca na osamostaljenje i razvoj autonomije. Kao što je u prethodnim pasusima izloženo, osobe koje su sigurno vezane za primarne figure vezivanja znaju da imaju mogućnost da se vrate svojoj sigurnoj bazi, zbog čega je separaciona anksioznost niža, a oni su spremniji za istraživanje (ovaj put kognitivno-emocionalno) svoje okoline i samostalan život. Međutim, posmatranje procesa osamostaljenja samo kroz dimenziju afektivne vezanosti nije dovoljno, te ćemo stoga u ovom radu razmotriti i karakteristike ličnosti.

POJAM LIČNOSTI I MODEL LIČNOSTI U OVOM ISTRAŽIVANJU

Struktura ličnosti takođe igra važnu ulogu u razumijevanju procesa koji se događaju kod mladih osoba u ključnim trenucima građenja sopstvene

autonomije i spremnosti na to.

Proučavanje strukture i dinamike ličnosti je bila preokupacija psihologije od njenog postanka, od psihoanalitičkog i kognitivnih pristupa, sve do psihologije individualnih razlika. Kroz razvoj psihologije individualnih razlika, pristupilo se rješavanju brojnih praktičnih problema i razumijevanju različitih pojava, akademskog postignuća, izbora poziva, rizičnog ponašanja i drugih (Smederevac i Mitrović, 2006). Dominantni pristup objašnjenju ličnosti danas jeste leksički model prema kojem je struktura ličnosti objašnjena preko pet velikih faktora: Ekstraverzija, Otvorenost ka iskustvu, Savjesnost, Prijatnost i Emocionalna stabilnost. Postoje određene varijacije u nazivu ovih faktora, ali u suštini svi oni se odnose na iste konstrukte. Svi ovi faktori su ekstrahovani nakon izvođenja leksičkih studija na engleskom govornom području (McCrae & John, 1992). Ovaj model su u svojim istraživanjima prihvatili i McCrae i Costa, dopunili svoj prvobitni trofaktorski model, te kreirali vrlo raširen model ličnosti sa pet faktora (McCrae & Costa, 1989). Novija istraživanja strukture ličnosti kroz leksičke studije, sprovedena na više svjetskih jezika (između ostalog i na hrvatskom), pokazuju postojanje šestofaktorskog modela, sa jednim faktorom više.

Ekstraverzija, Savjesnost i Otvorenost ka iskustvu u šestofaktorskom modelu korespondiraju faktorima u petofaktorskom modelu. Emocionalnost i Prijatnost su faktori koji se ne preklapaju u potpunosti sa istoimenim faktorima petofaktorskog modela. Novi faktor u ovom modelu jeste faktor Iskrenost-Poniznost. Ova nova struktura, pored empirijske potpore, pokazuje i određene teorijske i praktične prednosti nad petofaktorskim modelom i korespondirajućim upitnicima (Ashton & Lee, 2009). U cilju provjere strukture ličnosti ispitanika u ovom istraživanju, biće iskorišten upravo upitnik koji koristi šestofaktorski model, da bi utvrdili povezanost faktora sa odlukama koje donose mladi ljudi u procesu (ne) osamostaljivanja.

ISTRAŽIVANJA AFEKTIVNE VEZANOSTI I STRUKTURE LIČNOSTI RELEVANTNA ZA OVAJ RAD

Prethodna istraživanja su utvrdila postojanje određenog uticaja koji karakteristike afektivne vezanosti imaju na prilagođavanje novoj sredini. Više istraživanja je pokazalo značaj sigurne afektivne vezanosti za adekvatno prilagođavanje novoj sredini studiranja, a sa druge strane, sabotirajući ulogu nesigurne vezanosti u istom procesu, te pojavu osjećanja anksi-

oznosti, krivice i ozlojeđenosti prema roditeljima (Lapsley & Edge, 2002; Mattanah, Hancock, & Brand, 2004; Leondari & Kiosseoglou, 1998), što u konačnici može spriječiti mladu osobu da započne proces separacije i osamostaljenja. Utvrđeno je da održavanje kontakta i komunikacija sa roditeljima kod sigurno vezanih osoba dovodi do boljeg podnošenja stresa i funkcionisanje u novoj sredini, te je efekat postojao i kod muških i ženskih ispitanika (Hiester, Nordstrom & Swenson, 2009). Takođe je utvrđeno da karakteristike sigurne afektivne vezanosti, kao dio šireg polja uticaja na kompetenciju u školovanju i kao jedan aspekt sposobnosti prilagođavanja, pomaže kao zaštita ili kao kompenzacija u tranziciji tokom studiranja i preuzimanja akademskih uloga kod pojedinaca koji ga imaju (Fass & Tubman, 2002). Što se tiče spektra nesigurne afektivne vezanosti, Wei, Russell i Zakalik (2005) su pokazali da osobe koje pokazuju karakteristike izbjegavajuće vezanosti, kroz medijator u vidu slabe želje za dijeljenjem ličnih informacija sa drugima po odlasku na fakultet dovode sebe do usamljenosti i depresije, dok preokupirani sebe u istim uslovima u istu situaciju dovode kroz slabu sposobnost komunikacije (Wei, Russell, & Zakalik, 2005). Istraživanja su i pokazala da po odlasku na fakultet vid komunikacije sa roditeljima može da odrazi vrstu afektivne vezanosti, pa su osobe koje su intimnije sa roditeljima, sigurno vezane i sa osjećajem podrške osobe koje razgovaraju sa roditeljima telefonski, dok oni koji koriste društvene mreže za komunikaciju pokazuju veće nivoe konflikta sa roditeljima i usamljenosti, te spadaju u spektar nesigurne afektivne vezanosti (Gentzler, Oberhauer, Westerman, Nadorf, 2011).

Sva navedena istraživanja se odnose na adaptaciju pojedinaca koji su se našli u novoj akademskoj sredini i povezanosti adaptacija sa dimenzijama afektivne vezanosti. Osobe koje su sigurno vezane se generalno lakše prilagođavaju novoj sredini, imaju manje stresnih reakcija, anksioznosti, te manje depresivnih epizoda, dok osobe koje su nesigurno vezane pokazuju suprotne tendencije. Imajući u vidu ovakve nalaze, postavlja se pitanje od važnosti za ovaj rad, kakve karakteristike afektivne vezanosti pokazuju oni koji nisu promijenili sredinu u toku studija te i dalje žive sa roditeljima. Ono što nas interesuje jeste upravo razlika koju se nadamo da ćemo dobiti u karakteristikama afektivne vezanosti osoba koje studiraju van matičnog grada, te su stoga trajno promijenili mjesto boravka i ostvarili djelimičnu samostalnost od roditelja, i osoba koje su odlučile da tokom studija žive u porodičnom domu.

U oblasti ličnosti izvedeno je mnogo istraživanja u kojima je korišten leksički model velikih pet osobina, te je ispitivana njihova povezanost sa

uspjehom na radnom mjestu i školskom uspjehu. U svom istraživanju, Thoresen i sar. su utvrdili kao značajne faktore za sveukupan uspjeh na radnom mjestu, *otvorenost ka iskustvu i saradljivost*, na uzorku koji su činili radnici suočeni sa novim radnim zadacima na svom poslu, dakle u novoj situaciji (Thoresen, Bliese, Bradley, & Thoresen, 2004). Istraživanja Rothmanna i Coetzera se bavilo sličnim pitanjem, dakle povezanošću karakteristika ličnosti i uspjeha na poslu, te su se u njihovom istraživanju kao značajni prediktori pokazali *otvorenost ka iskustvu, saradljivost, te emocionalna stabilnost* (Rothmann & Coetzer, 2003). U meta-analitičkoj studiji koju su sproveli Barrick i Mount (1991), a koja se bavila povezanošću faktora ličnosti sa tri kriterija uspjeha na radnom mjestu (od kojih je za nas značajan spretnost na obuci) na pet različitih poslova (visokoobrazovani kadar, policajci, prodavači, menadžeri i radnici sa nižim stručnim spremama). Od posebnog interesa su nam rezultati vezani za spretnost u procesu obuke, pošto podrazumijevaju snalaženje u novim i nepoznatim situacijama, te je utvrđena povezanost ovog kriterija *sa estraverzijom i otvorenosti ka iskustvu* (Barrick & Mount, 1991). U svojoj meta-analitičkoj studiji, Salgado je na uzorku radova iz Evrope utvrdio da je kriterij spretnosti tokom obuke, slično kao u prethodnoj studiji, povezan sa *otvorenošću ka iskustvu*. Takođe je, za razliku od Berricka i Mounta, kao drugi značajan faktor utvrdio *saradljivost* (Salgado, 1997). Istraživanja osobina ličnosti kao prediktora uspjeha u školovanju su pokazala određena podudaranja u svojim nalazima, te je utvrđeno da rezultati vezani za osobinu *savjesnost* predstavljaju dobar prediktor uspjeha na testovima (Conard, 2006; Furnham, Eracleous, & Chamorro-Premuzic, 2009; Nofle & Robins, 2007). Pored pojedinačnih radova koji pokazuju ovakav trend, meta-analiza istraživanja rađenih u ovoj oblasti, koju je sproveo Poropat (2009) na kumulativnom uzorku od preko 70 000 ispitanika, pokazala je da su *savjesnost, otvorenost ka iskustvu i prijatnost* korelirani sa uspjehom u školovanju, a korelacija savjesnosti i uspjeha u školovanju je pokazala visoku nezavisnost od učinka inteligencije (Poropat, 2009).

Gledano u globalu, veliki broj istraživanja ličnosti je rađen sa ciljem predviđanja učinka na poslu i uspjeha u školovanju, te se mogu izvesti određeni zaključci korisni za ovo istraživanje. Istraživanja vezana za predviđanje uspjeha na radnom mjestu, pogotovo u novim situacijama (kao što je npr. obuka za rad) pokazala su da je *otvorenost ka iskustvu* prediktor koji se izdvaja u svakom od njih. Što se tiče istraživanja u oblasti školskog uspjeha, osobina *savjesnosti* je ona koja se izdvaja od ostalih. U kontekstu ovog rada, ono što možemo ekstrahovati iz prethodnih istraživanja jeste

da razlog za ostanak u svom gradu ili za promjenu sredine i studiranje u drugom gradu može da se procjeni sa određenim stepenom sigurnosti pomoću osobine *otvorenosti ka iskustvu*, pri čemu ćemo posebnu pažnju posvetiti ovoj osobini. Druga osobina koja je pokazala određeni efekat te je stoga treba detaljnije analizirati je *ekstraverzija*. Istraživanja ličnosti na studentskoj populaciji su, kao što je navedeno, uglavnom rađena vezano za predviđanje školskog uspjeha. Ono što je naš interes u ovom istraživanju, jeste kako struktura ličnosti i određeni faktori uopšte dovode do odluke koja je životna prekretnica, a to je odlazak u drugi grad. Važno je napomenuti da je većina istraživanja u ovoj oblasti rađena u okviru modela pet faktora, međutim, budući da su korelacije ovih pet faktora sa korenspondirajućim faktorima HEXACO upitnika relativno visoke, možemo sa određenim stepenom sigurnosti tvrditi da su rezultati transferabilni na naša očekivanja koja ćemo provjeriti upravo pomoću HEXACO upitnika.

PROBLEM I HIPOTEZE

U prošlim istraživanjima možemo uočiti određene interesantne rezultate koje se tiču povezanosti karakteristika afektivne vezanosti i adaptacije na novu sredinu. Takođe, istraživanja povezanosti ličnosti i školskog i poslovnog uspjeha (među kojima i sposobnost prilagođavanja novoj radnoj sredini) su mnogobrojna, i donijela su mnoge zanimljive rezultate, kao što je navedeno ranije. Ono što nedostaje jeste upravo mogućnost ispitivanja relacija dimenzija afektivne vezanosti i osobina ličnosti ispitanika koji su napravili kritični korak i napustili svoju sigurnu bazu (roditeljski dom) i započeli studij u novoj sredini, te onih koji taj korak još nisu učinili. Ovo poređenje nije rađeno tako često i nije prisutno u dostupnoj literaturi, te smo se stoga odlučili da to bude problem ovog istraživanja. Na osnovu analize prethodnih podataka i problema istraživanja, postavljamo sljedeće hipoteze:

H1

a) Visoki skorovi na faktoru otvorenost će biti karakteristični za osobe koje su se odselile u drugi grad da studiraju, dok će za osobe koje studiraju u svom gradu skorovi biti suprotni.

b) Visoki skorovi na faktoru ekstraverzija će biti karakteristični za osobe koje su se odselile u drugi grad da studiraju, dok će za osobe koje studiraju u svom gradu skorovi biti suprotni.

c) Niski skorovi na faktoru emocionalnost će biti karakteristični za osobe koje su se odselile u drugi grad da studiraju, dok će za osobe koje studiraju

u svom gradu skorovi biti suprotni.

H2: Osobe sa karakteristikama sigurne afektivne vezanosti će biti brojnije u uzorku ispitanika koji su se odeselili u drugi grad da studiraju, dok će osobe sa karakteristikama nesigurne afektivne vezanosti biti brojnije u uzorku ispitanika koji su ostali da studiraju u svom gradu.

Pored ovih hipoteza, predlažemo i nultu hipotezu vezanu za razlike između obrazaca afektivne vezanosti po dimenzijama ličnosti, u cilju eksploracije prirode tog odnosa:

H3: Ne postoji razlika između obrazaca afektivne vezanosti po dimenzijama ličnosti: ekstraverzije, emocionalnosti, otvorenosti ka iskustvu, iskrenosti, savjesnosti i prijatnosti.

METOD

Nacrt istraživanja:

Varijable u ovom istraživanju su:

1. *Karakteristike afektivne vezanosti.* Varijabla je mjera sa dvojakom prirodom: numeričkog tipa, izražena preko postignuća na 7 dimenzija afektivne vezanosti. Rezultate na ovoj varijabli je takođe moguće izraziti kategorički, preko osnovna 4 (ili 3, zavisno od rezultata klaster analize) modaliteta afektivne vezanosti.
2. *Karakteristike ličnosti.* Varijabla je numerička, izražena preko 6 dimenzija koje obrazuju 6 osnovnih faktora ličnosti (Emocionalnost, Ekstraverzija, Otvorenost ka iskustvu, Savjesnost, Prijatnost i Iskrenost-Poniznost).
3. *Mjesto studiranja.* Ova varijabla ima dva nivoa, studira u svome gradu ili studira u drugom gradu. Podaci o ovoj varijabli se dobijaju od ispitanika prilikom popunjavanja upitnika.

Uzorak: U istraživanju je učestvovalo 320 ispitanika, blokovanih po polu. Uzorak u istraživanju je bio prigodan. Ispitanici su bili studenti I i IV godine studija na Univerzitetu u Banjoj Luci. Polovina ispitanika su bili studenti koji su ostali studirati u svome gradu – Banjoj Luci, a druga polovina studenata koji su napustili svoj rodni grad te otišli studirati u drugi grad – Banju Luku. Da bi se utvrdila minimalna veličina uzorka potrebna za istraživanje, sprovedena je analiza snage testa, u softveru G*Power3.1 (Faul, Erdfelder, Buchner, & Lang, 2009). Za MANOVA test sa 2 grupe, efekat srednje veličine (0.15) može se naći sa 126 ispitanika, sa statističkom snagom od 0.8, odnosno 196 ispitanika sa statističkom snagom od 0.95. Za MANOVA test sa 4 grupe, efekat srednje veličine (0.15) može

se naći sa 128 ispitanika, sa statističkom snagom od 0.8, odnosno 196 ispitanika sa statističkom snagom od 0.95.

Instrumenti: U istraživanju je korišten inventar ličnosti HEXACO-60, upitnik za procenu afektivnog vezivanja kod odraslih i adolescenata UPI-PAV-R i upitnik sa demografskim podacima. Upitnici su kompletirani u jednu formu i popunjavani ručno ili elektronski.

HEXACO-60 upitnik je upitnik kojim se procjenjuju crte ličnosti zasnovan na leksičkim studijama crta ličnosti (slično kao i NEO-PI upitnici i njihove varijante). Dimenzije koje mjeri HEXACO su redom: *Iskrenost-Poniznost (H)*, *Emocionalnost (E)*, *Ekstraverzija (X)*, *Saradljivost (A)*, *Savjesnost (C)* i *Otvorenost ka iskustvu (O)*. Ova verzija upitnika sadrži 60 ajtema i predstavlja skraćenu verziju upitnika HEXACO-PI-R koji sadrži 100 ajtema. Napravljen je u cilju što efikasnije i pouzdanije procjene ličnosti u što kraćem vremenskom periodu. Ashton i Lee su na uzorcima studentske i odrasle populacije utvrdili da upitnik pokazuje visoku unutrašnju pouzdanost na mjerenim uzorcima (.73 do .80 za studente i .77 do .80 za odrasle, uz interajtemsku korelaciju koja se kreće od .25 do .29 za studentski uzorak i .21 do .28 za odrasli uzorak). Ni u jednom uzorku korelacije između skala dimenzija nisu bile veće od .30 i korelacija dijelova cjeline između HEXACO-60 i korespondirajućih dijelova HEXACO-PI-R (koji sadrži 200 ajtema) iznosila je .91 do .94 za studente, a .89 do .93 za odrasle. Takođe je pokazano da računski dobijena faktorska struktura 6 faktora na HEXACO-60 korelira sa na isti način dobijenom strukturom faktora kod HEXACO-PI-R u vrijednostima od .87 do .93 za studente i .97 do .92 za odrasle. Upitnik je pokazao visoku korelaciju dimenzija Ekstraverzije, Savjesnosti i Otvorenosti ka iskustvu sa korespondirajućim dimenzijama NEO-FFI upitnika, srednje visoku korelaciju između Emotivnosti HEXACO-60 i Neuroticizma, srednje visoku korelaciju dimenzija Saradljivosti kod oba upitnika i nisku korelaciju dimenzije Iskrenosti-Poniznosti HEXACO-60 upitnika sa Saradljivošću NEO-FFI (Ashton i Lee, 2009). Ovakve psihometrijske karakteristike testa su nam značajne zbog poređenja rezultata istraživanja sa prethodnim radovima u kojima su korišteni NEO-FFI, NEO-PI-R i srodni upitnici procjene ličnosti iz petofaktorskog modela.

Što se tiče upitnika UPIPAV-R, koji ispituje karakteristike afektivne vezanosti, instrument sadrži 6 skala procjene afektivne vezanosti: strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti, idealizacija roditelja, nerazriješena porodična traumatizacija, negativni model selfa, negativni model drugih, korišćenje spoljašnje baze sigurnosti. Instrument je konstruisan u cilju inte-

grisanja dva osnovna pristupa u ispitivanju afektivne vezanosti: razvojno-klinički i socijalno-personološki pristup, te prevazilaženju nedostataka oba pristupa (zahtjevnost primjene AAI u okviru razvojno-kliničkog i najčešće ograničenost na procjenu partnerskih odnosa, te puku kategorizaciju stilova afektivne vezanosti kod socijalno-persološkog pristupa). Stoga je UPIPAV konstruisan sa namjerom lake primjene i procjene, te mogućnošću pružanja informacija o nekim bitnim karakteristikama afektivne vezanosti, a ne samo mjerenju prethodno utvrđenih kategorija. U procesu provjere metrijskih karakteristika testa utvrđeno je da upitnik ima zadovoljavajuću pouzdanost, visoku reprezentativnost i srednju ili visoku homogenost (Hanak, 2004).

Upitnik sa demografskim podacima će činiti pitanja otvorenog tipa vezana za mjesto rođenja i odrastanja, pitanja vezana za trenutno mjesto studiranja, pitanje vezano za pol, te pitanje vezano za godinu studija.

Postupak: U dogovoru sa profesorima ili predstavnicima prve i četvrte godine fakulteta na Univerzitetu u Banjoj Luci smo dolazili na nastavu i dijelili upitnike. Ukratko smo objasnili o čemu se radi u istraživanju i pitali za pristanak prisutnih da učestvuju u njemu. Ispitanicima je objašnjeno kako se popunjava upitnik i ukazano na njihova prava da prekinu popunjavanje u bilo kojem trenutku ukoliko se ne osjećaju ugodno, da pitaju šta im nije jasno u bilo kojem trenutku, te da će se njihovi podaci koristiti samo u svrhu istraživanja. Takođe, upitnik je postavljen i na onlajn platformu društvenih mreža i na taj način je dobijen dio ispitanika (47).

Statistička analiza: U analizi su prvo utvrđeni deskriptivni statistički podaci. Statistika zaključivanja je uključivala više postupaka. Analiza podataka dobijenih upitnicima je izvedena tehnikom t-testa za numeričke varijable dimenzija afektivne vezanosti i dimenzija ličnosti i varijablu „mjesto rođenja“, gdje su grupa ispitanika koje su rođene i odrasle van grada studiranja i grupa koja studira u gradu u kom je odrasla, poređene po ovim varijablama. Ista provjera je izvršena postupkom multivarijacione analize varijanse (MANOVA).

REZULTATI I DISKUSIJA

Deskriptivni statistički podaci

Ispitanike u uzorku su činili studenti Univerziteta u Banjoj Luci, njih ukupno 320. Od tog broja 160 ispitanika su bili studenti prve godine, a 160 ispitanika studenti četvrte godine studija.

Studenti su bili blokovani i po gradu iz kojeg su došli na studij (ili u

kojem su ostali da studiraju). Studenti koji su došli iz drugih gradova i opština da studiraju u Banju Luku su činili polovinu uzorka, tačnije 160 studenata. Drugu polovinu studenata su činili oni koji su odrasli u Banja Luci i koji su ostali i da studiraju u tom gradu.

Polna distribucija ispitanika je bila podjednaka, 160 ispitanika je bilo ženskog, 160 muškog pola.

Pregledom deskriptivnih podataka vezanih za dimenzije ličnosti utvrđene su i karakteristike ličnosti ispitanika u uzorku. Dimenzija Iskrenost-poniznost ima aritmetičku sredinu $M=3.50$, što ukazuje na blago povišeni rezultat na ovoj dimenziji. Standardna devijacija za ovu dimenziju iznosi $SD=.70$. Vrijednosti skjunisa (-.15) i kurtozisa (-.38) ukazuju na distribuciju koja je blago pomjerena na desnu stranu, ka višim vrijednostima i blago spljoštena. Međutim, ove vrijednosti i pregled histograma ukazuju na distribuciju koja je približna normalnoj. Dimenzija prijatnosti u ovom uzorku ima aritmetički sredinu $M=3.02$ što ukazuje na vrijednosti koje odgovaraju srednjim. Vrijednost standardne devijacije iznosi $SD=.46$. Skjunis (-.18) i Kurtozis (.70) ukazuju na distribuciju blago pomjerenu ka desnoj strani i na gomilanje rezultata oko srednje vrijednosti sa nešto kraćim repovima. Slično kao i prethodna dimenzija, i ovdje distribucija ne odstupa od normalne u velikoj mjeri. Dimenzija savjesnosti ima aritmetičku sredinu $M=3.37$ i standardnu devijaciju $SD=.62$, sa rezultatima koji ukazuju na rezultate blago iznad prosjeka, što pokazuje i vrijednost skjunisa (-.15). Vrijednost kurtozisa (-.25) ukazuju na blago spljoštenu distribuciju, koja ipak ne odstupa od normalne. Dimenzija otvorenosti ka iskustvu ima aritmetičku sredinu $M=3.41$, dok je vrijednost standardne devijacije $SD=.76$ i slično kao prethodna dimenzija, rezultati su blago iznad prosječnih. Skjunis (-.80) i kurtozis (-.53) ukazuju na blago spljoštenu (sa nešto dužim repovima), ali normalnu distribuciju rezultata na ovoj dimenziji. Dimenzija emocionalnosti ima aritmetičku sredinu $M=3.10$ dok je vrijednost standardne devijacije $SD=.64$, te su rezultati na nivou prosjeka. Skjunis (-.23) i kurtozis (.20) ukazuju na nešto veće koncentrisanje rezultata oko prosjeka i distribuciju pomjerenu ka desnoj strani. Distribucija je približna normalnoj na ovoj dimenziji. Konačno, dimenzija ekstraverzije ima aritmetičku sredinu $M=3.35$, dok je vrijednost standardne devijacije $SD=.59$. Skjunis (-.32) i kurtozis (.45) ukazuju na distribuciju pomjerenu blago udesno i sa rezultatima koji se koncentrišu oko prosjeka, ali i distribuciju koja ne odstupa značajno od normalne.

	Minimum	Maksimum	M	SD	Skjurnis	Kurtozis
Iskrenost-pozitivnost	1.60	5.00	3.50	.71	-.15	-.39
Prijatnost	1.60	4.60	3.02	.46	-.18	.70
Savjesnost	1.70	5.00	3.38	.62	-.15	-.25
Otvorenost	1.44	5.00	3.40	.76	-.08	-.53
Emocionalnost	1.00	4.80	3.10	.64	-.23	.20
Ekstraverzija	1.10	4.90	3.35	.59	-.32	.45

Tabela 1. Deskriptivni podaci za osobine ličnosti

Analiza rezultata na dimenzijama afektivne vezanosti korištenim u upitniku UPIPAV-R dala je neke interesantne rezultate. Instrument UPIPAV-R je konstruiran tako da sve dimenzije, osim kapaciteta za mentalizaciju (KM) i korištenja spoljašnje baze sigurnosti (KSBS) kod sigurnog obrasca imaju niže vrijednosti (Hanak, 2004). Analiza srednjih vrijednosti na nivou uzorka je pokazala da su prosječni skorovi za KM i KSBS redom 49.44 i 55.55. Dimenzija „Strah od gubitka spoljašnje baze sigurnosti“ (SGSBS) je na nivou uzorka pokazala prosječne vrijednosti od 42.51, dimenzija „Nerazriješena porodična traumatizacija (NPT) je pokazala prosjek od 28,36, dimenzija „Negativni radni model sebe“ (NRMS) 32.18, dok je dimenzija „Regulacija bijesa“ (RB) pokazala prosjek na nivou uzorka od 33.49. Na dimenziji „Negativni radni model drugih“ (NRMD) na nivou uzorka nađen je prosječni skor 52.09.

	Minimum	Maksimum	M	SD	Skjunis	Kurtozis
KSBS	15	77	55.55	12.42	12.42	12.42
SGSBS	11	74	42.51	13.50	13.50	13.50
NPT	11	70	28.36	13.66	13.66	13.66
NRMS	11	71	32.18	12.04	12.04	12.04
NRMD	15	77	52.09	12.00	12.00	12.00
RB	12	69	33.49	11.71	11.72	11.71
KM	23	74	49.44	10.19	10.19	10.19

Tabela 2. Deskriptivni podaci za dimenzije afektivne vezanosti

Dalju analizu podataka vezanih za dimenzije afektivne vezanosti je predstavljalo rekodiranje dimenzija afektivne vezanosti u kategorije vrijednosti ispod skora 44 i vrijednosti skora 44 i više. Ono što je dobijeno ovom analizom jeste podatak da na dimenzijama KSBS i KM ispitanici procentualno daleko više spadaju u kategoriju „iznad skora 44“ što za ove dvije dimenzije ukazuje na sigurnu afektivnu vezanost. Što se tiče ostalih dimenzija, procentualno dominantni skorovi u kategoriji „ispod 44“ su na dimenzijama NPT, NRMS i RB, što opet ukazuje na sigurnu vezanost kod dominantnog procenta ispitanika. Jedino na dimenziji SGSBS ispitanici su procentualno raspoređeni približno jednako u kategorije „ispod i iznad skora 44“, dok su na dimenziji NRMD skorovi dominantno ispod 44, što je za ovu dimenziju indikator nesigurne vezanosti. Ako ovu konvencionalnu vrijednost uzmemo kao mjerilo, podaci nam ukazuju na uzorak ispitanika kod kojeg preovladavaju karakteristike sigurne afektivne vezanosti.

Detaljni podaci su predstavljeni u tabeli 3. Ipak, daleko bolji pokazatelj profila AV predstavlja kombinovanje dimenzija u klastere, što je i urađeno u analizi.

	KSBS	SGBS	NPT	NRMS	NRMD	RB	KM
Ukupno validnih				320			
Skor manji od 44	54	164	272	267	74	257	84
Procentualno	16.9%	51.2%	85.0%	83.4%	23.1%	80.3%	26.3%
Skor jednaki ili veći od 44	266	156	48	53	246	63	236
Procentualno	83.1%	48.8%	15.0%	16.6%	76.9%	19.7%	73.7%

Tabela 3. Procenat ispitanika sa skorom "iznad ili ispod 44" na dimenzijama afektivne vezanosti

Razlike između grupa na dimenzijama ličnosti

U cilju provjere prve hipoteze, izvršeno je poređenje grupa studenata koji studiraju u svom gradu, tj. koji nisu mijenjali mjesto boravka zbog početka fakulteta i onih koji su se odselili iz svojih gradova i opština da bi studirali u novoj sredini. Poređenje rezultata je izvršeno t-testom za nezavisne uzorke, gdje su ove dvije grupe studenata upoređene po dimenzijama otvorenosti ka iskustvu, ekstraverzije i emocionalnosti.

	Grad	N	AS	SD	Standardna greška
Otvorenost	Banja Luka	160	3.43	.75	.05
	Drugi gradovi	160	3.38	.76	.06
Emocionalnost	Banja Luka	160	3.07	.67	.05
	Drugi gradovi	160	3.11	.61	.04

Ekstraverzija	Banja Luka	160	3.32	.62	.05
	Drugi gradovi	160	3.37	.56	.04

Tabela 4. Deskriptivno poređenje grupa po dimenzijama ličnosti

Razlika između grupe studenata iz Banje Luke ($M=3.43$, $SD=.75$) i drugih gradova ($M=3.38$, $SD=.76$) na dimenziji otvorenosti ka iskustvu nije bila značajna; $t(318)=.548$, $p=.584$ (obostrano). Razlika između srednjih vrijednosti obilježja po grupama (prosječna razlika = $.046$, 95% CI: $-.12$ do $.21$) bila je vrlo mala (eta kvadrat = $.001$)

Razlika između grupe studenata iz Banje Luke ($M=3.07$, $SD=.67$) i drugih gradova (3.12 , $SD=.61$) na dimenziji emocionalnost takođe nije bila značajna; $t(318)=-.572$, $p=.567$ (obostrano). Razlika između srednjih vrijednosti obilježja po grupama (prosječna razlika = $-.41$, 95% CI: $-.18$ do $.10$) bila je vrlo mala (eta kvadrat = $.001$).

Razlika između grupe studenata iz Banje Luke ($M=3.33$, $SD=.62$) i drugih gradova (3.37 , $SD=.56$) na dimenziji ekstraverzije takođe nije bila značajna; $t(318)=-.67$, $p=.50$ (obostrano). Razlika između srednjih vrijednosti obilježja po grupama (prosječna razlika = $-.04$, 95% CI: $-.17$ do $.08$) bila je vrlo mala (eta kvadrat = $.001$).

	t	Df	p (obostrano)	Razlika između AS	95% sigurnost intervala raz- like	
					Donji	Gornji
Otvore- nost	.548	318	.58	.05	-.12	.21
Emociona- lnost	-.572	318	.56	.41	-.18	.10
Ekstraver- zija	-.671	318	.50	.04	-.17	.08

Tabela 5. Rezultati t-testa za dimenzije ličnosti

Hipoteza jedan je takođe ispitana pomoću tehnike multivarijacione analize varijanse, te su istražene razlike između studenata koji su se došli u novi grad na studije i studenata koji studiraju u svom gradu, po karakteristikama ličnosti. Upotrebjeno je šest zavisnih varijabli: Iskrenost, Savjesnost, Prijatnost, Emocionalnost, Ekstraverzija i Otvorenost. Nezavisna varijabla bile su dvije opisane grupe studenata. Preliminarnim ispitivanjem provjerene su pretpostavke o normalnosti, linearnosti,

univarijacionim i multivarijacionim netipičnim tačkama, homogenosti matrica varijanse kovarijanse i multikolinearnosti; ozbiljnije narušavanje pretpostavki nije primijećeno.

Razlika između studenata u pogledu kombinacije zavisnih varijabli nije bila statistički značajna, $F(6.313) = 1.242$, $p = .284$; Vilksov $\lambda = .977$; parcijalni eta kvadrat = .023. Takođe su razmotreni rezultati zavisnih varijabli zasebno. Razlika koja je dosegla statističku značajnost (uz po Bonferoniju prilagođen nivo Alfa od .017), bila je na dimenziji Prijatnosti, $F(1.318) = 4.474$, $p = .04$, parcijalni eta kvadrat = 0.014. Kod ostalih dimenzija nije bilo statistički značajne razlike između grupa.

Istraživanja koja su specifično vezana za temu promjene sredine u cilju studiranja, nisu tako česta i na njih nismo uspjeli naići da bismo sa njima uporedili rezultate svojih istraživanja. Ipak, veliki broj istraživanja je rađen o oblasti uspješnosti na novom poslu i uspjeha tokom školovanja. Pregled ovih istraživanja je predstavljen u teorijsko-empirijskom uvodu ovog rada. Uglavnom se svi istraživači slažu da razliku u oblasti uspješnosti u akademskom i poslovnom smislu čine, između ostalog, dimenzije otvorenosti ka iskustvu, ekstraverzije i neuroticizma (npr. Barrick and Mount, 1991; Rothmann and Coetzer, 2003; Poropat, 2009). Pored istraživanja koja povezuju spremnost na rizike sa osobinama ličnosti, takođe bi mogla biti upoređena sa našom temom, s obzirom da napuštanje porodičnog doma i započinjanje samostalnog života u novom gradu uz studiranje, spremnost osobe na rizik. U ovoj oblasti, više istraživanja je rađeno u oblasti preduzetništva, gdje je nađeno da preduzetnici pokazuju više skorove na dimenzijama ekstraverzije i otvorenosti ka iskustvu, a niže skorove na dimenziji neuroticizma (npr. March and Shapira, 1987; Zhao and Seibert, 2006; Zhao, Seibert and Lumpkin, 2010). Generalno gledano, spremnost na rizikovanje se povezuje sa višim skorovima na dimenziji otvorenosti ka iskustvu i ekstraverzije, te niskim neuroticizmom, te je ovo karakteristično kako za studente, tako i mlade odrasle generalno (Zuckerman and Kuhlman, no date; Nicholson *et al.*, 2005; Weller & Tikir, 2010).

Rezultati dobijeni u ovom istraživanju odstupaju od prethodno izloženih. Ono što je dobijeno jeste da između studenata koji su iz svojih gradova otišli na studije u novi grad i onih koji su ostali studirati u svom gradu, ne postoji značajna razlika po dimenzijama ličnosti od interesa za ovo istraživanje (otvorenost ka iskustvu, ekstraverzija i emocionalnost). Razlozi za ovo mogu biti različiti. Prvi koji pada na pamet je zdravorazumski, a to je da ova promjena ne predstavlja rizik u tolikoj mjeri da bi zahtijevao grupe koje

se značajno razlikuju po karakteristikama ličnosti. Jednostavno, odlazak na studiranje ne mora da predstavlja iskustvo koje zahtijeva pretjeranu adaptaciju, prvenstveno zbog podrške koju država pruža studentima, ali i što geografska udaljenost Banje Luke (u kojoj su studenti iz našeg uzorka studirali) od drugih gradova u RS i BiH nije tolika da bi predstavljala prepreku povremenim odlascima kući, te je kulturološki gledano grad sličan ostalima u BiH, te ni dimenzija kulture ne zahtijeva adaptaciju na novu sredinu. Još jedan razlog može biti metodološke prirode, budući da je uzorak u istraživanju bio prigodan, što može uticati na rezultate analize i u nekim slučajevima skrivi pravi efekat. Nadalje, nije kontrolisana varijabla mjesta života za vrijeme studija kod studenata koji su se doselili u Banju Luku na studij. Ovo predstavlja propust jer postoji mogućnost da za studente koji mogu plaćati privatni smještaj ili imaju svoj stan ova promjena ne zahtijeva strukturu ličnosti spremnu na preuzimanje rizika i adaptiranje na novu situaciju, dok je ova struktura potrebija studentima koji žive u studentskom domu, budući da je to izražena promjena u odnosu na život kući.

Razlike između grupa na dimenzijama afektivne vezanosti

U cilju provjere druge hipoteze, izvršeno je poređenje grupa studenata koji studiraju u svom gradu, tj. koji nisu mijenjali mjesto boravka zbog početka fakulteta i onih koji su se odselili iz svojih gradova i opština da bi studirali u novoj sredini. Poređenje rezultata je izvršeno t-testom za nezavisne uzorke, gdje su ove dvije grupe studenata upoređene po dimenzijama afektivne vezanosti, tačnije, KSBS, SGSBS, NPT, NRMS, NRBD, RB, KM.

	Grad	N	Skor	SD	Standardna greška
KSBS	Banja Luka	160	54.98	12.70	1.00
	Drugi gradovi	160	56.13	12.14	.96
SGSBS	Banja Luka	160	41.57	14.03	1.10
	Drugi gradovi	160	43.45	12.92	1.02
NPT	Banja Luka	160	28.94	14.71	1.16
	Drugi gradovi	160	27.79	12.54	.99
NRMS	Banja Luka	160	32.17	12.77	1.01
	Drugi gradovi	160	32.20	11.29	.89
NRBD	Banja Luka	160	52.03	12.11	.95
	Drugi gradovi	160	52.15	11.93	.94
RB	Banja Luka	160	33.58	12.25	.96
	Drugi gradovi	160	33.40	11.19	.88
KM	Banja Luka	160	49.98	10.03	.79
	Drugi gradovi	160	48.90	10.35	.82

Tabela 6. Deskriptivno poređenje grupa po dimenzijama afektivne vezanosti

Isti postupak i parametri korišteni za poređenje grupa vezano za dimenzije ličnosti, korišteni su i za poređenje grupa vezano za dimenzije afektivne vezanosti. Kako je vidljivo u tabeli 7, razlike između studenata iz Banja Luke i drugih gradova (koji studiraju u Banjoj Luci) ni za jednu od dimenzija afektivne vezanosti nisu statistički značajne.

t-test za nezavisne uzorke (pretpostavka o jednakim varijansama)						
	t	df	p (obostrano)	Razlika između AS	95% sigurnost intervala razlike	
					Donji	Gornji
KSBS	-.828	318	.408	-1.15	-3.88	-3.88
SGSBS	-1.243	318	.215	-1.87	1.58	1.58
NPT	.752	318	.452	1.15	-4.84	-4.84
NRMS	-.019	318	.985	-.02	1.09	1.09
NRBD	-.084	318	.933	-.11	-1.85	-1.85
RB	.133	318	.894	.17	4.15	4.15
KM	.943	318	.346	1.07	-2.67	-2.67

Tabela 7. Rezultati t-testa za dimenzije afektivne vezanosti

Pored prve, i druga hipoteza je ponovo stavljena na test pomoću multivarijacione analize varijanse. Ispitane su razlike između studenata koji su se došli u novi grad na studije i studenata koji studiraju u svom gradu, po dimenzijama afektivne vezanosti. Upotrebljeno je sedam zavisnih varijabli: KSBS, SGSBS, NPT, NRMS, NRMD, RB, KM. Nezavisna varijabla bile su dvije opisane grupe studenata. Preliminarnim ispitivanjem provjerene su pretpostavke o normalnosti, linearnosti, univarijacionim i multivarijacionim netipičnim tačkama, homogenosti matrica varijanse kovarijanse i multikolinearnosti; ozbiljnije narušavanje pretpostavki nije primijećeno.

Razlika između studenata u pogledu kombinacije zavisnih varijabli nije bila statistički značajna, $F(7,312) = .500$, $p = .83$; Vilksov $\lambda = .989$; parcijalni eta kvadrat = .011. Takođe su razmotreni rezultati zavisnih varijabli zasebno i nijedna od varijabli nije pokazala statistički značajnu razliku između grupa po dimenzijama afektivne vezanosti.

Uticaj dimenzija i obrazaca afektivne vezanosti na prilagođavanje na nove situacije je bila tema više istraživanja. Neka od njih, slično kao i za dimenzije ličnosti, predstavljena su u uvodnom dijelu ovog rada. Ispitanici koji pokazuju karakteristike sigurne afektivne vezanosti su spremniji na promjenu sredine, osjećaju manje stresa i lakše se socijalno, akademski i

personalno prilagođavaju novoj situaciji. S druge strane, nesigurno vezani pojedinci će pri promjeni sredine imati više problema nego sigurno vezani, sa više negativnog afekta (Blustein *et al.*, 1991; Mattanah, Hancock and Brand, 2004).

Što se tiče ovog istraživanja, rezultati nisu u skladu sa prethodnim studijama. Očekivanja koja smo imali su bila da će grupa studenata koja se doselila iz drugih gradova u Banju Luku da studira biti značajno različita od grupe studenata koja studira u svom gradu, tj. Banjoj Luci, po dimenzijama afektivne vezanosti (te da će prva grupa imati više karakteristika sigurno vezanih nego druga grupa). Međutim, ovakvu razliku nismo dobili, te su rezultati pokazali da nikakva značajna razlika između grupa ne postoji kada su u pitanju dimenzije afektivne vezanosti.

Objašnjenje zašto je to tako možemo tražiti u istim aspektima kao i za dimenzije ličnosti. Dakle, Banja Luka kulturološki niti geografski nije toliko udaljena od prvobitnog mjesta života studenata, da bi se moglo reći da predstavlja drastičnu promjenu, zbog koje bi mogli očekivati da ćemo dobiti razlike na dispozicionom nivou između studenata pridošlih iz drugih sredina i onih koji studiraju u svom gradu. Još jedan razlog je metodološki i vezan je za prigodan uzorak, te kontrola mjesta života za vrijeme studija, koji bi mogli imati isti uticaj na ove rezultate kao i na razlike između grupa po dimenzijama ličnosti.

ZAKLJUČCI

U ovom istraživanju nastojali smo da provjerimo da li postoji razlika između studenata koji su odlučili da napuste svoje sredine i započnu studije u novom gradu i studenata koji su odlučili nastaviti živjeti u svom gradu i studirati tu. Ova tema je bila produkt ideje da je prva grupa, zbog svojih dispozicionih karakteristika i karakteristika afektivne vezanosti, spremnija na odvajanje koje podrazumijeva odlazak na fakultet, otvorenija za nova iskustva i tolerantnija na potencijalne frustracije koje bi došle sa odlaskom na studije, od druge grupe.

Ono što su rezultati analize pokazali jeste da ova razlika nije tako lako uhvatljiva. Zapravo, u uzorku studenata koji smo imali u ovom istraživanju, nije bilo razlika između jedne i druge grupe, ni po osobinama ličnosti od interesa, niti po dimenzijama afektivne vezanosti. Razlozi za to mogu biti različiti. Neki od njih su navedeni u diskusiji. Svi ovi razlozi predstavljaju ograničenja ove studije.

Ono što je potencijalni prostor za buduće istraživače jeste poređenje

studenta koji žive u studentskim domovima, onih koji žive u privatnom smještaju i koji žive u roditeljskom domu, po dimenzijama ličnosti i afektivne vezanosti. S obzirom na to da život u studentskom domu za mlade studente predstavlja veliki izazov, pogotovo u odnosu na roditeljski dom ili privatni smještaj, ovdje postoji mogućnost ispitivanja razlika između grupa po dimezijama od interesa. Takođe, potencijalna dodatna grupa za buduća istraživanja su pojedinci koji nisu upisali studije nakon srednje škole i koji su nastavili da žive u roditeljskom domu.

REFERENCE

- Ainsworth, M.D.S. & Witting, B. A. (1996). Attachment and exploratory behaviour of one year olds in a strange situation. In B.M. Foss (Eds.) *Determinants of infant behaviour*. (Vol. 4 ppl.129–173) London: Methuen.
- Allen JP, Hauser ST, Bell KL, ... Connor TG. Longitudinal assessment of autonomy and relatedness in adolescent-family interactions as predictors of adolescent ego development and self-esteem. *Child Development*. 1994;65:179–194. [PubMed]
- Allen JP, Land D. Attachment in adolescence. In: Cassidy J, Shaver PR, editors. *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications*. New York: Guilford Press; 1999. pp. 319–335.
- Allen, J. P., McElhaney, K. B., Land, D. J., Kuperminc, G. P., Moore, C. W., O’Beirne-Kelly, H., & Kilmer, S. L. (2003). A Secure Base in Adolescence: Markers of Attachment Security in the Mother–Adolescent Relationship. *Child Development*, 74(1), 292–307. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.t01-1-00536>
- Ashton, M. C., & Lee, K. (2009). The HEXACO-60: A short measure of the major dimensions of personality. *Journal of Personality Assessment*, 91(4), 340–345. <https://doi.org/10.1080/00223890902935878>
- Barrick, M. R., & Mount, M. K. (1991). The Big Five Personality Dimensions and Job Performance : A Meta Analysis. *Personnel Psychology*, 44(1), 1–26. <https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1991.tb00688.x>
- Bowlby, J. (1958). The nature of child’s tie to his mother. *International Journal of Psycho-Analysis*. 39, 350-373.
- Conard, M. A. (2006). Aptitude is not enough: How personality and behavior predict academic performance. *Journal of Research in Personality*, 40(3), 339–346. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2004.10.003>

- Fass, M. E., & Tubman, J. G. (2002). The influence of parental and peer attachment on college students' academic achievement. *Psychology in the Schools*, 39(5), 561–573. <https://doi.org/10.1002/pits.10050>
- Faul, F., Erdfelder, E., Buchner, A., & Lang, A.-G. (2009). Statistical power analyses using G* Power 3.1: Tests for correlation and regression analyses. *Behavior Research Methods*, 41(4), 1149–1160.
- Furnham, A., Eracleous, A., & Chamorro-Premuzic, T. (2009). Personality, motivation and job satisfaction: Hertzberg meets the Big Five. *Journal of Managerial Psychology*, 24(8), 765–779. <https://doi.org/10.1108/02683940910996789>
- Hanak, N. (2004). Konstruisanje novog instrumenta za procenu afektivnog vezivanja kod adolescenata i odraslih, 37(1), 123–142.
- Holmes, J. (2004) *John Bowlby & Attachment theory*, Routledge, London & New York.
- Jerković, Ivan i Zotović, Marija (2010). Razvojna Psihologija. Novi Sad: Futura publikacije.
- Lapsley Edge 2002 J couns Dev..pdf. (n.d.).
- Main, M. (1990). Cross-cultural studies of attachment organization: Recent studies, changing methodologies, and the concept of conditional strategies. *Human Development*, 33, 48-61.
- Marnie Hiester, Alicia Nordstrom, & Lisa M. Swenson. (2009). Stability and Change in Parental Attachment and Adjustment Outcomes During the First Semester Transition to College Life. *Journal of College Student Development*, 50(5), 521–538. <https://doi.org/10.1353/csd.0.0089>
- Mattanah, J. F., Hancock, G. R., & Brand, B. L. (2004). Parental Attachment, Separation-Individuation, and College Student Adjustment: A Structural Equation Analysis of Mediational Effects. *Journal of Counseling Psychology*, 51(2), 213–225. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.51.2.213>
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (1989). The structure of interpersonal traits: Wiggins's circumplex and the five-factor model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(4), 586–595. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.56.4.586>
- McCrae, R. R., & John, O. P. (1992). An Introduction to the Five-Factor Model and Its Applications. *Journal of Personality*, 60(2), 175–215. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.1992.tb00970.x>
- Noftle, E. E., & Robins, R. W. (2007). Personality Predictors of Academic Outcomes: Big Five Correlates of GPA and SAT Scores. *Journal*

- of Personality and Social Psychology*, 93(1), 116–130. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.93.1.116>
- Poropat, A. E. (2009). A Meta-Analysis of the Five-Factor Model of Personality and Academic Performance. *Psychological Bulletin*, 135(2), 322–338. <https://doi.org/10.1037/a0014996>
- Rothmann, S., & Coetzer, E. P. (2003). The big five personality dimensions and job performance. *SA Journal of Industrial Psychology*, 29(1), 68–74. <https://doi.org/10.4102/sajip.v29i1.88>
- Salgado, J. F. (1997). The Five Factor Model of Personality and Job Performance in the European Community. *Journal of Applied Psychology*, 82(1), 30–43. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.82.1.30>
- Smederevac, S. i Mitrović, D. (2006). Ličnost - metodi i modeli. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju
- Stefanović Stanojević Tatjana (2010). Afektivna vezanost, razvoj, modaliteti i procena. Filozofski fakultet u Nišu. Sceroprint. ISBN978 86 7379 218 7
- Thoresen, C. J., Bliese, P. D., Bradley, J. C., & Thoresen, J. D. (2004). The Big Five personality traits and individual job performance growth trajectories in maintenance and transitional job stages. *Journal of Applied Psychology*, 89(5), 835–853. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.89.5.835>
- Wei, M., Russell, D. W., & Zakalik, R. A. (2005). Adult attachment, social self-efficacy, self-disclosure, loneliness, and subsequent depression for freshman college students: A longitudinal study. *Journal of Counseling Psychology*, 52(4), 602–614. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.52.4.602>
- Weiss, R.S. (1982). Attachment in adult life. In C.M. Parkers & J. Stevenson-Hinde (1992). The place of attachment in human behaviour (pp171-184) New York: Basic Books.
- Weller, J. and Tikir, A. (2010). Predicting domain specific risk taking with the HEXACO personality structure. *Journal of Behavioural Decision Making* 24(2). 180–201.

CONNECTION BETWEEN AFFECTIVE ATTACHMENT, PERSONALITY DIMENSIONS AND CHOOSING A PLACE OF STUDY IN UNIVERSITY OF BANJA LUKA'S STUDENTS

Milos Pralica and Gordana Ruzic

*Faculty of Philosophy
University of Banja Luka
ruzicg@yahoo.com*

Abstract

There is a large body of studies dealing with the connection between the characteristics of attachment and adaptation to a new environment (Lapsley & Edge, 2002; Mattanah, Hancock, & Brand, 2004; Leondari & Kiosseoglou, 1998), and also the relationship between personality dimensions and school and business success with the ability to adapt to a new work environment (Thoresen, Bliese, Bradley, & Thoresen, 2004). However, a comparison that has not been done so often and is not present in the available literature, and which we are exploring here is the relation between dimensions of attachment and personality characteristics of respondents who left their secure base (parental home) and started studies in a new environment, as well as those who study and live in the same city. The survey included 320 respondents, sorted by sex and place of study / residence. Respondents were students of the 1st and 4th year of studies at the University of Banja Luka. The scales that were used were: UPIPAV-R (Hanak, 2004), HEXACO-60 (Lee & Ashton 2008), and demographic data questionnaire. Comparison of personality dimensions of interest and dimensions of affective attachment in subjects born outside and in the place of study did not show a statistically significant difference in any dimension. The potential area for future researchers is a comparison of students living in student dormitories, private accommodation and parental homes, by personality dimensions and affective attachment.

Keywords: *affective attachment, personality dimensions, place of study*

IGRA KAO DIO ŠKOLE

Eldar Ćerim

*Islamski pedagoški fakultet u Zenici
Univerzitet u Zenici*

elldar_cerim@live.com

Apstrakt: Didaktika nastave nije uvijek samo teorijsko iznalaženje i uopćavanje metodičkih principa, nego je i teorija i praksa u jednom, proces suglasja i dinamičnosti u realnim situacijama. U radu nastojati će se kroz teorijsku analizu i sintezu iznjedriti cjelokupnu sliku značaja igre za pojedinca i na koji način pojedinac ostvaruje svoje potencijale kroz igru. Značaj igre je kroz dječiju psihologiju i pedagogiju popularizirao primjenu iste, te postoje tendencije da igra bude aktivno uključena u odgojne svrhe, ali i u dijagnosticanju i kao terapijski element, kada je riječ o tkz. terapijskoj i dijagnostičkoj primjeni igre. Da li je nastavni plan i program onemogućio kreativnost prosvjetnih radnika, ograničavajući njihova nastojanja iznalaženja i istraživanja interesovanja djece i motivacijskih procesa, ali i razvojnih potencijala koji predstavljaju veliki kapital za društvo? Kroz pozitivan primjer iz prakse, koji je implementiran u radu, može se vidjeti jedan način primjene igre, dolazeći u kontakt sa živućim iskustvom susreta nastave i igre. Sve ovo bi trebalo poslužiti kao jedan vid osvještavanja prosvjetnih radnika, te odrednice za buduća planiranja strategije realizacije nastave kroz elemente igre.

Ključne riječi: odgojno-obrazovni proces, elementi igre, diferencijacija igranja, igrovni element

UVOD

Igra je značajno bila uključena u proces učenja djece mlađe dobi, i zauzima favorizovanu poziciju kao jedan od najproduktivnijih i najboljih načina učenja djece predškolske dobi. Međutim, ovim radom nastojimo eksplorativno doživjeti i donijeti relevantnu pretpostavku o tome na koji

način je igra involvirana u osnovnoškolsku prenosnicu obrazovanja jedne individue, i na koji način prosvjetni radnici koriste taj neiscrpní resurs. Kroz povezanost igre i osnovnoškolskog obrazovanja možemo donijeti i zaključak o tome koliko je ustvari važan resurs sama primjena igre, i koji elementi igre se mogu sistematski interpretirati i realizirati kao nezaobilazne komponente u realizaciji nastave. Također ćemo prikazati na koji način je jedna od osnovnih škola u Zenici iskoristila mogućnosti unutar nastavnog plana i programa, te sistematizirala i na jedan inovativan način nastoji odgojno-obrazovno djelovati kroz igru. Nastojanja ovog rada jesu osvještavanje prosvjetnih radnika, inkluzija svih učenika u tkz. igrovnu nastavu, te uputiti na glavna obilježja igre kao nastavne metode ili metode poučavanja. U prvom dijelu rada integrirana je eksplorativna teorijska sinteza i analiza značaja igre za afirmaciju i realizaciju jedne ličnosti.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA

Istraživanje igre kao dijela škole predstavlja sadašnji pregled i teorijsku analizu i sintezu različitih pristupa u razmatranju igre i beneficija koje donosi fenomen igranja za razvoj cjelokupne ličnosti, ali i direktno ćemo se susresti sa jednim vidom implementacije igre u nastavi kroz pozitivan primjer iz prakse jedne osnovnoškolske ustanove u Zenici, s ciljem upućivanja na način na koji se implementiraju elementi igre i kvalitet igre koji višestruko utiče na inovativno viđenje nastavnih metoda i sredstava. Kroz presjek različitih teorija igre utvrdit ćemo najvažnije elemente koji utiču na afirmaciju individue, te kroz diferencijaciju igre uvidit ćemo da se čovjek tokom čitavog života igra samo na različit način u različitim hronološkim dobima i karakteristikama igre za tu hronološku dob.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA

RAZVOJ INDIVIDUE POSREDSTVOM IGRE

Igra pojedincu pomaže u sazrijevanju ili maturaciji u jedinstveno biće s vlastitim identitetom. *Razvoj posmatramo kao dinamički proces u kojem se odvija stalna interakcija svih razvojnih komponenti koje usmjeravaju razvoj čovjeka kao individue* (Tahirović, 2016, str. 71). Igra pomaže razvoju djeteta u smislu napredovanja, usvajajući različita znanja i vještine

(Nikčević-Milković i sar., 2011, str. 108). Pojedinaac kroz igru razvija sve svoje razvojne aspekte (Ibid.):

a) *kognitivni* (igra zahtijeva rješavanje problema, planiranje, kritičko mišljenje, kreativnost, evaluaciju, intelektualnu radoznalost, heuristiku ili otkriće, smisao za humor, itd.),

b) *razvoj govora* (usvajanje jezičnih pravila i funkcija; igra je prostor verbalnih interakcija i snalaženja u njima; razvoj jezične kompetentnosti, itd.)

c) *socijalno-emocionalni* (razvoj slike o sebi; razvoj samopoštovanja, samokontrole, samoregulacije; razvoj motivacije, empatije)

d) *psihomotorni* (razvoj grube i fine motorike; razvoj muskulature, itd.) (Ibid., str. 108). Igra ima posebno značajnu ulogu kod djece s nedostacima u tjelesnom razvoju. S obzirom na to da je igra prirodni oblik učenja i razvoja djeteta, ona se treba koristiti, te na određen sistematski način igru treba uvesti kao metodičko-dikatkički postulat i elemente igre primijeniti u razvoju dječijih potencijala. Istraživanja učinkovitosti igre potvrdila su da je učenje kroz igru efikasnije od klasičnog načina poučavanja.

TJELESNI, KOGNITIVNI I EMOCIONALNI RAZVOJ

Od cjelokupnog razvoja čovjeka kao individue, u ovom slučaju razmatrati ćemo tri komponente razvoja osobe, i to tjelesni, kognitivni i emocionalni razvoj kroz teorije igre. Čovjek u svojoj egzistenciji stiče znanja i iskustva, razvija vještine i sposobnosti, djeluje kroz potrebe, motive i navike, i kao takav dijeli sa ostalim individuama podstičuće razvojne elemente koji aktualiziraju i ažuriraju njegovu ličnost, duh i tijelo. Polazište ove diskusije o komponentama razvoja i teorijama igre jeste da je razvoj individualan proces i da različiti faktori utiču na njega iz mikro ali i makro okruženja.

Tjelesni razvoj je na različite načine podržan od strane igre. Razvijanje fine i grube motorike se upravo događa posredstvom igre, iako različiti autori na različite načine definiraju igru, te je shodno tome igra kao fenomen isključena i faktori koji podstiču razvoj ovih, ali i mnogih drugih komponenti nazivaju se drugim pojmovima, iako se to zajedničkim nazivom može obuhvatiti kao elementi igre u razvoju. O uključenosti igre u tjelesni razvoj govori nam biološko evolucijski pristup. *Igra omogućuje djetetu smještanje sebe u kompleksno okruženje, da se fizički i psihološki smjesti u sada i ovdje* (Hughes, 2002, prema Klarin, 2017, str. 14). Podržavajući implicitno i psihički i fizički razvoj, elementi igre učestvuju direktno pri

savladavanju i usvajanju različitih sposobnosti i vještina. Kamenov (2009, str. 11, prema Tahirović, 2016, str. 123) tvrdi da kognitivne teorije dječije igre igru posmatraju kao specifičnu spoznajnu djelatnost. Stoga, igra je direktno uključena u procese spoznavanja, istraživanja, i potiče usvajanja različitih sadržaja i razvijanja kognitivnih vještina. Piaže (Piaget) i Vigotski (Vygotsky) kao nosioci glavnih kognitivnih teorija igre uključuju ideje simetrične komunikacije sa vršnjacima, usklađivanja kognitivnih šema, prvenstveno okoline, sa vlastitim konceptom i formiranje kognitivnih konstrukcija Piaže i sociokulturalne teorije Vigotskog, koja govori o igri kao nečemu u čemu dijete stvara sliku svijeta putem *unutarnjeg govora*, ali i o tome da igra ne dovodi nužno do zadovoljstva (Klarin, 2017, str. 12). *Osnovna razlika između J. Piageta i L.S. Vigotskog u poimanju značenja vršnjaka za rast i razvoj leži u tome što je za Piageta važan konflikt u funkciji adaptacije, a za L.S. Vigotskog suradnja* (Ibid.) Emocionalni razvoj ponajprije se tiče mentalnog, psihičkog života i razvoja individue, te najznačajniji predstavnik koji govori o važnostima igre za razvoj jesu teorije ličnosti. Najvažnija u ovom kontekstu jeste psihoanalitička teorija Frojda (Freud) koji govori o ovladavanju stresnim događajima i smanjenju tenzije, tako dijete uspijeva procesuirati separacijsku anksioznost, uspostavlja autonomiju, razvija empatiju i zadovoljava potrebu za pripadanjem (Ibid., str. 10). Dakle, emocionalni život individue potpada krajnjem i primitivnom i aktualiziranom vidu razvoja kroz elemente igre, te kroz ovaj nesvjesni i bezbrižni fenomen uspostavlja kontakt sa sredinom, razvija principe izražavanja emocija i zadovoljavanja potreba na društveno prihvatljiv način, te postaje senzibiliziran na druge osobe u okolini.

DIFERENCIJACIJA IGRE KROZ DOB

Jedno od obilježja igre jeste diferencijacija ili tkz. odrastanje igre zajedno sa individuum. Naime, pojedinac se po mišljenju određenih autora nikada ne prestaje igrati, nego se ta igra očituje na drugačiji način, postaje aktualizirana i ažurirana, raste i razvija se, ali i u određenim elementima ostaje vjerna svojim počecima u djetinjstvu. Igra je kod djece rane školske dobi na razini logičkog mišljenja s konkretnim objektima ili *konkretima* (tzv. faza konkretnih operacija). Ulaskom djeteta u pubertet igra poprima karakteristike višeg stupnja mišljenja koje je logičko-apstraktno (tzv. razina formalnih operacija), (Piaget, 1962, prema Nikčević-Milković i sar., 2011, str. 109). Igra adolescenata i odraslih rezultat je sve razvijenijeg logičko-apstraktnog mišljenja (ponekad igra u toj dobi preraste u konkretan rad

pojedince kroz njegovo zanimanje ili hobi) (Ibid.). Na ovaj način možemo zaključiti da se igra razvija shodno podršci kojoj je pružala različitim komponentama pojedinca, njegove ličnosti i osobnosti. Igra dobija novi karakter u odrasloj dobi, te ranije tendencije mogu da prerastu u cjeloživotni poziv ili pak mjesto intime i relaksacije.

IGRA I ŠKOLSKA NASTAVA

Promatrajući reforme školstva, alternativne i suvremene programe i pravce u odgoju i obrazovanju (npr. škola Marije Montessori i Waldorfska škola), vidimo da svi oni ističu veliku važnost učenja kroz igru. Učenje kroz igru važno je na svim razinama odgoja i obrazovanja, a naročito u mlađoj dječjoj dobi (Prensky, 2006). Korištenje igre u nastavi zahtijeva dobru pripremljenost nastavnika. Kod svake igre, oni moraju znati zašto ju uvode te koji nastavni cilj žele njom postići. Važno je da o tome upoznaju učenike kako bi oni znali svrhu i cilj svake igre. Sve je više mišljenja da igre mogu imati značajnu ulogu u obrazovanju. S razvojem komercijalnih digitalnih igara, javljaju se nastojanja da se entuzijazam igrača iskoristi u obrazovne svrhe.

Prednosti učenja kroz igru su (Ibid.):

- bolja koncentracija
- veća motivacija i
- naglašenija aktivnost učenika.

Positivni stavovi učenika prema obliku rada u kojem je primjetna involviranost igre, povećava se uključenost učenika s teškoćama te do izražaja dolaze njihove mogućnosti, učenje i pamćenje činjenica (Nikčević-Milković i sar., 2011, str. 110). Prema izvještaju Američke akademije za pedijatriju (American Academy of Pediatrics), nestrukturirana igra je zdrava i predstavlja temelj za pomoć u usvajanju socijalnih, emocionalnih i kognitivnih vještina, ali i kao pomoć u nošenju sa stresom. Različite igre štite djetetov emocionalni razvoj, a nedostatak slobodnog vremena i užurbani način života izvor je stresa, tjeskobe, a kod mnoge djece može dovesti i do depresije. Igra je učenicima najzabavniji oblik učenja. Znanje stečeno kroz igru je trajnije od znanja stečenog na neki drugi način. *U školskoj se edukaciji nastavnik javlja ne samo u ulozi izvora informacija nego i u ulozi organizatora i regulatora podučavanja (učenja)* (Grgin, 1997, str. 189). Stoga diskusija o primjeni igre u nastavi ponajprije treba biti usmjerena ka postavljanju svojstvenog imperativa upotrebe elemenata igre u nastavi, kako bi se obezbijedila što bogatija nastava i angažovali jaki partneri u

borbi protiv monotonije.

Igra se može koristiti pri:

1. ponavljanju
2. usvajanju različitih novih sadržaja
3. uvježbavanju ili
4. kao uvod u novo gradivo.

Kao načini rada, također, moguće je igru angažirati kao individualnu aktivnost, rad u parovima ili grupni rad. Pedagozi su uočili moguće prednosti igre kao oblika učenja, a neke od prednosti su (Maravić, 2007):

1. vrlo je lako postići najveću moguću koncentraciju pažnje;
2. emocionalni stav djece prema igri je pozitivniji nego prema „ozbiljnom” učenju;
3. aktivnost djece u igri veća je nego u drugom obliku učenja;
4. u igri se djeca manje umaraju nego pri ozbiljnom radu;
5. igra povećava motivaciju, interes, izaziva veću pažnju, te učenje čini zanimljivijim nego drugi način rada;
6. učenje i pamćenje činjenica podjednako je u igri kao i pri korištenju teksta ili izlaganja, ali je pojedinim ispitivanjima ustanovljeno da je igra ipak djelotvornija;
7. naučene sadržaje djeca duže pamte i lakše primjenjuju ono što nauče u igri;
8. igre simulacije pozitivno utiču na osjećaj kontrole okoline i vlastite sudbine, jer učenik tako može steći dragocjeno iskustvo, što na drugi način nije moguće;
9. igre se mogu primijeniti s učenicima različitih uzrasta i različitih sposobnosti, ali se pokazalo da su posebno korisne za djecu koja se ne mogu iskazivati, djecu iz deprimiranih socijalnih sredina ili onu koja imaju neke druge poteškoće (Ibid.).

Glavni cilj primjene igre u terapijske svrhe bilo bi pomoći djetetu da se vrati prijašnjem načinu funkcionisanja, kao i razvijanje samopoštovanja i samopouzdanja, te adekvatnih strategija za suočavanje s problemom (Dudić, 2017, str. 406). Tahirović (2016, prema Dudić, 2017, str. 407) iznosi da je terapija igrom važna kod djece zbog toga što im pomaže u razvijanju strategije ponašanja, iznalaženju novih rješenja za probleme s kojima se susreću, razvijanju osobnih snaga i kompetencija kao što su samopoštovanje, samoprihvatanje, emocionalni razvoj i samoosvještenost u svojim sposobnostima.

POZITIVAN PRIMJER IZ PRAKSE

IGRA U OSNOVNOJ ŠKOLI

Osnovnoškolska ustanova legitimna je sa svim svojim značajkama, važnostima i karakteristikama, kao i to da je zakonski obavezno određena za pohađanje u našoj državi, međutim, direktno o terapijskom djelovanju igre kroz osnovnu školu ne možemo govoriti, jer su za to namijenjene institucije koje se bave tim vidom podrške. Međutim, u školi dijete provodi najviše vremena, učestvuje u socijalnim odnosima i jedinstvenom odgojno-obrazovnom procesu, te bi kroz čitav period osnovnoškolskog obrazovanja trebao biti podržan njegov razvoj različitim metodama i tehnikama, u koje srazmjerno ulazi i igra kao jedna od najvažnijih.

Brojne sekcije, njihov rad i uspjesi koje postižu u vannastavnim aktivnostima, postale su zaštitni znak škole „Mak Dizdar” u kojoj možemo vidjeti jedan živi primjer primjene igre. Trenutno u školi djeluje preko 25 različitih sekcija iz oblasti; kulture i umjetnosti, proširivanja znanja, tehnike, tehnologije i informatike, sporta i tjelesnog i zdravstvenog odgoja, te ljubitelja prirode i očuvanja prirodne okoline. Skoro svaka sekcija djeluje kroz više grupa, tako da je u preko 60 grupa uključeno i aktivno djeluje oko 1100 učenika i učenica.

KONTINUIRANI PROCES PRAĆENJA RAZVOJA DJEČIJE KREATIVNOSTI I INTELEKTUALNOG RAZVOJA

Zapaženi i kroz razgovor sa pedagogom dobiveni podaci ogledaju se u tome da se kroz slobodne aktivnosti na časovima tjelesnog i likovnog, ali i kroz nastavnim planom i programom utvrđene cjelie, vrši proces kontinuiranog praćenja razvoja dječije kreativnosti, ali i drugih dimenzija ličnosti učenika. Shodno tome, iako su nastavnici na jedan izvjestan način u okviru nastavnog plana i programa ograničeni pedagoškim radom, kroz igru je također pospješena primjena individualiziranog rada sa učenicima shodno njihovim potrebama i mogućnostima.

Primjenom različitih kompetitivnih i timskih igara na času tjelesnog i zdravstvenog odgoja, djeca uče o zalaganju, razvijanju sportskog i natjecateljskog duha, te kroz timske igre razvijaju timski duh, zajedništvo i ostvarivanje socijalne integracije.

PRIMJENA IGRE U NASTAVI

Neke od igara koje smo tokom našeg boravka mogli opaziti su igre koje potiču kreativnost i maštu, takmičenja na nastavi između učenika (kompeticija), zbrajalice (potiče pravilno izgovaranja glasova), matematičke igre (poboljšava vještine računanja), zajedničko slaganje puzzle (potiče zajedništvo i snalaženje u novim situacijama), igre sa ulogama i simulacijske igre (različite socijalne uloge i način na koji učenici interpretiraju svoje viđenje toga), pravljenje različitih skulptura (potiče inovativnost) i sl.

U sklopu razgovora sa nastavnicima i učenicima došli smo do sljedećih zaključaka:

- ponajviše se koriste igre asocijacija, igre riječima, natjecateljske igre, matematičke igre, križaljke i rebusi;
- učenici najviše vole igre asocijacija i natjecateljske igre;
- naročito se primjenjuje kao motivacija učenika u uvodnom dijelu sata ili prilikom ponavljanja i utvrđivanje gradiva, tako da učitelji igre najviše koriste u uvodnom i završnom dijelu sata.

RAD U HOMOGENIM SKUPINAMA

Kroz igru pedagoška služba nastoji kreirati pristup intervencije učenicima sa poremećajem ponašanja (najčešće učenici sa ADHD, rizična skupina maloljetničke delikvencije i sl.) Zadovoljavanjem njihovih potreba kroz igru, izražavanjem svog emocionalnog stanja i trošenje viška energije nastoji se ovim radom sa homogenim grupama pružiti podršku učenicima. U sklopu kompleksa škole nalaze se prostorije specijalno osmišljene i uređene po potrebama i od strane učenika, a kojima se nastojala pružiti podrška kroz igru i drugačiji način pristupa. U tim prostorijama učenici zajedno sa pedagogom na prihvatljiv način zadovoljavaju svoje potrebe i spremnije mogu učestvovati u školskoj nastavi.

ŠAH – STRATEGIJA ZA ŽIVOT

Jedan od projekata Osnovne škole „Mehmedalija Mak Dizdar”, kao oblik obrazovne prakse, jeste i metodička primjena šaha, jedne od najpoznatijih strateških igara. Odlikuje se time da se kroz stratešku igru šah nastoji pospješiti cjelokupni razvoj ličnosti, intelekta, razvijanje kritičkog mišljenja, koncentracije, pamćenja, sposobnosti spoznavanja, vještine

komunikacije, izgradnja karaktera, discipline i odgovornosti. Sprovodi se kroz emergentni rad shodno postignutim rezultatima i reakcijama primaoca, tj. učenika. Rezultati primjene pokazali su veliku zainteresiranost učenika, pogotovo nižih razreda u kojima se nastoji kroz jedan rani početak pokrenuti razmišljanje u vidu strateškog planiranja postupnosti rješavanja i dolaženja do određenog cilja.

ZAKLJUČAK

Ovim istraživanjem nastojalo se dobiti uvid o prisustvu igre u osnovnoškolskim ustanovama, te kroz svojevrsnu teorijsku analizu i sintezu izdati uvid u važnosti igre za cjelokupni razvoj individue, kao i benefite igre i elemenata igre kao nastavnog sredstva. Podržavajući implicitno i psihički i fizički razvoj, elementi igre učestvuju direktno pri savladavanju i usvajanju različitih sposobnosti i vještina. Pozitivni stavovi učenika prema obliku rada u kojem je primjetna involviranost igre, povećava se uključenost učenika s teškoćama te do izražaja dolaze njihove mogućnosti, učenje i pamćenje činjenica. Stoga diskusija o primjeni igre u nastavi ponajprije treba biti usmjerena ka postavljanju svojstvenog imperativa upotrebe elemenata igre u nastavi, kako bi se obezbijedila što bogatija nastava i angažovali jaki partneri u borbi protiv monotonije.

Partikularno, iz primjera jedne škole u Zenici, možemo uvidjeti da je igra uključena u nastavu, te na određen način je postojana kao strategija kojom se razvijaju vještine od samih početaka u ovoj ustanovi. U pregledu aktivnosti i programa koji uključuju igru možemo zaključiti da se ponajviše koriste igre asocijacija, igre riječima, natjecateljske igre, matematičke igre, križaljke i rebusi, zatim da učenici najviše vole igre asocijacija i natjecateljske igre. Igra se naročito primjenjuje kao motivacija učenika u uvodnom dijelu sata ili prilikom ponavljanja i utvrđivanje gradiva, tako da učitelji igre najviše koriste u uvodnom i završnom dijelu sata. Zapaženi i kroz razgovor sa pedagogom dobiveni podaci ogleđaju se u tome da se kroz slobodne aktivnosti na časovima tjelesnog i likovnog, ali i kroz nastavnim planom i programom utvrđene cjeline, vrši proces kontinuiranog praćenja razvoja dječije kreativnosti, ali i drugih dimenzija ličnosti učenika. Kroz emergentni rad, shodno postignutim rezultatima i reakcijama primaoca, nastoje se implementirati pravila i način igranja jedne igre u vidu strateškog planiranja postupnosti rješavanja i dolaženja do određenog cilja, primjetno u ovoj osnovnoškolskoj ustanovi uz primjenu strateške igre šaha.

LITERATURA

- Dudić, A. (2017). Play terapija: primjena terapeutske igre u radu s djecom s razvojnim teškoćama DHS 2, 405–424. Preuzeto s <https://dhs.ff.untz.ba/index.php/home/article/download/44/43>
- Grgin, T. (1997). *Edukacijska psihologija, Jastrebarsko: Naklada Slap.*
- Klarin, M. (2017). *Psihologija dječije igre, Zadar: Sveučilište u Zadru.*
- Maravić, J. (2007). *Igra u nastavi. Članak portala Ministarstva znanosti i obrazovanja. Preuzeto s http://www.skole.hr/obrazovanje-i-tehnologija?news_id=405, pristupljeno 20.07.2018.*
- Nikčević-Milković, A., Rukavina, M., Galić, M. (2011). KORIŠTENJE I UČINKOVITOST IGRE U RAZREDNOJ NASTAVI. *Život i škola : časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja, LVII(25), 108–121.* Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/71642>
- Prensky, M. (2006). *Digitalni urođenici, digitalne pridošlice: Razmišljaju li doista drugačije? Edupoint časopis. Preuzeto s <http://www.carnet.hr/casopis/32/clanci/2.>, pristupljeno 20.07.2018.*
- Tahirović, S. (2016). *Psihologija dječije igre, Sarajevo: Dobra knjiga.*

USE OF GAMES IN EDUCATION

Eldar Cerim

Islamic Pedagogical Faculty

University of Zenica

elldar_cerim@live.com

Abstract

Didactics is not only a theoretical definition and generalization of methodological principles, but also theory and practice in a process of harmonization and dynamics in real situations. Through theoretical analysis and synthesis, this research will try to outline the whole picture of the importance of the play phenomenon for individuals and how individuals realize their potential through play. The importance of games has led to their popularization through child psychology and pedagogy and there are tendencies for play to be actively included in education, but also in diagnosing and as a therapeutic element when it comes to so-called therapeutic and diagnostic application of play therapy. Has the curriculum hindered creativity of educational workers, limiting their efforts to find and research children's interests and motivational processes, as well as the development potential that represents a major asset to the society? Through a positive practical example which is implemented in this paper, one way of applying this approach can be seen and experienced by being in contact with the personal experience of play phenomenon. All this should serve as a form of raising educators' awareness, and as a guide for future teaching strategy planning and realization through elements of games.

Keywords: *teaching methodology, teaching process, playing differentiation, quality of playing*

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

3(082)

НАУЧНО-стручна конференција Студенти у сусрет науци (11 ;
2018 ; Бања Лука)

Društvene nauke : Evropske (dez)integracije : zbornik radova /
11. Naučno-stručna konferencija Studenti u susret nauci - StES
2018, Banja Luka 2018. = Social sciences : European
(dis)integration : Proceedings / 11th scientific conference Students
encountering science - StES 2018 ; [urednici Aleksandar Vučković,
Aleksandra Savić]. - Banja Luka : Univerzitet u Banjoj Luci, 2018
(Banja Luka : Komesgrafika). - 109 str. : ilustr. ; 21 cm

Tekst lat. i ćir. - Tiraž 50. - Bibliografija uz radove. - Abstracts.

ISBN 978-99976-764-0-5

COBISS.RS-ID 7846936